ئیستێتیکای شیعر. بەند باجەڵان

بەشی یەکەم: ئیستێتیکا لە شیعرەکانی (شارڵ بۆدلێر)دا
(تەوەری یەکەم)

1-1 کورتەیەك لەبارەی ژیان و بەرهەمی (بۆدلێر)ـەوە

(بۆدلێر) یەکێکە لەو شاعیرانەی کە ناکرێ کاتێك باس لە شیعری جیهانی و بە تایبەتیش لە شیعری فەڕەنسی دەکەین، باسی ئەو نەکەین، چونکە ئەو شاعیرە کاریگەریی گەورەی لەسەر نوێکردنەوەی شیعر و دووبارە ناساندنەوەی ئیستێتیکای شیعر هەبووە.
ئەو شاعیرە هەموو ژیانی بریتی بووە لە ئازار و ئەشکەنجە و نەهامەتی، سەفەریش میوانی بەردەوامی شاعیر بووە.
دوای تێپەڕینی سەدە و نیوێك بەسەر شیعرەکانی شاعیردا، هێشتا تازەگەریی نێو شیعرەکانی فەرامۆش ناکرێ. ئەو شاعیرە لە ساڵی (1821)دا لەدایکبووە و لە (1857)دا (گوڵی خراپە)ی بڵاوکردووەتەوە.
(بۆدلێر) تووشی کێشەی دادگا بووە، (گوڵی خراپە) لە پشت ئەو کێشانەوە بووە. جیاوازیی دەقی (بۆدلێر) لەوەدایە، کە نازانین بیبەستینەوە بە ڕۆمانسییەکانەوە، یان پەرناسەکان، یان ڕێبازی سیمبۆلیزم.
(بۆدلێر) ئەو کەسە بوو شیعرەکانی (ئیدگار ئالان پۆ)ی وەرگێڕاوە و چەندان کەسیش بە بۆچونی جیاوازەوە لەبارەی ئەوەوە قسەیان کردووە، بە تایبەتیش (ڤیکتۆر هۆگۆ) کە زۆر بە بایەخەوە باسی شیعرەکانی دەکا.
(ئیفابونفوا) بە پێشەوای شیعری نوێی فەڕەنسی دادەنێ. (بۆدلێر) چەندان پەخشانیشی هەن. لە ساڵی (1867)دا مردووە.

1-2 (بۆدلێر) و جوانی

(بۆدلێر) پێی وایە کە دەبێت هەمیشە جوانی نامۆ و سەرسامکەر بێت، بۆیە هەست بە بایەخی جوانیی دەکرێ لای ئەو، بەوەی گەڕانەوە بۆ جوانی، گەیشتنە بە گەوهەرێك کە سەرسامکەرە و بەخشەریی نامۆییە، وەلێ جوانیی نامۆ، مەرج نییە خود بکا بە کەسێکی نامۆ، بەڵکو چێژی جوانیی پێ دەبەخشێ.
ڕەنگە ئەو نامۆبوونەی جوانی لای شاعیر، پەیوەندی بە ئازارە گەورەکانی ئەوەوە هەبێت کە لە (گوڵی خراپە)دا دەیبینین،

دەرەنجامی ئازارەکانیش بریتین لە بێزاریی گەورەی شاعیر لە کۆمەڵگای فەڕەنسی و ژیانی شارنشینی، ئەگەرچی بێزاریی شاعیر لە هەموو ئەوانە گەورەترە و ڕەگێکی میتافیزیکی هەیە.

شیعری (بۆدلێر) بەخشەری جوانییە و لە ڕێگەی شیعری ئەوەوە دەتوانین هەست بەو جوانییە تازانە بکەین پێمان دەگەن. ئەو نوێکردنەوەیەی (بۆدلێر) لە شیعردا کردی، ئەوینی ئێومان بۆ جوانی پێ دەناسێنێ، بەو مانایەی کەسێك کە دەیەوێ بە جۆرێکی تر شیعر بنووسێ، گەرەکیەتی جوانییەکی ترمان پێ ببەخشێ، هەر ئەمەشە (ڤیکتۆر هۆگۆ) باسی دەکا.

(هۆگۆ) پێی وایە شیعری (بۆدلێر) گوڵێکی تازەی بە شیعری فەڕەنسی بەخشی. ئەو جیاوازییانەی شاعیر، وایان کردووە ببین بە خاوەنی جوانیی جیاواز، هەر لەوێشەوەیە کە دەبین بە خاوەنی شیعری جیاواز.

(تەوەری دووەم)

أ- بێزاریی (بۆدلێر) و ئیستێتیکای شاعیر

وەك گوتمان (بۆدلێر) یەکێك بووە لەو شاعیرانەی بەردەوام هەستی بە بێزاریی کردووە لە بەرانبەر کۆمەڵگای فەڕەنسی و ژیانی شارنشینی، ئەوەشمان گوت کە ئەو بێزارییە ڕەگێکی میتافیزیکی هەیە و درێژکراوەیە، بەو مانایەی بێزارییە لە بەرانبەر ژیان بە مانا فراوانەکەی و ئەوەشی کە ژیان لای ئەو بێزارییە.

ئەگەر بێزارییەکانی (پاریس) بۆ شاعیر فۆرمی یەکەمی بێزاری بن، ئەوە بێزارییەکانی نێو ژیان فۆرمە ڕاستەقینە و مەزنەکەن. ئەو بێزارییە گەورانەی شاعیر ئیستێتیکای گەورەیان بەدوای خۆیاندا هێناوە، ئەوەتا شاعیر ئەو بێزارییە گەورانە بۆ نێو فەزای شیعرەکانی دەگوێزێتەوە و لەوێدا ئیستێتیکای تایبەت لەدایك دەبێت، کە پێویستە لە ئانی مەلەکردن لە نێو شیعرەکانی شاعیردا ئاوڕیان لێ بدەینەوە.

((مەخابن! ئەوە مەرگە کە ئاشتمان دەکاتەوە، ژیانمان پێ دەبەخشێ
ئامانجی ژیانە و تاقە هیواشە، هەر چەشنی
ئەلیکسیر دەمانورووژێنێ و مەستمان دەکات،
وزەمان دەداتێ بۆ ئەوەی تا ئێوارە ڕەوت بکەین.
بە نێو باهۆز و بەفر و شەختەدا
ڕۆشناییەکی بەجۆش بە ئاسۆی سیامان،
خانەکی بەناوبانگە و لە نێو کتێبدا تۆمارە،))(قەسیدەی مەرگی هەژاران)

لەم پارچە شیعرەی (بۆدلێر)دا هەست بە بێزارییەکی گەورە دەکەین، ئەو بێزارییە گەورەیە وایکردووە هانا بۆ مەرگ ببررێ و مەرگ ئەو

کەسێ بێت ژیانمان پێ دەبەخشێ، وەلێ شاعیر خەفەت بە ئەوە دەخوا کە مەرگ ئامانجی ژیانە و تاقە هیوایە، ئەو کەسەیە مەستمان دەکا. ئەو جوانبوونەی مەرگ لە شیعرەکەدا، بە مردنی ئیستاتیکای ئەو ژیان دەگۆڕێتەوە، بەو مانایەی ژیان چیتر جوان نییە و ئەوە مەرگە خانەکی بەناوبانگە و لەنێو کتێبدا تۆمار کراوە.
کەواتە کە مەرگ هەمیشە میوان بێت، ئەوە بێزارییە گەورەکانیش وجودیان هەیە، چونکە ئەگەر ژیان هیچی نەبێت پێمانی ببەخشێ، ئەوا ئیتر مردن خۆش نییە و ئیستاتیکایە، هەرئەمەشە پێی دەڵێن (ئیستاتیکای مەرگ) کە بەرهەمی ئەو بێزارییە گەورانەیە لە ژیانەوە پێمان دەگەن.
ئیستاتیکای نێو شیعرەکانی (بۆدلێر)، جیاکەرەوەی شیعری ئەون لە دەقەکی ئاسایی، لێرەوە دەتوانین وەڵامی فۆرمالیستەکان بدەینەوە کاتێ دەیانپرسی: جیاوازیی نێوان دەقەکی ئەدەبی لەگەڵ دەقەکی تردا چییە؟.
دەتوانین بڵێین جیاوازیی نێوان هەردوو دەقەکان بەهۆی جیاوازیی ئیستاتیکای دەقەکانەوەیە، چونکە ئیستاتیکای ئەدەب بەگشتی، هەڵگری سیمای تایبەتی خۆیەتی، بەڵام لای فۆرمالیستەکان خودی دەق، یان وەك ئەوەی (بابەك ئەحمەدی) دەڵێ ئەوەی لە دەقدا ڕەنگی داوەتەوە بوو بە سەنتەر.
جەختکردنەوەی فۆرمالیستەکان لەسەر گەوهەری سەرەکی و ئەدەبیی دەق و سەربەخۆیی لەکۆڵینەوە دوو ئادگاریی سەرەکی ئەوان کە (بابەك)یش دەیانخاتە ڕوو لە (بەهای شێوە: فۆرمالیستە ڕووسەکان)دا.
کەواتە ئیستاتیکای نێو شیعرەکانی (بۆدلێر) جیاکەرەوە و تایبەتمەندی شیعری ئەون، وەلێ ئیستاتیکایەکی ڕووت نییە و لە بێزارییە گەورەکانی شاعیرەوە سەرچاوە دەگرێ. ئەو بێزارییە گەورانەی شاعیر وایان کردووە شاعیر ببێتە خاوەنی شیعرێك کە هەڵگری ئازارە، کەواتە هەڵگری ئیستاتیکایە، چونکە زۆر جار ئازار هیچ نییە جگە لە جوانی، بەتایبەتی ئەگەر ئەو ئازارانە بەهۆی نەهامەتی مرۆڤ و ژیانی مرۆڤەکانەوە بن.
ئایا بێزاریی هەمیشە جوانە؟. ئەگەر سەیرێکی مێژوو بکەین، ئەوە دەبینین هەمیشە کەسانێك بەهۆی ئازارە گەورەکانیانەوە بووە کە لە دیدی خەڵکییەوە جوان دەرکەوتوون، واتە ئەگەر ئەوان ئازار و بێزاری و نەهامەتی زۆریان نەچێشتایە، جوان دەرنەدەکەوتن. ڕۆیشتن بەگوێرەی ڕێڕەوی هەمیشەیی مێژوو، خۆڕۆتاندنی ئینسانە، واتە ئینسان بە مانەوە بە هەمیشەیی، مەرج نییە بوونەکی هەمیشەیی بە مێژوو بدات، بەڵکو دەشێ دەربڕینی کۆتایی مێژووش لەبەر چاو بگرین، بەوەی کە دەکرێ مێژوو لە خاڵێکدا بە کۆتا بگات، وەلێ ئەوەی

لدوای کتایی مژووشو دمنتو، ئیستتیکای مژوو.
کات ک مژوو تواو دبت، ئوی بمان دمنتو کتاییکانی ئو مژووی، ئوشی لو کتاییاندا دمنتو، خودی کتاییکان نیی، بکو ئیستتیکای نویان، سرای بزاریی گورکان ک وا دکن مژوو کتایی بت. کوات ئو بزاری نیی میش جوان، بکو خودی جوانیی میش جوان ک لنو بزارییکاندا پی دگین.
لای شاعیرکی وک (بدلر)، بزارییکان سرچاون ب ئیستتیکای شیعری، ل یکمین ساتی هاتنی ئیستتیکای نو شیعرکاندا، هست ب بزاریی بردوام دکین، بام ئوی دمنتو، ئیستتیکای هاتووی نو دقکان ک هر ئوانیش وا دکن شیعری شاعیر بمنتو تا سد و نیوک، بجرک مرق سرسام دبت ک چن ئو ماو زر بسر شیعرکاندا تپیو.

((لسر خاککی چور و پ قاق جنک
دمو چاکی قوو هکنم،
ب ئوی ب کیفی خ ئسقان کنکانم هخم،
هروک کس ماسییکان قووایی ئاو لنو فراموشیدا بنووم.
قینم ل وسیت و قینم ل گ،
لجیاتی ئوی ب تمای فرمسکی خکی بم،
چاتر داوتی قلشکان بکم
ب ئوی بربن لشی پیس خوناوییکم.
ئای کرم! یاوری سیا، ب چاو و ب گو
ئو مردوویکی ئازا و شادمانتان ب هات)) (قسیدی مردوویکی شاد)

لو پارچ شیعری سرو، دیسانو هست ب بزاریی گور دکرت، بام استوخ نخراوت وو، بکو ل برگکی ئیستتیکیدا خراوت وو. خاکی پ ل قاق جنک ئاماژی ب خاککی پ ل قیران ک وا دکن کسک چاکی قوو هکن و ئسکانی خی تبکا و ونای خی بچونت بو ماسیانی ل قوایییکاندا دخون و هموو شتک فرامش بکا، ئو کس دیو خی بخات نو وها دخکو و فرامشی قوو هبژر.
دیسانو ئو کس ک کسی یکمی قسکر، بزاریی خی دخات وو، ول استخ نا و ل برگکی ئیستتیکی. ئو بزار ل وسیت و گ، ول هر مرگیش هدبژر، نائومدی و بزاریش ل خکی و فرمسکانیان، داوتی قلشکان دهنت ک گوزارشتن ل تیی ژیان، ب ئوی بن و کتایی ب هموو شتک بنن. ل کتاییشدا ئو کس ک دمر شادومان، ل کاتکدا ل

ژیاندا بێزار و ڕەنجەڕۆ بوو. لای (نیتشە) بوونی جیهانی واقیعی تەنیا وەك دیاردەیەكی ئیستێتیكی شایانی ئیحتیمالە. ژیان لەو ئاستە ئیستێتیكییەدا توانای تێركردنی حەزی مرۆڤی نییە، بۆیە مرۆ هەمیشە دەیەوێ بگات بە باڵاتر و تێیپەڕێنێ، ئەدەبیش دەرگاكەیە و مومكینبوونی ژیانیشە. ئەوە ئەدەبە پشت بەست بە خوڵقاندنی حەقیقەتی نەشئەبەخشەوە هانی مرۆڤ دەدا بە خۆ سەپاندن.

خەونی (نیتشە) ژیانێكی باڵا بوو كە تێیدا شتەكان بە بارێكی تایبەتدا دەڕۆن. ئەوەی لە شیعرەكەدا بەدی دەكرێ، هەوڵدانە بۆ گەیشتن بە ژیانێكی باڵا و بە بەختەوەری لە ڕێگەی مەرگەوە، شاعیر مەرگ دەكاتە ڕێگەی گەیشتن بە ژیان، مەرگ بۆ ئەو ژیانە و تاقە ژیانیشە كە شاعیر تاقەتی ئەوەی هەبێت تێیدا هەست بە بێزاری نەكاو ئیستێتیكای دەستكەوێ. مرۆڤ بۆ گەیشتن بە ژیانێكی باڵا و جوان، بیری مردن ناكاتە هەموو بەشەكانی ژیانی و نایكاتە وەستگەی سەرەكیی دابەزین و مانەوە، وەلێ هەر مرۆڤیشە بیری مەرگ و خۆكوشتن و ئەوی دی كوشتن دەخاتە ڕوو.

لەنێوان دوو وێنای مرۆڤداین، وێنای یەكەم مرۆڤێكە دەیەوێ لەڕێگەی پەراوێزخستنی مەرگەوە بژی، وێنای دووەم وێنای مرۆڤێكە دەیەوێ لەڕێگەی مەرگەوە بژی، (بەدلێر) بەسەر ڕێگەی دووەمدا گوزەر دەكا و ئەویان هەڵدەبژێرێ.

((منداڵ كە شەیدای نەخش و نیگارە، لای ئەو
جیهان بریتییە لە خولیا بەرهەڵداوەكانی، تەنیا.
ئاخ! لەژێر ڕووناكی چرادا دنیا چەند گەورەیە!
لەچاو یادەوەریشەوە چەندەك بچووك!

سپێدەیەك، سەر بەهەست، سەرهەڵدەگرین
دڵ هەڵپڕنماوی ڕق و هەوەسی تاڵ، دەڕۆین
شوێن پێی ئاهەنگی شەپۆلەكان دەكەوین
ئارەزوو بێكۆتاییەكانمان لە دیماهیی دەریاكاندا ڕادەنێژین))
(قەسیدەی سەفەر)

ئەم جارە هانا بۆ منداڵ دەبرێ و دیدی ئەو بۆ جیهان دەخرێتە ڕوو، بەوەی لای ئەو جیهان بریتییە لە خولیا بەرهەڵدراوەكان بەهۆی كەمی ئەزموونی ژیان و یادەوەرییەوە، لەوێوە قسە دێتە سەر كەسی قسەكەر و ئەو لەجیاتی خۆی و كەسانێكی تریش بڕیاری سەرهەڵگرتن دەدا، بڕیاری ڕۆیشتن دەدا، ڕۆیشتن بەدوای ئاهەنگی شەپۆلان، وەلێ ئەو سەفەرە سەفەری چێژ نییە، یانی سەفەرێك نییە بۆ گەیشتن بە چێژی سەفەر، ئەوەتا كەسی سەفەركەر بەر لە سەفەر، ئارەزووە بێ كۆتاكانی دەخاتە نێو دەریاوە. دەشێ ئەو سەفەرە بە ئارەزووی سەفەری مەرگ

بێت. مەرگ بە زۆر کەس هیچ نییە جگە لە سەفەر، بە (سۆکرات)یش هەروەها بوو. ئەو بەیە بەو سەفەرە مەحکوم کرا، گوایە لاوانی گومڕا کردووە. مەرگی (سۆکرات) بێزاریی ئەو نەبوو، بەڵکو جوانی ئەو بوو. ئەو خۆی مەرگی هەڵبژارد لە بارێکدا دەیتوانی ڕابکا و ژیان هەڵبژێرێ، بە ئەو مەرگ بەختەوەری بوو، ماهییەت و کەسایەتی ئەویش لەئاست مردندا لە دادگاییەکەیدا دەرکەوت، کاتێ وتی خراپە لە مەرگ توندترە و من کەوتوومەتە چنگی مەرگەوە، بەڵام داخوازانی مەرگی من تووشی خراپە هاتوون. لێرەدا مەرگ بە دوو بەش دابەش دەبێت، لەباری یەکەمدا واتای کۆتایی ئەبەدییە، لەباری دووەمدا مەرگ واتای سەفەر دەدا، سەفەری ڕوح. لەو پارچە شیعرەی (بۆدلێر)دا سەفەر وێنای سەفەری مەرگە، مردووەک سەفەر دەکا. مرۆڤ بەبێ ئارەزوو، بە بێ حەز دەگات بە کوێ؟. دەشێ نزیکترین کەسێک کە پەی بگا مەرگ بێت، وەلێ مەرگ واتای کۆتایی نادات، لەبەر بوونی ئیستێتیکا لە مەرگدا، کەواتە ئەگەر بێزارییەکان کارێک بکەن کەسێک مردن هەڵبژێرێ، ئەوە مەرگ کۆتایی نییە، مەگەر بەر لە مردنی ئەو کەسە، ئیستێتیکای مەرگ بمرێ. سەفەری مەرگ جۆرێکە لە خۆکوشتن، وەلێ ئایا خۆکوشتن خراپەیە، یان باشەیە؟ ڕەخنەی (شۆپنهاوەر) لە یەهودگەرایی و زانا یەهودییەکان لەوەدایە، خۆکوشتنیان حەرام کردووە بەبێ ئەوەی لە کتێبەکانیاندا حەرام، یان حەڵاڵ کرابێ.

بە ڕای (شۆپنهاوەر) خۆکوشتن ڕێگرە لە بەردەم زاڵبوونی مرۆڤ بەسەر ویستدا، بەڵام هەمان بۆچوونی (ئەرستۆ) و (ژان ژاک ڕۆسۆ) و (زەینۆن)ی هەیە کە هەر کاتێک مرۆڤ لە هەموو لایەکەوە پاڵی پێوە بنرێت بە خۆکوشتن و ئیتر ژیان بۆ ئەو قەفەسێکی داخراو بێت، دەکرێ خۆی بکوژێ. (ئەمیل دۆرکهایم) بۆچوونێکی تا ڕادەیەک نزیکی هەیە لە (شۆپنهاوەر).

ئەو لە کتێبی (خۆکوژی)دا خۆکوشتن بە کێشە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەبەستێتەوە. (فرۆید) دەیگوت خۆکوشتن سەرەتای لەدایکبوونە. ئەو جیهانبینییەی (شۆپنهاوەر) کاریگەریی لەسەر (نیتشە) هەبوو، ئەگەرچی ڕەتی ئەلکهول و ماددە بێهۆشکەرەکان دەکاتەوە و ڕایدەگەیەنێ ئەلکهول و مەسیحییەت یەک سەرچاوە کەیان دەکاتەوە، ئەویش بێهۆشکردنی خەڵکە. ئەو کەسەی لە شیعرەکەی (بۆدلێر)دا سەفەر دەکا، نایەوێ خۆی بکوژێ، چونکە مردوو توانای خۆکوشتنی نییە و ئەو وێنای مردوویەک سەفەر دەکا.

ب- (بۆدلێر) و ئیستێتیکا و حەقیقەت

وەک گوتمان (بۆدلێر) لەو شاعیرانەیە کە تووشی بێزاریی زۆر هاتوون لە ژیانیاندا و ئەو بێزارییەشیان کردووەتە ئەو پەنجەرەیەی لێیەوە

سەیری ئیستێتیکا بکەن، بەڵام (بەدلەر) حەقیقەتی پەراوێز نەخستووە و هەوڵی داوە ڕووبەڕووی ببێتەوە لە چەندان ئاستەوە، شیعری ئەویش دابڕ نییە لە بەرکەوتن بە حەقیقەتەکانی دەوروبەر جا چ حەقیقەتی کۆمەڵگا بن، یان حەقیقەتی تاك، یان حەقیقەقتی خودی (بەدلەر). ئەوە لە خوارەوە لە ڕوانگەی چەند نموونەی شیعریی شیعرەکانی شاعیرەوە، ئەوە دەخەینە ڕوو کە چۆن شاعیر حەقیقەتی ئیستێتیکا و ئیستێتیکای حەقیقەتمان پێ دەناسێنێ، بەتایبەتی ئەگەر کەسێك بیەوێ لە شیعرەکانی شاعیر ورد بێتەوە و لە قووڵاییدا بڕیاریان لەسەر بدات، چونکە شوێنی ڕاستەقینەی ئیستێتیکا قووڵاییە نەك سادەیی، لە سادەییشدا ئیستێتیکا دەبینرێ، بەڵام ماڵی گەورەی ئیستێتیکا قووڵاییە.

((وتم ئەی پیاوی کردەوە نامە، باوکت خۆش دەوێ؟ یان دایکت، یان برات، یان خوشکت؟

وتی: نەخێر، چونکە باوك و دایك و خوشك و برام نییە

وتم: ئەی هاوڕێکانت؟

وتی: تۆ وشەیەك بەکار دەهێنی من تا ئێستا ماناکەی نازانم

وتم: نیشتیمانەکەت؟

وتی: نازانم دەکەوێتە چ ناوچەیەکەوە.

وتم:جوانی؟

وتی: من بە خۆشحاڵییەوە حەزی لێ ناکەم))(دەقی نامە)

لەو پارچە دەقەی سەرەوەدا کەسێك زۆر بە ڕاشکاوانە حەقیقەتەکانی خۆی دەخاتە ڕوو هەر لە حەقیقەتی دایك و باوکەوە تا حەقیقەتی جوانی. ئەو ڕاشکاوییە وای کردووە ئەو کەسە وەك کەسێکی نامۆ دەربکەوێ، ئەو نامۆبوونەش دەکرێ بە دیدی بینەر بگۆڕێتەوە، ئەگینا ئەوە نامۆیی نییە کە کەسێك نەزانێت دایکی خۆشتر دەوێت، یان باوکی لە غیابی ئەواندا، نامۆیی نییە کەسێك نەزانێت هاوڕێکانی کێن کاتێ هاوڕێی نییە، هەمان شتیش بۆ نیشتیمانەکەی، بەڵێ نامۆیی نییە کەسێك هیچی نییە و کەسی نییە کە حەز بە جوانی ناکات، چونکە ئەگەر تۆ بتەوێ حەز بە جوانی بکەی، ئەوە دەبێ کەسانێکت هەبن، یان شتانێکت هەبن تێیاندا بەدوای جوانیدا بگەڕێیت، وەلێ لە غیابی هەموو ئەو شتانەدا، حەزکردن لە جوانی، شتێکی بێ مانایە، لەبەر نەبوونی جوانی. ئەوانەی کەسی نامە باسی کردن، حەقیقەتی ئەون با سیفات و ئەخلاقی ئەویش بن.

(نیتشە) لە بابەتی سنووردارکردنی ئەخلاقدا کاریگەریی گەورەی هەبووە، ئەو زیاتر لەبارەی ئەخلاقیاتەوە دەدوێ نەك لەبارەی تیوری مەعریفە و سروشتی دنیا، بۆیە ئەو وەك کارەکتەرێکی ئەخلاقی لای زۆر کەس دەردەکەوێ، چونکە ئەو دژەتکەرەوەی ئەخلاق نییە ئەگەرچی

ڕەخنەگری ئەخلاقە، ئەو ڕەخنە لە ئەخلاقی باوی کۆمەڵگاکەی دەگرێ و بنەمای ئەخلاقیی تایبەت بە خۆی دەخاتە ڕوو کە لە باشە و خراپەدا خۆیان دەبیننەوە. کەسی نامۆش کە لەو دەقەی (بۆدلێر)دا هاتووە، دەیەوێ لە ڕێگەی دەرخستنی حەقیقەتی خۆیەوە، ڕەخنە لە ئەخلاقی باوی کۆمەڵگا بگرێ، لە ڕێگەی ڕەتکردنەوەی جوانییەوە، جوانیمان پێ ببەخشێ، کەواتە ئەوەی لە حەقیقەتی کەسی نامۆوە پێمان دەگا ئیستێتیکایە سەرەڕای دوورکەوتنەوەی ئیستێتیکا و ئەوەشی کە کەسی نامۆ حەز بە جوانی ناکات.

مرۆڤی جوان بە گەیشتن بە جوانی، هانا بۆ حەقیقەتە جوانەکان دەبا و گەڕەکیەتی حەقیقەتی خۆی لەوانەوە وەربگرێ، بەو ئامانجەی حەقیقەت ئەو وەستگەیە بێت مرۆڤ لێیەوە بگاتە جوانیی زیاتر، کەواتە ئەمە دەتوانین حەقیقەت بکەینە کەرەستەی گەیشتن بە ئیستێتیکا، با حەقیقەتەکانیش دزێو بن.

((سەعات دوازدەی شەو لێ دەدات،

بەگاڵتەجارییەوە دەمانخاتە ژێر لێپرسیارییەوە،

یادمان دەخاتەوە کە چیمان کرد،

ئیمڕۆ لە ڕۆژهەڵاتەوە:

-ئیمڕۆ، کاتەکی شووم،

هەینی، سیازدەی مانگ،

سەرەڕای هەموو شتێك

شەمەندەفەری بیدعەمان هێنا.

کفرمان بە مەسیح کرد،

.

.

.

جوێنمان بە هەرە خۆشەویست دا

هەڵشاخاین بەو کەسانەی کە تووڕەیان هەڵداین)) (قەسیدەی: تاقیکردنەوەی نیوەی شەو)

لەو پارچە شیعرەشدا (بۆدلێر) هاوشێوەی پارچەی یەکەم، بەشێك لە حەقیقەتەکان دەخاتە ڕوو، بە بوێری. ئەو باس لە حەقیقەتی کەسانێك دەکا و حەقیقەتی خۆشی بە ئەوانەوە دەبەستێتەوە، هەر لە حەقیقەتی هێنانی شەمەندەفەری بیدعە و کوفرکردن بە مەسیحەوە بیگرە، تا دەگاتە حەقیقەتی جوێندان بە خۆشەویستان و هەڵشاخان بە کەسانێکدا. ئەو ڕاشکاوییە لە دەربڕینی حەقیقەتدا، وای کردووە بگەین بە ئیستێتیکای دەق و شیعرەکە جوانییەکی تازەمان پێ ببەخشێ، سەرەڕای دزێوی حەقیقەتەکان، کەواتە حەقیقەتەکان ناشرینن، بەڵام جوانییەکان لەوانەوە سەرچاوە دەگرن.

بەشی دووەم:
ئیستێتیکا لە شیعرەکانی (سوهراب سپهری)دا
(تەوەری یەکەم)
گومان لە ئیستێتیکا و ئیستێتیکای گومان لای (سوهراب سپهری)
(ئەوین و زەمەن وەك دوو وێستگەی پڕ لە گومان)

(سوهراب) یەکێکە لەو شاعیرانەی بەردەوام لە شیعرەکانیدا بوون و نەبوونی شتەکان دەخاتە ژێر تیشکی گومانەوە، ئەو کردارەش ئیستێتیکای شیعریی لە شیعرەکانی شاعیردا بەیان دەکا، بە جۆرێك گەورەبوونی گومانەکان لە تێکستەکاندا، دەبنە دەرخەری جوانییە گەورەکان کە لە گومانی گەورەوە هاتنە کایەوە.

هەمیشە گومانی یەکەم گومانی تر دروست دەکا، ئیستێتیکای یەکەم ئیستێتیکای تر دروست دەکا و دەبنەوە تەواوکەری یەکتری.

کۆکردنەوەی گومانەکان لە تێکستەکی شیعریدا، دوو فۆرم لە جوانی دەخوڵقێنێ: (ئیستێتیکای شیعری و ئیستێتیکای فیکری)، وەلە ئیستێتیکای شیعری لەو ئاستەدا سەرەکییە و ڕۆڵی ماە دەبینێت و لەخۆگری ئیستێتیکای دووەمە.

بوونی دوو جوانی، هاوزەمانە لەگەڵ بوونی دوو گومان، یان زیاتر، لەوانەیە لەنێو ئەو گومانانەدا گومانی تێدابێ لە بەرانبەر خودی ئیستێتیکا (گومان لە ئیستێتیکا). دەشێ گومان مرۆڤ هان بدا واقیع بگۆڕێت بەشێوەیەکی ئارەزوومەندانە و ئەو لەمپەرانەشی دەنێ بەردەمی، بە چەکی گۆڕین وەڵامیان دەدرێتەوە.

گومان دەسەڵاتی گۆڕینی هەموومانی هەیە و بە خۆشی دۆخێکی جێگیری نییە و قابیلی گۆڕانە. بینینی جەوهەری گومان ئیشکردنە لەسەر مرۆڤێك قبووڵی نییە بە ئاسانی و لە ناشوێندا ببێتە مرۆڤێکی کۆمپیووتەری.

دەشێ گومانکردن سەلمێنەری بوون بێ بۆ مرۆڤی مەزن بێت تەنانەت ئەگەر شێتیشی لێ بکەوێتەوە. (فۆکۆ) لە کتێبی (دیرۆکی شێتی)دا پرسیارێکی کاریگەر دەخاتە ڕوو کە قسەکردنە لەبارەی ئەو کەسانەوە شێت بوون، ئەو دەپرسێ: بۆچی مرۆڤە مەزنەکان وەك (نیتشە) شێت بوون؟ شێتی (نیتشە) و (ڤان کۆخ) و (ئارتو) بەستراونەتەوە بە بەرهەمەکانیانەوە و شێتی (نیتشە) بە زانینی ڕەهای ئەو گرێنراوەتەوە بەوەی وەها زانینێك مرۆڤ شێت دەکا. لەوەدا زۆربەی ئەو بەرهەمانەی لە جیهانی مۆدێرندا زەمینە بۆ شێتبوون دەڕەخسێنن، دابەڕانی نێوان هونەرمەندە داهێنەرەکانی ئەو بەرهەمانە لە تەك جیهانی ڕاستەقینەدا ناسەلمێنن.

دەتوانین (ژیل دولەزیش) بکەین بە نموونە، لای ئەو ئەو کەسەی لە کەشی خۆی دوور دەکەوێتەوە تووشی شتێك دەبێت پێی دەڵێن

شیزۆفرینیا، ئەمەش هەمان شتە کە دەیداتە پاڵ (نیتشە) و دەرەنجامیش قەیران و وێنە دەبێت.
بە گومانی گومانکردنی زۆر لە پشت شێتبوونی بیرمەندانەوەیە. کەواتە ئەمە ئێستا لە نێوان دوو فۆرمداین لە گومان، فۆرمی یەکەم مژدە بەخشە و هەورکەرەوەی عەقڵە، ئەوەی دووەمیان بکوژی عەقڵە کە (فۆکۆ) بە مرۆڤە گەورەکانەوە دەیبەستێتەوە بەوەی بیرمەندان بەیە شێت دەبن، چونکە مەزنن.
هەڵبەت شێتبوون کۆتا وێستگە نییە، چونکە بۆچوونێك هەیە پێی وایە شێت لە لووتکەی مەعریفەدایە بەوەی هەست بە مەعریفەیەك دەکا کەسانی ئاسایی هەستی پێ ناکەن، ئەگەرچی من بە خۆم لەگەڵ ئەو بۆچوونەدا نیم و بە وێستگەیەکی تری شێتبوونی دادەنێم، بەڵام هەشتا ئەو وێستگەیەشیان دوا وێستگە نییە. گومانی (سوهراب سپهری) لە خۆگری هەردوو فۆرمە.
لە هەندێ شوێنی شیعرەکانیدا، گومانی (سوهراب) وای کردووە شاعیر ببێتە خاوەنی ئاگایی زیاتر و لە نائاگایی دوورکەوێتەوە، وەلێ لە هەندێك شوێنی تری شیعرەکانیدا، شاعیر ئەو ئاگاییە لە دەست دەدا شێتانە دەتەقێتەوە لە بەرانبەر ئازار و نەهامەتییەکانی.
هەر گومانی گەورەی نەو قەسیدەی شاعیریشە وا دەکا بڵێین: قەسیدەی (سوهراب سپهری)، یەکێکە لە قەسیدە فرە دیو و ناوەرۆك و ئاستەکان، ڕەخنەگر لە ئانی قسەکردن لەسەر ئەو قەسیدەیە، بەر ئەو فرەییبوونە دەکەوێ. دەرەنجامی ئەو فرەییبوونە بریتییە لە لەدایکبوونی فیکرێکی فرە ئاراستەی شیعری، ڕەخنەگر پشت بەست بەو فیکرە، قسە لەسەر تێکستێکی شیعری دەکا کە پنتی فیکری تێدایە، دواتر هەر ئەو فیکرە ڕەخنەگر ئاراستە دەکا و وێنای تێکستی بۆ دیاری دەکا.
تێکستەکانی (سوهراب) وێنایەکی دیاریکراویان نییە، دەشکرێ بڵێین: زۆربەی تێکستەکانی دنیا بەتایبەتی تێکستە ئەدەبییەکان، تاقە وێنایەکیان نییە و بەستراونەتەوە بە مەیل و تێڕوانینی خوێنەرەوە، واتە ئەوە خوێنەرە بچم و وێنا بە تێکست دەبەخشێ، وەلێ ئەوەی ئەو تێکستە جیادەکاتەوە، فرە وێناییە لای تاقە وێنایەك کە خودە.
خود (منی نووسەر) بە قسەکردن لەسەر تاقە تێکستێکی شیعری، بەر وێنای جیاواز دەکەوێ کە هەمووییان گوزارشتن لە قەسیدەکە، هەڵبژاردنی یەکێك لەو وێنایانە، نابێتە هۆی مردنی وێناکانی تر، سەرەڕای زۆری وێناکان، دەشێ کۆی وێناکان لە بازنەیەکی دیاریکراودا کۆبکەینەوە کە بازنەیەکە ئەو فیکرە سنووری دیاری دەکا، لە سەرەوەدا باسمان کرد (فیکرێکی فرە ئاراستەی شیعری).
بەستنەوەی (سوهراب) بە (مەولانا) لە بابەتی فیکردا دروست نییە، چونکە ئەو یەك پارچەییەی فیکر کە لای (مەولانا) هەیە، کەمتر لای

(سوهراب) تێبینی دەکرێ، ئەمەش بۆ ئەو گەمە شیعرییە بەردەوامەی (سوهراب) دەگەڕێتەوە لەگەڵ وشەکانی دەکا. گەر بمانەوێ قسە لەسەر شیعری (مەولانا) بکەین، دەبێت ڕاستەوخۆ بۆ فیکری (مەولانا) خۆی بگەڕێینەوە، وەلێ بۆ قسەکردن لەسەر شیعری (سوهراب)، دەکرێ بۆ فیکری ئەوانی تر بگەڕێینەوە، ئەمەش هەر ئەو کارەیە کە لەو لێکۆڵینەوەیەدا دەیکەین.

(سوهراب) هەندێك جار لە بوونگەراکان نزیك دەکرێتەوە، بەوەی کە لە تێکستی شیعریدا لەسەر بابەتی بوون کاری کردووە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەو قسەیەی کردمان:

هێڵەیە (سوهراب) بۆ (مەولانا) بچوێنین وەك ئەوەی (د. سیروس شەمیسا) لە لێکۆڵینەوەی (موسافیرێك وەك ئاو)دا باسی دەکا.

((نیگای کابرای موسافیر کەوتە سەر مێز:

" ئای لەو سێوانە چەند جوانن!

ژیان نەشئەی تەنیاییە "

خانەخوێ پرسی:

جوان یانی چی؟

- جوان یانی دەربڕینی عاشقانەی شێوەکان
  عیشقیش.. بە تەنیا عیشق
  تۆ بە گەرمی سێوێ ئاشنا ئەکا.
  عیشقیش.. بە تەنیا عیشق
  منی گەیاندە دەڤەری بەرینی حوزنی ژیان
  وای لێ کردم بتوانم ببمە باڵندە.))

(سوهراب) لەو پارچە شیعرەیدا موسافیرێك دەکاتە ئەو کەسەی سەرسامە بە جوانیی سێوەکان، ئەو سەرسامییەی موسافیر وا لە خانەخوێ دەکا پرسیار لەبارەی چییەتی جوانییەوە بکا، ئەوەی وەڵام دەداتەوە موسافیرە، کاتێ پێگەی جوانی بۆ ئەوینەوە دەبەستێتەوە، ئەوین بۆ ئەو هۆکاری بوون بە باڵندە و بوون بە موسافیرە.

خانەخوێ کاتێ پرسیار لەبارەی چییەتی جوانییەوە دەکا، گومانێك لە ناخیدا لەهەمبەر جوانی هەیە و دەیەوێ ئەو گومانە لە ڕێگەی پرسیارەوە بسڕێتەوە.

هەمیشە پرسیار کردن فاکتەری کاڵبوونەوەی گومانەکانە. مرۆڤ لە ڕێگەی پرسیار کردنەوە گومانەکانی دەگۆڕێن بۆ یەقین. مرۆڤ کاتێ پرسیاری لە گومان و جوانی و بوونی مرۆڤ کردووە، بۆ ئەوە بووە بگاتە حەقیقەت لە ئاست ئەو بابەتانەدا.

(سۆکرات) بەردەوام بوو، تا با بەتێکی وروژاند بۆ ڕەواندنەوەی گومانەکانی لەهەمبەر مرۆڤەوە، ئەو دەیویست بپرسین مرۆڤ چییە بەر لەوەی بپرسین بوون چییە؟، ئەمە شیاوترە بۆ مرۆڤێك كە دەیەوێ بپرسێ: بوون چییە؟.
ئەم هەوڵە درێژبوویەوە بۆ پرسیارکردن لە بیرکردنەوەی مرۆڤ و كێشەکانی مرۆڤ و شێوازی مامەڵەکردنی مرۆڤ لەگەڵ مرۆڤ. كەواتە مرۆڤ گەر بیەوێت ببێت بە خاوەنی بیرکردنەوەی جوان و بوونی جوان، پێویستی بە فۆرمێك لە گومان هەیە، هەر ئەو گومانەش گومانێکی جوانە و وا دەکا مرۆڤ خاوەنی ئیستێتیکا بێت. لەو پارچە شیعرەی سەرەوەدا بە ئاشکرا هەست بەوە دەكەین چۆن گومانکردن وەك پرۆسەیەکی ئیستێتیکی، وای کردووە خود ببێتە كەسێکی خاوەن ئاگایی، بە جۆرێك ئەگەر پرسیاری لەبارەی جوانییەوە نەکردایە، هەستی نەدەکرد بووەتە ئەویندار، ئەگەر بەر تاریکی گەورە نەكەوتایە، نەدەبوو بەو چرایە. لەنێوان بوون بە ئەویندار و بوون بە باڵندەشدا، پێوەندی هەیە، بەوەی ئەوین ڕۆشنكەرەوەی ڕێگایە و ڕێگاکانیش دەچنەوە سەر ئەوین، باڵندەکانیش هەڵدەفڕن بۆ ڕۆشنکردنەوەی تاریکییەکانی ئەوین. موسافیر لەو پارچە شیعرەدا، لە یەك کاتدا ئەو ڕێگایەیە كە دەچێتەوە بۆ ئەوین، ئەو باڵندەشە كە ڕێگاكە ڕۆشن دەکاتەوە، ئەو ڕێگایەی دەچێتەوە سەر ئەوین و تەنانەت ڕێگاکانی ئەوینی خۆشی. كەواتە خود لەو پارچە شیعرەدا، نابێتە بکوژی خود سەرەڕای ئەوینە گەورەكەی، بەڵکو دەبێتە هۆی گەشەکردنی خود. لە سەردەمی (بۆدلێر)دا خۆکوشتن سیفەتی پاڵەوانان بوو، ئەوەتا (بنیامین) مۆدێرنە بە مەرگەوە دەبەستێتەوە، وەلێ مەرگێکی پاڵەوانانە. دەبێت خۆکوشتن مۆرکی مۆدێرنە بێت، خۆکوشتنێك خەتمەكەی لێ دەدات لە ژێر ویستێکی پاڵەواناندا، ویستێك هیچ چەشنە هەڵوێستێکی دوژمن بەخۆی قبووڵ نییە، خۆکوشتن وازهێنان نییە، سۆزێکی پاڵەوانانی□، داگیرکردنی مۆدێرنەیە لە کایەی سۆزەکاندا.
ئەوەی كە لە شیعرەكەی (سوهراب)دا دەیبینین، مەیلی خودکوشتن نییە، بەڵکو هێشتنەوەیەتی، چونكە ئەو خودە لە كەشێکی تەنیاكەردا دەژی، بۆیە پێوستە ئومێد بدۆزرێتەوە، ئومێدی مانەوە و درێژەدان بە ژیان. ئەو ژیانەش ژیانێکی ناچاری نییە، بەڵکو ویستە لەسەر مانەوە. مرۆڤ بۆ مانەوەی لە ژیاندا، پێویستی بە ویستێك هەیە بیهێڵێتەوە، لە غیابی ئەو ویستەدا، مانەوە دەبێتە شتێك كە جێگای گومان بێت. ئەوەی ویستی مرۆڤ بەهێز دەکا، ئەوینە، تەنیاییش وەك میوانێکی

ئامادە لە ئەویندا ناکرێ بۆ ئەبەد فەرامۆش بکرێ، بەڵکو دەتوانین لە ڕێگەی تەنیایی زیاترەوە، بگەین بە ژیانی زیاتر و مانەوەی زیاتر، چونکە مانەوە پێویستە بۆ ویستەوە، ویستیش پێویستە بۆ ئەوینەوە و ئەوینیش سنووری بۆ نییە، بۆیە دەتوانین بێ سنوور بژین تا گەیشتنی ئەو سنوورەی ناوی مەرگە.

موسافیر دوای (بیرکردنەوە لە بیرکردنەوە)، نیگاکانی لەسەر مێزەکە دەگیرسێنەوە و هەست دەکا لە بەردەم جوانیدایە، سێوەکان جوانی پێ دەبەخشن، بینینی جوانی لەدوای وەها بیرکردنەوەیەك، چێژێکی زیاتری هەیە، بەڕادەیەك ئینسان پێی خۆشە بەر بیرکردنەوەی تری هاوشێوە بکەوێ، تا دوای هەر وەها بیرکردنەوەیەك، تێبینی جوانی بکا و ئەو تێبینی کردنەی جوانیش، جار لەدوای جار چێژی زیاتر ببەخشێ، چێژی زیاتریش بەستراوەتەوە بە بیرکردنەوەی قووڵترەوە.

لە قەسیدەکەدا تێبینیکردنی جوانی، تێبینیکردنی تەنیایی بەدوای خۆیدا دەهێنێ، مرۆڤ لەڕێگەی جوانی زیاترەوە، دەگاتە تەنیایی زیاتر، ئەوەتا موسافیر دوای بینینی جوانی سێوەکان و قسەکردن بە سەرسوڕمانەوە لەسەریان، دەڵێ: ژیان نەشئەی تەنیاییە.

هەموومان ناتوانین تێبینی جوانی بکەین و لە جوانی بگەین، دەشێ لە ڕێگەی کەسانی ترەوە لە جوانی بگەین و پرسیار لەبارەی جوانییەوە بکەین (هەر ئەمەش لە شیعرەکەدا دەبینرێ). پرسیاری: جوانی چییە؟ لەو ساڵانەی دواییدا کەمتر جێگای بایەخ بووە. خانەخوێ پرسیاری جوانی لە موسافیر دەکا، وەك بڵێی جوانەکان نامۆ بن بۆ خانەخوێ، وەلێ ئەمە ئەوە ناگەیەنێ خانەخوێ خۆی ناشرین بێت، دەشێ کەسێك بێت کە مەیلی پرسیارکردنی هەیە، یان دەشێت کەسێك بێت خۆی خاوەنی جوانی بێت و نەشزانێ جوانی یانی چی!، ئیتر بەو شێوانە و شێوەی تریش.

موسافیر جوانی بە ئەوینەوە دەبەستێتەوە، ئەمەش گوزارشتە جوانەکەیە لە جوانی و گوزارشتە جوانەکەشە لە ئەوین. ئەوین بریتییە لە دەریای جوانییەکان و جوانی بریتییە لە سەرزەمینی ئەوین و ئەویندااران.

موسافیر دەگەڕێتەوە خاڵی سەرەتا، خاڵی تێبینیکردنی سێوەکان و باسی ئەوە دەکا چۆن ئەوین وا دەکا تەنانەت هەست بە گەرمی سێوەکانیش بکەی، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە لە پاش بیرکردنەوەکە، ئەوین بوونی هەبووە، واتە ئەوانەی وایان لە

موسافیر کردووە سێوەکان بە جوان ببینێ، ئەوین و بیرکردنەوەن. ئەوین لەو پارچە شیعرەی سەرەوەدا بنیاتنەرە و ڕووخێنەر نییە، کەواتە دەشێ ئەوین فاکتەری ئەوە بێت جوانتر بژین وەك ئەوەی لە قەسیدەکەدا هاتووە، ئەوەندە جوان بژین پێمان وا بێت باڵندەین. جوانی چییە؟ ئەوین چییە؟ بیرکردنەوە چییە؟ تەنیایی چییە؟، ئەمانە ئەو پرسیارانەن قەسیدەکە لەدوای خۆیدا جێیان دەهێڵێ. مر□ق ب□ گەیشتن بە ئەوین، پێویستی بە بیرکردنەوە هەیە، لە ئەوینیشدا پێویستی بە بیرکردنەوە هەیە ئەگەرچی زۆرجار ئەوین بیرکردنەوە ڕادەگرێ، لەدوای ئەوینیش پێویستیمان بە بیرکردنەوە هەیە، بیرکردنەوە لە مانەوە لەگەڵ ئەو ئەوینە تێپەڕیوە، بیرکردنەوە لە ئەوینێکی تازە.

کەواتە ئەوین و بیرکردنەوە هاوسەنگەرن، تەنیاییش لە ئەویندا وەك میوانێکی ڕوح سووك بوونی هەیە، هەموو ئەو بیرکردنەوە و تەنیایی و ئەوینانەشی باسمان کردن، لە جوانیدا هەن، هەروەك چۆن جوانیش لەناو ئەواندا هەیە.

بۆ قسەکردن لەسەر جوانی و تەنیایی و بیرکردنەوە و ئەوینی مر□ق، پ□ویستە باس لە بوونی ئەو مرۆڤە بکەین و پرسیاری جیاواز بکەین و باسێکی گوماناوی بخوڵقێنین، بۆ نموونە بپرسین:

مر□ق س□رەتا ماهیەتی هەیە؟. لای فەلسەفە ئایدیالیزمییەکان مر□ق ل□ جیهانی واقیعدا چیەتییەکەی پێش بوونەکەی دەکەوێ. بوونگەراکان ئەو دیدە بە تەواوی ڕەت دەکەنەوە و ڕایدەگەین مر□ق س□رەتا (ماهیەت – چیەتی) نییە.

لە قەسیدەکەدا بوون بوونێکی شیعرییە و دنیای هەبووش شیعرییە، بۆیە (جوانی و ئەوین و تەنیایی) ناو قەسیدەکەش، شیعری دەردەکەون، هەمووشیان بەرهەمی ئەو گومانەن کە موسافیر دەریخست، بۆیە دەتوانین دەربڕینەکانی: گومانی جوان، گومانی ئەوین، گومانی تەنیایی، بخەینە ڕوو.

(تەوەری دووەم)

یاخیبوون و ئیستێتیکا

هەمیشە پێوەندی لەنێوان دەقی نووسراو و خوێنەرێك هەیە کە خەریکی خوێندنەوەی دەقی نووسراوە، چونکە نووسەری دەق، خۆشی خوێنەری دەقە، ئەوە خوێنەری دەقە نووسەری دەق دەخاتەوە بە ڕەچاوکردنی سیاق (context)ی دەق، واتە تۆ ناتوانیت ببیت بە نووسەرێکی

سەرکەوتووی دەق ئەگەر خوێنەرێکی سەرکەوتووی دەق نەبێت، بۆیە جەخت کردنەوە لەسەر ئەو باوەڕەی پێوەندی لەنێوان خوێنەر و دەقدا نییە، غەدرکردنە لە نووسەری دەق بەر لە خوێنەری دەق، چونکە ئەو کاتەی غەدر لە خوێنەری دەق دەکەین وەك ئەوە وایە غەدرمان لە نووسەری دەق کرد بێت، چونکە نووسەر خۆشی خوێنەرە، وەلێ مەرج نییە خوێنەر نووسەر بێت.

مرۆڤی یاخی ئەو کەسە نییە هیچ کەسێك بەدەورییەوە نییە، دەکرێ مرۆڤ لە جەنجاڵیشدا یاخی بێت. مرۆڤی تەنیا دەکرێ وێنای خۆی نزیك بکاتەوە لە مرۆڤی یاخییەوە، وەلێ مرۆڤی یاخی یەکسان نییە بە مرۆڤی تەنیا، بگرە مرۆڤ یاخی دەبێت تا لە تەنیایی دوورکەوێتەوە.

یاخیبوون لای (کامۆ) بە یاخیبوونی میتافیزیکی و یاخیبوونی مێژوویی دابەش دەبێ. یەکەمیان سێ لقی لێ دەبێتەوە:

1- (ڕەتکردنەوەی بەها – مارکیز دی ساد)

2 – (ڕەتکردنەوەی نەجاتبوون – ئیڤان کارامازۆف)

3- (شیکاری بەها - نیتشە).

(کامۆ) هەموو یاخیبوونە مێژووییەکانی وەك (سپارتاکۆس) و شۆڕشی کۆیلەکان و شۆڕشی (فەڕەنسا) دەخاتە ژێر باسەوە. ئەو کاتەی (کامۆ) قسە لەسەر کوژرانی شا دەکا لەلایەن فەڕەنسییەکانەوە، قسە لەسەر ئەو تیورانەش دەکا ڕێخۆشکەر بوون، تا دەگاتە نووسینەکانی (ڕۆسۆ) و (پەیمانی کۆمەڵایەتی). مرۆڤ خۆی چارەنووسی خۆی دیاری ناکا، ئەوە ڕەوتی حەتمی مێژووە چارەنووسی ئەو دیاری دەکا (ئەمە دیدی کامۆیە لەهەمبەر فەلسەفەی هیگل). ئەوانەی سەردەکەون، لەبەر پێویستی مێژووە، لەرێوەیە ڕەوایەتی دیکتاتۆرییەتی پرۆلیتاری دێت. (کامۆ) بەوەش وازی نەهێناوە، (ئەفسانەی سیزیف)ـەکەی لێکۆڵینەوەیەکە لەسەر چەمکی پووچی و خۆکوشتن و (مرۆڤی یاخی) یەکەی لێکۆڵینەوەیە سەبارەت بە یاخیبوون و کوشتن.

ئەو کاتەی مرۆڤ باوەڕی لەدەست دەدا، دەکرێ لە بەرگێکی لۆژیکییانەدا، بیانوو بۆ کوشتی ئەوانی تر بهێنێتەوە. یاخی کەسێکە تاقە وێنایەکی نییە. بیرمەندان و ڕۆشنبیران فۆرمی جیاواز جیاوازیان بەو مرۆڤە بەخشیوە کە دەشێ بە (مرۆڤی یاخی) ناوزەدی بکەین. (مرۆڤی یاخی) لای (کامۆ) مرۆڤێکە لە ناوەڕاستی دیاردە و ئایدیاکاندا دەوەستێ و ڕەتیان ناکاتەوە، بەڵام لەگەڵیشیاندا نییە. (گۆتە) لە هۆنراوە دراماتیکییەکانی نێو (فاوست)دا وێنای مرۆڤێك دەکا کە زۆر لە ڕەخنەگر و لێکۆڵەرەوان نزیکی دەکەنەوە لە (سوپەرمان)ـەکەی (نیتشە)، وەلێ من پێم وایە ئەگەر (فاوست) مرۆڤێك بێت هەردوو قاچیشی نەخزابێتە نێو بازنەی (مرۆڤی یاخی) یەوە، ئەوە بەلایەنی کەمەوە قاچێکی لەو بازنەیەدایە. (نیتشە) وەك

پەیڕەوکارێکی گومانی میتودییانە، دەیویست بیسەلمێنێ کە ئەگەر بە باوەڕی بکرێتە نیهلیزم، ئەوە مرۆڤ دەتوانێت بە باوەڕهێنان بە هیچ بژی، بۆیە ڕەوایە گەر بڵێین: کەی فەلسەفەی (نیتشە) یاخیبوونە.

مرۆڤی یاخی ئەو مرۆڤەیە، لە پێناوی بەهایەکدا یاخی دەبێت. (سوهراب)ی یاخی، لە پێناوی بەهایەك یاخی دەبێت، کە بەهایەکی تاکەکەسییە، وەلە بەقەد تاکەکەسی بەهاکە، تاکەکەس بە مرۆڤایەتییەوە گرێ دەدا، ئەو ئازارەشی هەیەتی، ئازارێکی بە کۆمەڵە ئەمەش جیاوازی نێوان یاخیبوون و پوچەتییە، کە لەوەی دووەمیاندا، ئازار تاکەکەسییە. کێشەی گەورەی (کامۆ) لە بابەتی یاخیبووندا ئەوەیە کە یاخیبوونەکە بە ڕۆژئاواوە دەبەستێتەوە، لە بارێکدا کە دەکرێ ڕاپەڕینی ڕۆژهەڵات بە نموونەی زەقی یاخیبوون نیشان بدەین کە کۆمەڵێك لە خەڵکی لە پێناوی دەستکەوتنی بەهایەك کە ئازادییە یاخی دەبن. (سوهراب) زۆر جار هاوشێوەی (فڕووغ) لە شیعرەکانیدا یاخییانە لە کرداری مرۆ دەدوێ و کردەوەی مرۆڤ دەخاتە ڕوو، کردەوەگەلێك تەنیاییان لە دەکەوێتەوە، کردەوەی نێو یەك ماڵ، کرداری نێو یەك خێزان کە زۆر کەڕەت تراژیدیان. لای (ئەرستۆ) شیعر دەبێت بابەتی بێت. لەوەدا تراژیدیا ڕۆڵی ورووژێنەر دەبینێت، ورووژێنەری بەزەیی و ترس، پاکبوونەوەی مرۆڤیش ئەنجامە. پەیوەندیی پتەو لە نێوان شیعر و کۆمەڵ، شیعر و حەقیقەتدا هەیە، کەواتە شیعر چالاکییەکی بەسوود و مرۆڤانەیە، لاسایی سروشت و مرۆ دەکاتەوە، نەك جیهانی ئایدیالیزمی و دیاردەی شتەکان وەك ئەوەی (پلاتۆ) دەیخاتە ڕوو. (سوهراب) وەك (فڕووغ) پشت بەست بە خەیاڵە یاخییەکانی گوزارشت لە حەقیقەت دەکا، خەیاڵی خۆی دەکاتە ڕێگەیەك بە گەیشتن بە حەقیقەتی جڤات و خێزانیش وەك بەشێك لە کۆمەڵگا. ئەو خەیاڵەی خۆی دەکاتە کەرەستەی گەیشتن بە حەقیقەتی جڤات.

خستنە ڕووی حەقیقەتی کۆمەڵگا، هاوکات خستنە ڕووی حەقیقەتی (خود) و (ئەوی تر)ـە، چونکە ئەوانیش ناکەونە دەرەوەی کۆمەڵگاوە و کەلێنێك لە کۆمەڵگادا پڕ دەکەنەوە، کەواتە بە مرۆڤێکی یاخی کە لە بەردەم حەقیقەتی کۆمەڵگاکەیدایە، ئەگەری گەیشتن بەو حەقیقەتە نزیکترە لە مرۆڤێکی تر کە مەودایەکی گەورە هەیە لە نێوان ئەو و حەقیقەتی کۆمەڵگادا، بەو مانایەی بە گەیشتن بە حەقیقەتی کەسی یەکەم، بینینی حەقیقەتی کۆمەڵگا وەك خۆی، یان بینینی حەقیقەتی بەشێکی کۆمەڵگا وەك خۆی، دروستە، ئەمە بە کۆمەڵگای ئێرانیش دروستە. ئەو کاتەی (سوهراب) خوێندنەوەی دەبێت بۆ حەقیقەتی کۆمەڵگاکەی خۆی و بە چینی فەرمانڕەوا، ئەوە ڕووبەڕووبونەوە لەگەڵ حەقیقەتی خێزان، گەیشتنە بە حەقیقەتی خود، چونکە ئەویش لە نێو خێزاندایە نەك لە دەرەوەی.

هەموو یاخیبوونێك بە شتێك دەست پێ دەكا و بە شتێك كۆتایی دێت، ئەگەر یاخیبوونی میتافیزیکی بە ناوی ئازادی مرۆڤەوە دەست پێ بكا و بە ستەم كۆتایی بێت و یاخیبوونی مێژوویی بە دادپەروەری دەست پێ بكا و بە كەمکردنەوەی ئازادیی تاك كۆتایی بێت، ئەوە یاخیبوونی (سوهراب سپهری) بە ئەوین دەست پێ دەكا و بە تەنیایی كۆتایی دێت، وەلێ ئەوینێك كە لەخۆگری جوانییە و تەنیاییەكی جوان، بۆیە دەكەوینە بەر دەمی یاخیبوونێكی ئیستێتیكی لە شیعرەكانی شاعیردا.

كەواتە یاخیبوونی (سوهراب) ئەو لە تەنیایی و ئەوین دوورناخاتەوە لەبەر حزوری ئیستێتیكا تێیاندا، بەڵكو زیاتر تەنیای دەكا و ئەوینی شاعیریش سەلمێنەری زیاتری ئەو تەنیاییەیە.

((جەنگی ڕۆچنەیەك لەگەڵ ئەڵهای ڕووناكیدا.

جەنگی پلەیەك لەگەڵ قاچی درێژی خۆردا.

جەنگی تەنیایی لەگەڵ ئاوازێكدا.

جەنگی جوانی هەرمێكان لەگەڵ بەتاڵی ی زەمیلەیەكدا.

جەنگی خوێناوی هەنار و ددان.

جەنگی نازییەكان لەگەڵ لاسكی گوڵی نازدا.

جەنگی تووتی و ڕەوانبێژی لەگەڵ یەكدا.

جەنگی تەوێڵ لەگەڵ ساردیی بەرمۆدا)) (دەنگی پێی ئاو)

ئیستێتیكا و یاخیبوون لە شیعری (سوهراب)دا یەك وێنایان نییە و بەردەوام لە وێناگۆڕكێ دان، ئاگایی و نائاگایی شاعیر و كارلێكی نەوانیشیان لەپشت ئەو گۆڕانانەوەن كە هەن. ئاشكرایە بارودۆخی (ئێران) و ژیانیش لەو وڵاتەدا ناجێگیری بەخۆیەوە بینیوە و بەردەوام ئاراستەكان لە گۆڕاندان، شیعری فارسیش لەگەڵ ئەو گۆڕانانە گۆڕانكاریی بەخۆیەوە بینیوە، شیعری (سوهراب) دابڕاو نییە لەو گۆڕانكارییانە و بگرە خودی شیعرەكانی شاعیر لەپشت ئەو گۆڕانانەوەن و لە دروستبوونی گۆڕانكاریی لە شیعری فارسیدا ڕۆڵیان هەبووە.

لە شیعری (سوهراب)دا بەردەوام هەست بە بوونی هەستێكی یاخی دەكەین كە وێڵە بە دوای ناسنامەی كەسێكی بێناسنامەدا، ئەو هەستەش ناتوانرێت كۆنترۆڵ بكرێت، چونكە ژیان لە نیشتیمانەكەی (سوهراب)دا نەیتوانیوە پێناسێكی دیاریكراومان پێ ببەخشێ، بەڵكو ژیانەكە سیماكان بە فڵچەی مردن ڕەنگ دەكا، ژیانی نێو ئەو نیشتیمانە پڕ لە تراژیدیایەش، لە زۆر قۆناغی مێژوویی خۆیدا نزیك بووە لە مردنەوە، ئەو كارەساتە گەورانەی بەسەر نیشتیماندا هاتوون، وایان كردووە شاعیر هەست بە تەنیابوون بكا، ئەو تەنیابوونەش جۆرێك لە ئەوینی خوڵقاندووە بە تەنیاكەرەكە دەگەڕێتەوە، واتە ئەوەی خودی تەنیاكردووە، خەمەكانە، وەلێ هەر خەمەكانیش شاعیر دەكەن بە

کەسێکی یاخی، یاخی لە زوڵم. واتە خەم فاکتەرێکی تەنیاکەرە و دەرخەری جوانییە، جوانیش دەرگا گەورەکەیە دەتوانین لەیەوە بچینە ژوورەوە و بۆ ئەوینەوە لەیەوە بێینە دەرەوە.

تەنانەت ئەو ئەوینەی (سوهراب) بۆ جوانی هەیەتی، وا دەکا جۆرێك لە گیرەدەبوون تا ئاستی شێتبوون بۆ جوانی مانیفێست ببێت. شێتبوون لە ئانی هەڵگریدا لەخۆگری دوو ئاراستەیە (هەڵگربوون وەك فۆرمێك لە یاخیبوونی ئیستێتیکی)، لە ئاراستەی یەکەمدا دەتوانین بڵێین کە دەشێ ئەوین دوورکەوتنەوە نەبێت لە هۆشیاری و جۆرێك لە هۆشیاربوونەوە بێت. (ئیرۆس eros) وشەیەکی یۆنانیی کۆنە و گوزارشت لە ئەوین دەکا. قسەکردن لەسەر ئیرۆس بۆ نیشاندانی (reference) فۆرمەکانی ئەوینە.

(ئەفلاتوون) ئیرۆسی بە مانایەکی فراوان بەکاردەهێنا و مانای ئایدیای جوانی و شادی پێوکەنەر و شێتی مەستانە و کۆبوونەوە و...تاد، دەگەیاند. ئەوینی (سوهراب)ی یاخی سست و بێ چێژ نییە و دەگونجێ لەگەڵ ئەوینی (ستانداڵ) کە پێی وایە ئەو کاتەی پیاو دەکەوێتە ئەوینەوە، دانایی لە ئاست بینینی شتەکان وەك خۆیان لەدەست دەدا و ئیرۆس بیرکردنەوە (meditation) لە مردن (death) سادە دەکاتەوە و مردن نرخی لەدەست دەدا، چونکە لەو بەهایە (cost) پتر نییە کە مرۆڤ دەیەوێ بیداتە زۆر شت. ئاراستەی دووەم پێچەوانەی ئاراستەی یەکەمە.

((لقی مەعریفەتە وا لە دەستی هەر منداڵێکی دەساڵانە
خەڵکی شار چۆن ئەڕوانە گەڵێك، خەونێکی ناسك،
واش ئەڕوانە چینی دیوار.
زەوی مۆسیقای هەستی تۆ ئەبیستێ.
لەهەوادا دەنگی باڵەفڕەی مەلە ئەفسانەییەکان دێ.
لەودیو دەریاکانەوە شارێك هەیە
کە تێیدا هێندەی چاوانی ئەوانەی سەحەران زوو بە ئاگان،
خۆر گەورەیە.
شاعیران میراتگری ئاوو ئاوەزو ڕۆشنایین.
لەودیو دەریاکانەوە شارێك هەیە!
ئەبێ بەلەمێك دروستکەین.))

(کامۆ) دوای وەرگرتنی خەڵاتی نۆبڵ لە ساڵی 1957دا لەلایەن ئەکادیمیای سویدی، نامەیەك بە سادەییەوە بۆ خێزانی (نیکۆس کازانتزاکیس) دەنووسێت و تێیدا دەڵێ:

(کازانتزاکیس) شایستەتر بوو لە من بۆ ئەو خەڵاتە. سادەیی (کامۆ) ئاوێتەی سادەیی (کازانتزاکیس) دەبێت و درێژ دەبێتەوە تا دەگاتە (نیتشە)، لەوێدا (کازانتزاکیس) بە ئاشکرا و بە سادەییەوە پێیەوە

دیارە چۆن سوودی لە (نیتشە) وەرگرتووە و هەر ئەویش دیدی (کازانتزاکیس)ی بۆ ئەدەب گۆڕی و پێی وابوو ئەدەب هەر چەند ڕەق بێت واتای ژیان دەگۆڕێنێ.
ئەو سوود وەرگرتنە ئاساییە، (ئەفلاتوون) کە زۆر جار بە باوکی فەلسەفە دادەنرێ لە سەرەتادا لەژێر کاریگەریی (هیراکلیتس / 544-483 پ ز) و (فیساگۆرس / 580 – 500 پ. ز) و (سۆکراتدا) بوو.
لە ناو هەندێك لە دەرەکانی (سوهراب)دا هەست بە سادەیی یاخیبوون دەکەی، بەو مانایەی یاخیبوون نەیتوانیوە سادەیی خود بکوژێ، وەك چۆن (کامۆ)ی یاخی بە سادەییەوە دەڵێ: (کازانتزاکیس) شایستەتر بوو لە من بۆ ئەو خەڵاتە. وێنەی نووسەر لەناو فەزای بیرکردنەوەی کارەکتەرەکانی وێنەیەکی تەماوییە، ئەوە فەزای گشتیی شیعرەکەیە وێنای نووسەرمان پێشان دەدا.
یاخیبوونی شاعیر لە تێکستێکی شیعریدا دەکەوێتە پەراوێزی یاخیبوونی شاعیرەکە خۆی لە ژیانی ڕۆژانەیدا؟ ئایا فەزای تێکستی شیعری ئەوەندە فراوانە بتوانێ داڵدەی یاخیبوونی شاعیرێك لە دیاردەیەك لە دیاردەکان بدا کە دەشێت ئەو یاخیبوونە (یاخیبوونێکی ڕەها) بێت؟ ئایا ئەو وێنا کۆنەی بە یاخیبوون هەمانە و پشت ئەستوور بەو وێنایەش تا ئێستا قسەمان کردووە لەسەر تێکستی شاعیران، وای کردووە لە (یاخیبوونی شیعری) بگەین؟ دوا جار دەکرێ بپرسین: هەر بەڕاست ئەوەی لەنێو شیعردا هەیە یاخیبوونە، یان کوشتنی ڕوحی یاخیبوونە و چواندنیەتی بە جەستەیەکی بێ دەنگ و بێ ڕوح؟.
سوریالیزم یاخیبوونێکی ڕەهایە و تێیدا هەرچی پێوەر و میتود و بنەماو ئاکارە ڕەت دەکرێتەوە، بەڕادەیەك (ئەندرێ پرێتۆن) کوشتنی خەڵك لەسەر شەقام بە بچووکترین پنتی سوریالیەت دادەنێ. لەو پارچە شیعرەی سەرەوەدا دەتوانین هەست بە ئیستاتیکای یاخیبوون بکەین لە شیعری (سوهراب)دا.
ئەوی تربوون لە دیدی (لێڤیناس)ـەوە لە دەرەوەی من و ئەودیوی (من)دایە. لەو پارچە شیعرەی سەرەوەدا، قسەکردنی خودی یاخی جۆرێکە لە نزیکبوونەوە لە ئەوی تر. (لێڤیناس) پێی وایە قودرەتی دیالۆگی نێوان من و تۆ بە جیاوازیی نێوان من و تۆ دەگۆڕێتەوە. ئەوە ویستنی میتافیزیکیانەی جیهانی نەبینراوە لەپشت چوونی من بەرەو ئەوی ترەوەیە، کە ویستەکە وەڵێ بەشوێن (بۆ کۆتایی)دا لە ئەوی تردا. بە گەڕاوە بۆ (لێڤیناس)، پەیوەندییەکی نایەکسان هەیە لەنێوان کارا و ئەوی تردا. بەرپرسیارێتی من بەرانبەر ئەوی تر جیایە لە پێچەوانەکەی، ئەوە ویستی میتافیزیکی منە بۆ دۆزینەوەی کۆتایی من بەرەو ئەوی تر کێش دەکا. ئەو شتەی دەبێتە دروستکەری

ئەو ویستە، بە پەیوەندی مرۆڤ و (مەرگ) بە یەکتریەوە دەگەڕێتەوە.
لە (زەمەن و بەئەوی تربووندا) مەرگ پەیامهێنی ڕووداوێکە بکەر دەسەڵاتی بەسەریدا نییە.
مەرگی مرۆڤی یاخی بە زەمەنەوە پەیوەست نییە، بەڵکو کۆتایی زەمەنی کەسە. (کەس) بە مەرگ کۆتایی دێت، کەسەکانیش کۆتاییەکەیان مەرگە. ئەوە مەرگە خاڵێك لە کۆتاییماندا دادەنێ. ئەی ئەوە کێیە خاڵ لە کۆتایی مەرگدا دادەنێ؟. پێم وایە ویستی مرۆڤ دەتوانێ کۆتایی بە مەرگ بهێنێ، تەنانەت ئەگەر لەو پێناوەدا بشمرێ. گەر بمانەوێ دەتوانین مەرگ بکوژین، وەلێ ئەمە پێویستی بەقوربانیدان و یاخیبوون و مەرگ هەیە. بۆ کوشتنی مەرگ، پێویستیمان بە بەشداریی (Participation) مەرگ هەیە، مەرگی زەمەن، مەرگی هەوەس، مەرگی تاریکی، مەرگی خوێن. کەواتە گەر بمانەوێ دەتوانین مەرگ بکوژین و یاخی بین لە مەرگ، ئەویش لەڕێگای مەرگی شتە ناشرینەکان و هەڵبژاردنی ژیانێکی جوانەوە دەبێت، ئەگەر توانیمان جوان بژین و ژیانمان بریتی نەبێت لە لاساییکردنەوە، ئەوە دەتوانین مەرگ بکوژین و کاتێکیش دەمرین، مەرگ بۆمان ببێتە ژیانە ڕاستەقینەکە و دەستپێکی ژیانێکی تر (ژیانی دوای مردن).

ئەنجامەکان:

(1) کۆمەڵێك پرسیارمان خستنە ڕوو وەڵامەکانمان بۆ خوێنەر جێهێشت، بە ئامانجی ئەوەی بیرکردنەوەی خوێنەر سنووردار نەکەین، لێرەوە گەیشتینە ئەو ئەنجامەی کە ئیستێتیکا بەش بەشە و پەیوەستە بە سات و شوێنی جیاوازەوە، ئیستێتیکای کوردی جیایە لە هی فەڕەنسی، یان نەتەوەیەکی تر، ئیستێتیکای فیکر جیایە لە ئیستێتیکای شیعر، سەرەڕای پەیوەندی نێوانیان. ئیستێتیکا بە گۆڕانی واقیع و قەیرانەکان و کارەکتەرەکان دێتە گۆڕین.

(2) گەیشتینە ئەو ئەنجامەی کە شیعری (بۆدلێر) پڕە لە بێزاری، بەڵام بێزاریەکی بێزارکەر نییە و بێزاریەکی ئیستێتیکییە. حەقیقەتی شاعیریش فرەوانایە و زۆرترین جوانی بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ. بە کورتی: حەقیقەتی شاعیر و بێزاریەکانی شاعیر و ئەو پردەشی دەیانگەیەنێت بە یەك، ڕێگر نەبوون لەبەردەم (بۆدلێر) بۆ ئەوەی ئیستێتیکای دەق و فیکری نوێ شیعرمان پێ بدا، بەڵکو شیعرەکان لەخۆگری پرسیار بوون و دەتوانرا گفتوگۆیەکی فیکری لە سێبەری شیعرەکان بکەین.

(3) گەیشتینە ئەو دەرەنجامەی کە (سوهراب) شاعیرێکە خاوەنی جوانییە و جوانییەکەشی بەستووەتەوە بە ژیان و یاخیبوون و گومانەکانی و بە چەندان بابەتی تریشەوە، بەبێ دوورکەوتنەوە لە

جوانیی نێو دەقی (سوهراب)، دوورکەوتنەوەیە لە خودی شیعرەکانی شاعیر، چونکە ناسنامەبەخشی شیعرەکانی شاعیر جوانییە، لە غیابی جوانیدا، بوونی شیعری (سوهراب) جێگای گومانە، بۆیە دەتوانین بڵێین جوانی شیعری (سوهراب)ـە و شیعریش جوانییەکەیەتی.

سەرچاوەکان:

(1) عاشق هەمیشە تەنیایە، و: ئازاد بەرزنجی، سلێمانی، 2006.

(2) شوکریە ڕەسوڵ، حەکایەتی خورافی کوردیی لە ڕووی مۆرفۆلۆژییەوە، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەی ئینستیوتی کەلەپووری کورد، 2003.

(3) د. نەجم ئەڵوەنی، جۆرەکانی دەقئاوێزان، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2012.

(4) جەبار ئەحمەد حسێن، ئیستێتیکای دەقی شیعری کوردی، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2008.

(5) کەمال مەمەند میراودەلی، فەلسەفەی جوانی و هونەر – ئیستاتیکا، بەغدا، 1979.

(6) ئازاد حەمە، ویستی فەلسەفاندن – بادیو و ڤینگشتاین، ئازاد حەمە، چاپی یەکەم، هەولێر، 2007.

(7) قوتابخانە فەلسەفییەکان، میهرداد میهرین، و: سیدۆ داود عەلی، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2009.

(8) فاروق ڕەفیق، هونەری عیشق، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2010.

(9) مدرنیتە و اندیشەی انتقادی، بابك احمدی، چاپ چهارم اسفند، 1380.

(10) حقیقت زیبایی، درسهای فلسفە هنر، بابك احمدی، چاپ پنجم، 1380، نشر مرکز

(11) اشوری داریوش، زبان باز، نشر مرکز، چاپ دوم، 1387، 2006.

(12) میشیل فوکو، تاریخ جنون، چاپ سوم، انتشارات هرمس، تهران، 1389.

(14) محمد رچا شفیعی کدکنی (د.)، صور خیال در شعر فارسی، چاپ پنجم، تهران، 2731.

(15) خسرو فرشید ورد (د.)درباره و ادبیات و نقد ادبی، جلد اول، چاپ سوم، تهران، 1378.

(16) حركە الحداثە في الشعر الكردي، د. سرور عبدوللە، من مطبوعات: مركز جاودير، 2012.

(17) أزدواجیه العقل, دراسه تحلیلیه نفسیه, کتابات حسن حنفی, جورج طرابیشی.

(18) در امدى بر جامعە شناسى ادبيات: لوكاج، ادورنو، گلدمن، گرامشى…، مترجم: محمد جعفر پويندە، نشر چشمە، تهران، 1380.
(19) از مصاحبت افتاب: زندگى و شعر سهراب سپهرى، كاميار عابدى، تهران، 1376.
(20) ڕێنێ دێكارت، كاوە جەلال، سلێمانى، 2008
(21) د.كەمال مەعروف، كەڵە ئەديبانى بيانى، چاپى يەكەم، دەزگاى سەردەم، سلێمانى، 2002.
(22) د. فەرهاد پيرباڵ، باخچەيەك شيعرى فەڕەنسى، چاپى يەكەم، سلێمانى، 2004.
(23) بۆدلێر، گوڵى خراپە، و: ئەحمەدى مەلا، هەولێر، 2001.
(24) د. سيروس شمسيا، نگاهى تازە بە بديع، نشر ميترا، تهران، 1390.

دوا سەرنج: بۆ ئەم لێكۆڵينەوەيە سوودم لە لێكۆڵينەوەكانى خۆم وەرگرتووە.

خوێندنەوەيەكى ڕەخنەيى بۆ كورتەچيرۆكى (قەبات)ى گۆران سەباح.. بڵند باجەلان

سەرەتا:

كورتەچيرۆكى "قەبات"ى گۆران سەباح هەوڵێكه بۆ نيشاندانى تێكشكان و ئاڵۆزي□كانى ناو خێزان لە كۆمەڵگاى ئێستاى كوردى دا، بەتايبەت لە سايەى قەيرانى ئابوورى و كاريگەرييەكانى تەكنەلۆجياى نوێ. چيرۆكەكە بە زمانێكى ڕاستەوخۆ و واقيعى، لە ڕێگەى گێڕانەوەى چەندين دەنگەوە، ڕووداوى تەڵاقێكى سێ بە سێى نێوان "سەفين" و "سەناريا" دەخاتە ڕوو.

ئەم دەقە، وێڕاى نيشاندانى لايەنە كۆمەڵايەتى و ڕۆژانەييەكان، دەكرێت لە ڕوانگەيەكى فەلسەفى و عيرفانى قووڵترەوە خوێندنەوەى بۆ بكرێت، بەتايبەت لە ژێر ڕۆشنايى بيرۆكەكانى " نيتشە" سەبارەت بە ويستى دەسەڵات، هەروەها لە ديدگاى عيرفانەوە كە جەخت لەسەر

خودناسین، زاڵبوون بەسەر نەفس، پێکهاتن لەگەڵ ڕاستی دەکاتەوە.

ویستی دەسەڵات و کارەکتەر

نیتشە پێی وایە ژیان بریتییە لە "ویستی دەسەڵات"، کە هەموو بوونەوەرێک، بە مرۆڤیشەوە، بەدوایدا دەگەڕێت بۆ گەشەکردن و سەپاندنی خۆی, ئەمە دەکرێت وەک چوارچێوەیەک بۆ خوێندنەوەی کارەکتەرەکانی ئەم چیرۆکە بەکار بهێندرێت.

سەفین نموونەیەکی بەرچاوی ویستی دەسەڵاتە کە لە ژێر گوشاردا تووشی شڵەژان بووە. ئەو وەک پیاوێک کە خۆی بە بەرپرسی خێزان دەزانێت، هەست دەکات ویستەکەی بۆ دابینکردنی سەفەر و ژیانی خۆشگوزەران بۆ ژنەکەی شەکەت بووە. نەبوونی مووچە وای لێ دەکات هەست بە بێدەسەڵاتی بکات. لە کاتێکدا ناتوانێت دەسەڵاتی خۆی بەسەر حکومەتدا بسەپێنێت (بۆ وەرگرتنی مووچە)، ئەم ناڕەزاییە قووڵە دەگەڕێت.

ئەو هێرش دەکاتە سەر کەسانی لاوازتر: قوتابییەکەی، شۆفێری تەکسی، لە کۆتاییدا ژنەکەی. تەڵاقدانی سەناریا لای سەفین، سەرەڕای هەموو کێشەکانی، هەوڵێکی کۆتاییە بۆ سەپاندنی ویستی خۆی وەک دەسەڵاتدارێک لەو پەیوەندییەدا، کە چیتر نەیتوانی پارێزگاری لێ بکات. سەناریاش بە شێوازێکی جیاواز خاوەنی ویستی دەسەڵاتە.

داواکارییەکانی بۆ سەفەر و گەڕان، ساردبوونەوەی سێکسی، چوونە ناو سۆشیال میدیا (تیکتۆک) هەموویان هەوڵن بۆ سەپاندنی ویست و خواستی خۆی. دڵخۆشییەکەی بۆ تەڵاقەکە نیشانەی سەرکەوتنی ویستی خۆیەتی بۆ ڕزگاربوون لە پەیوەندییەک کە چیتر نەیدەتوانی تێیدا بگاتە خواستی خۆی.

دایکی سەفین و دایکی سەناریا هەوڵ دەدەن دەسەڵاتی خۆیان بەسەر منداڵەکانیاندا بسەپێنن و کاریگەرییان لەسەر بڕیارەکانیان هەبێت. دایکی سەفین دەیەوێت کوڕەکەی "وەک جاران" بێت و ڕەخنە لە سەناریا دەگرێت، دایکی سەناریاش دەیەوێت کچەکەی "ئاوا لەو مل پانە قبوڵ نەکات". ئەمەش نیشانەی ویستی دەسەڵاتە بەسەر ژیانی کەسانی دیکەدا.

مرۆڤی کۆتایی نیتشە و مرۆڤی هەرزانی گۆران سەباح

ئەو هەستی تۆڵەیە، بریتییە لەو تووڕەیی و کینە قووڵەی کە لە هەستکردن بە بێدەسەڵاتی یان ستەمەوە سەرچاوە دەگرێت و ئاراستەی دەرەوە دەکرێت. سەفین، بەهۆی بێمووچەیی و نەتوانینی دابینکردنی ژیانی خۆش، تووشی ئەم حاڵەتە دەبێت. لەبری ئەوەی بەسەر ئەم ئاستەنگانەدا زاڵ بێت، دەست دەکات بە لێدان لە قوتابی و شەڕکردن

لەگەڵ شەفەری تەکسی و کەتایی بۆ ژیانی هاوسەری دەهێنێت.
“مرۆڤی کەتایی” لای نیتشە مرۆڤێکە کە گەیشتووەتە بارێکی پاشماوە، ژیانێکی بێ ئامانج و بێ ئایندە دەژی، تەنیا بەدوای ئاسوودەیی و چێژی کاتی و بێ واتا دەگەڕێت. داواکارییەکانی سەناریا بۆ سەفەر و گەڕان، ئاسوودەبوونی بە تیکتەک، دەتوانرێت وەک نیشانەی ئەم مرۆڤە کەتاییە ببینرێت کە بەدوای چێژە هەرزانەکاندا دەگەڕێت و ژیانی هاوسەرییان تەنیا وەک ئامرازێک دەبینێت بۆ گەیشتن بەو چێژانە. هەروەها سەفینیش کاتێک دەست دەکات بە توندوتیژی لەبەری چارەسەرکردنی کێشەکان بە شێوەیەکی قووڵتر، ئەویش نیشانەی هەمان دیاردەیە. جێگای باسە دختۆر گۆران سەباح ڕۆمانێکیشی هەیە بەناوی (مرۆڤی هەرزان).

پەیوەندی نێوان خود و خودا

عیرفان بەواتای پەیوەندیی پتەوی نێوان خود و خودا نەك بە واتای ئەو دنیا خورافیەی لە ئێستادا سۆفیزم وێنای دەکا، جەخت لەسەر پەیوەندی خود بە خودا، زاڵبوون بەسەر نەفسی ئەمارە (ego)، و گەیشتن بە ئاشتی و ئارامی ناوخۆ دەکاتەوە. زۆر جار کارەکتەرەکانی ئەم چیرۆکە بە پێچەوانەی ئەم بنەمایانەوە دەجوڵێنەوە.
کارەکتەرەکانی چیرۆکەکە، بەتایبەت سەفین و سەناریا، بە تەواوی لەناو نەفسی خۆیاندا نوقم بوون. کردارەکانیان لە داواکارییە ماددییەکان و تووڕەیی و هەستی خۆبەزلزانینەوە سەرچاوە دەگرن. هیچ یەکێک لەوان هەوڵ نادات لە ڕێگەی خودناسینەوە هۆکاري ڕاستەقینەی ناڕەحەتییەکانی بدۆزێتەوە و ڕووبەڕوویان ببێتەوە. سەفین هەستەکانی بەسەر کەسانی دیکەدا دەڕژێنێت، سەناریاش لە ڕێگەی داواکاری بۆ کەتایی و هەڵهاتن بۆ ناو جیهانی خەیاڵیی تیکتەک، هەوڵی شاردنەوەی بۆشایی ناوەوەی دەدات.
عیرفان پێی وایە کێشەی مرۆڤ لە خودی خۆیەوە سەرچاوە دەگرێت، نەک لە دەرەوە، بەڵام ئەم کارەکتەرانە بەردەوام هۆکاری کێشەکانیان دەخەنە ئەستۆی دەرەوە (مووچە، سەناریا، سەفین). “قەبات” کە ناوی چیرۆکەکەیە و وشەیەکی هەولێرییە، دەتوانرێت بە واتای نەفسی مرۆڤ لێک بدرێتەوە کە وەک هێزێك بەسەر ڕۆحی مرۆڤدا زەخت دەکات و ڕێگەی لێ دەگرێت بگاتە ئاشتی و ئارامی.
ژیانی هاوسەریی نێوان سەفین و سەناریا بە تەواوی ماددی و دنیاییە. ئەوین و پەیوەندی ڕۆحی لەنێوانیاندا ون بووە. لە سەرەتای هاوسەرگیرییان سەفین سەناریا بە فریشتە ناودێر دەکات، لە دواتر دەگەڕێت بۆ پەیوەندییەکی پڕ لە داواکاری و تۆڵەسەندنەوە.
لە عیرفاندا، پەیوەندییەکانی مرۆڤ پێویستە بنەمایان لەسەر ئەوین

و بەزەیی و لێبوردەیی بێت، نەک لەسەر داواکارییە ماددییەکان یان سەپاندنی ویست.
خواستی سەناریا بۆ سەفەر و گەڕان، لە دیدی عیرفانییەوە، تەنیا ئارەزووی دنیاییە کە لە کۆتاییدا مرۆڤ تووشی ناڕەزایی و بێتاڵی ناوەوە دەکات. لە عیرفاندا، "سەفەر"ی ڕاستەقینە سەفەرکردنە بۆ ناو خود و گەڕان بەدوای ڕاستیدا، نەک سەفەرکردن بۆ شوێنە ماددییەکان.
لە چیرۆکەکەدا جەستە و پێداویستییەکانی زۆر زاڵن. خواردن (دۆڵمە یان شاورمە)، سێکس (گانم ناداتێ)، ئارەزووی سەفەرکردن، هەموویان پێداویستیی جەستەیین. هیچ ئاماژەیەک بۆ بوونی پێداویستییەکی ڕۆحی یان عیرفانی نییە. ئەمە نیشانەی جیهانبینییەکی تەواو ماددیی کارەکتەرەکانە کە لە فەلسەفەی عیرفانیدا بە سەرچاوەی ناخۆشی و خەم و پەژارە دادەنرێت و دختەر گەران به جوانی دایڕشتووه.

ڕەخنە لە لایەنی هونەری و تەکنیکیی چیرۆکەکە
یەکەم: نووسەر شێوازێکی تەکنیکی جوانی بەکارهێناوە کە بریتییە لە گێڕانەوەی ڕووداوەکان لە دیدی چەند کارەکتەرێکەوە. ئەمە یارمەتی خوێنەر دەدات کە لە نزیکەوە هەست و بیرکردنەوەی کەسایەتییە جیاوازەکان بناسێت. بەڵام کێشەیەک هەیە؛ شێوازی گێڕانەوەی دەنگی جیاوازەکان (سۆفین، دایکی سۆفین، دایکی سەناریا، سەناریا) زۆر لەیەک نزیکە و هەندێک جار ئەوەندە جیاوازییەکی ڕیشەییان نییە کە خوێنەر بتوانێت بە ئاسانی جیاوازی لەنێوان دەنگی نووسەر و دەنگی کارەکتەرەکان بکات. زۆر کەم دەتوانرێت "شێواز"ی قیاس و ڕستەسازیی جیاواز لە نێوان کارەکتەرەکاندا هەست پێ بکرێت، کە ئەمەش کاریگەریی "فره دەنگی" کەم دەکاتەوە.

دووەم: کارەکتەرەکان زۆر ڕاستەقینە و واقیعین، بەتایبەت لە نیشاندانی ناڕەزایی و تووڕەییەکانی ڕۆژانە, لە کەمترین گەشەکردنیان تێدا دەبینرێت. به درێژایی چیرۆکەکە، تەنیا ڕووبەرەکانی ناڕەزایی و تووڕەییەکانیان دەردەخەن، بەبێ ئەوەی هەوڵێک بۆ تێگەیشتن یان گۆڕینی خۆیان بدەن. ئەمە دەقەکە دەگۆڕێت بۆ ئاوێنەی ڕووداوەکانی ژیان و هەستی تاک، نەک لێکۆڵینەوەیەکی قووڵ لە خودی مرۆڤ.

سێیەم: زمانێکی ڕاستەوخۆ و واقیعییە و زۆر نزیکە لە زمانی قسەکردنی ڕۆژانە. بەکارهێنانی وشەی وەک "قەبات" و "زمانپەل" و "مل پان" و "بەدفەڕ" دەقەکە دەوڵەمەند دەکات بە وشەی فۆلکلۆری و ناوخۆیی, لە لە هەندێک شوێندا، بەکارهێنانی زۆری وشەی زبر و

توندوتیژ (لێدان، گارەگار، شیڕاندن, گانم ناداتێ) دەقەکە لە ڕووی هونەرییەوە کەمێک هەژار دەکات، چونکە ناتوانێت بە وردەکاری و قووڵی, دەروونی مر□ق د□رببڕێت، بەڵکو تەنها کاردانەوە سەرەتاییەکانیان پیشان دەدات.

چوارەم: چیرۆکەکە وەک کورتەچیرۆک خاوەنی چڕییە، بەڵام ئەم چڕییە وادەکات خوێنەر هەست بە پچڕپچڕی بکات لە کاتی گواستنەوەی خێرا لە دەنگێکەوە بۆ دەنگێکی دیکە. هەندێک لە بەشەکان (بە تایبەت بەشی کۆتایی سەناریا) هەست دەکەی بە ناتەواوی کۆتایی هاتووە.

به کورتی:

“قەبات”ی گۆران سەباح چیرۆکێکی گرنگ و جیاوازە لە نیشاندانی لایەنە واقیعی و خەمناکەکانی ژیانی هاوسەری و قەیرانی ئابووری لە کۆمەڵگای کوردیدا. نووسەر توانیویەتی بە شێوازێکی هونەری (گێڕانەوەی چەند دەنگ) و زمانی واقیعی، وێنەیەکی ڕوون لەم کێشانە بخاتە ڕوو.

ئەنجام:

لە ڕوانگەی فەلسەفەی نیتشەوە، چیرۆکەکە وێنەی “مرۆڤی کۆتایی” نیشان دەدات کە لە ویستی دەسەڵات نوقم بوون، بێ ئەوەی بتوانن بەسەر خودی خۆیاندا زاڵ بن یان بەها نوێیەکان دروست بکەن. کارەکتەرەکان لە بازنەیەکی بێ کۆتایی لە تووڕەیی و داواکاری و ت□□س□ندنەوەدا دەخولێنەوە.
لە ڕوانگەی عیرفانییەوە، چیرۆکەکە بە تەواوی نیشانەی ونبوونی ڕۆحی و گەیشتن بە خودناسیی دەخاتە ڕوو. کارەکتەرەکان لەناو نەفسی خۆیاندان و تێگەیشتنێکی قووڵیان بۆ ژیان و پەیوەندییە مرۆییەکان نییە، بەڵکو تەنیا بەدوای چێژە ماددی و کاتییەکاندا دەگەڕێن.

لە کۆتاییدا، چیرۆکەکە وەک ئاوێنەیەکە بۆ ناڕەزاییە کۆمەڵایەتییەکان، لێ پێویستە قووڵتر بڕواتا□ ناو ڕۆحی مرۆڤەوە، نەک تەنیا ڕووبەرە دەرەکییەکان نیشان بدات. ئەگەر نووسەر کەمێک ڕێگەی بە کارەکتەرەکانی بدایە کە لەو بازنەی نەفسه دەربچن و ڕووبەڕووی خودی خۆیان ببنەوە، دەقەکە دەبووە خاوەنی قووڵاییەکی فەلسەفی و عیرفانی زیاتر و کاردانەوەیەکی هەمیشەیی تری بەسەر خوێنەردا دەبوو.

بڵند باجه‌لان

سه‌رچاوه: قه‌بات، گۆران سه‌باح، گۆڤاری کاروان، 2025

لەبارەی ئەزموونی یوسف عیزەدینەوە.. بەند باجەلان

ڕۆمان و چیرۆکەکانی یوسف عیزەدین، بە جیهانە ناوەکییە قووڵ و پڕ لە ناسنامە و گەڕانەکەیان، مێرگێکی بەپیتن بۆ لێکۆڵینەوە لە ڕوانگەی دوو فەلسەفەی جیاوازەوە کە یەکێکیان ڕیشاڵەکانی لە قووڵایی ڕۆحی مرۆڤ دەدۆزێتەوە، ئەوی تریان لە سەرچاوەی گومان و عەقڵدا. ئەم دوو ڕوانگەیە، واتە فەلسەفەی خوداناسی و فەلسەفەی خودناسیی دیکارت، وەک دوو ئاوێنەی جیاواز کار دەکەن بۆ تیشک خستنە سەر ئەو جیهانە دەوڵەمەندەی یوسف عیزەدین بنیاتی ناوە.

کارەکتەرەکانی یوسف عیزەدین زۆرجار وەک گەڕیدەیەکی ڕۆحی دەردەکەون. ئەوان لەناو نائومێدی و دابڕان و گەڕان بەدوای ڕەگ و ڕیشە و مانای بووندا دەژین. ئەم گەڕانە، کە ڕەنگە لە سەرەتادا وەک گومانێکی جیهانی یان ناسنامەیی دەربکەوێت، لە قووڵاییدا دەکرێت وەک حەزی نادیاری ڕۆح بۆ نزیکبوونەوە لە حەقیقەتی باڵا لێکبدرێتەوە. عیرفان پێی وایە خودناسی بریتییە لە دۆزینەوەی ئەو ڕووناکییە خوداییەی لە قووڵایی هەموو مرۆڤێکدا هەیە؛ ئەو کاتەی کە کارەکتەرەکانی عیزەدین هەست بە تەنیاییەکی قووڵ دەکەن یان لەناو بیرکردنەوەی بێ کۆتای خۆیاندا نوقم دەبن، لە ڕاستیدا لە گەشتێکی بێ کۆتان بەرەو حەقیقەتی خۆیان، گەشتێک کە تێیدا سنوورەکانی “من”ی بچووک دەتوێنەوە و بەرەو “من”ێکی گەورەتر، کە ڕەنگە جیهان یان بوونی گەردوونی بێت، دەچن. ئەم دۆخە پڕ لە گەڕان و حەسرەتە، زۆرجار لەناو چیرۆکەکانی یوسف عیزەدیندا بەرجەستە دەبێت، بەتایبەت ئەو کاتانەی کە ناسنامەی کارەکتەرەکان لە ژێر کاریگەریی مێژوو، نیشتمان یان چارەنووسی گشتیدا تێکەڵ دەبن، ئەمەش جیاکەرەوەی ئەزموونی یوسف عیزەدینە لە چیرۆکنووسەکانی تری وەکو (کاروان کاکەسوور، عەتا محەمەد و توانا ئەمین)

لەلایەکی دیکەوە، فەلسەفەی خودناسیی دیکارت، بە دروشمە بەناوبانگەکەی “من بیر دەکەمەوە، کەواتە من هەم”، بناغەی بوونی مرۆڤ لە بیرکردنەوەدا دەبینێتەوە. دیکارت داوای گومانێکی بنەڕەتی دەکات لە هەموو شتێکدا بۆ گەیشتن بە ڕاستییەکی نەگۆڕ و دڵنیا.

کارەکتەرەکانی یوسف عیزەدین زۆرجار نموونەی ڕوونی ئەم گومانە و گەڕانە عەقڵانییەن. ئەوان لەناو بیرکردنەوەی بێ وەستاندا دەژین، پرسیار لە بوونی خۆیان، لە ناسنامەیان، لە مانای ژیان و چارەنووسیان دەکەن. لەنێو نووسەرە گەنجەکان، لە چیرۆکەکانی (ئارام محەمەد) و (جەگەر بەختیار) زۆرجار هەست بەم دنیایە دەکەین. ئەم گومانە عەقڵانییە، کە دڵەڕاوکێیەکی فیکریی قووڵە لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت، وەک ئامرازێک کار دەکات بۆ لێدان لە بنچینەی تێگەیشتنەکانیان لە جیهان و لە خود.

جیابوونەوەی جەستە و ڕۆح (دووانەیی دیکارتی)، یان بەمانایەکی تر، ململانێی نێوان پێداویستییە مادییەکان و بیرکردنەوەی قووڵی عەقڵانی، زۆرجار لە ژیانی کارەکتەرەکانیدا ڕەنگ دەداتەوە. ئەوان لەناو جیهانێکی ماددیدا دەژین کە زۆرجار توندوتیژ و پڕ لە نادادپەروەرییە، بەڵام بیر و هۆشیان سەربەخۆیە و بەردەوام پرسیاری بوون و ناسنامە دەکات.

هەرچەندە عیرفان و فەلسەفەی دیکارت دوو ڕێچکەی جیاوازن بۆ خودناسی (یەکێکیان زیاتر ڕۆحی و هەستەکی، ئەوی تریان عەقڵانی و لۆژیکی)، بەڵام لە کارەکانی یوسف عیزەدیندا دەکرێت بەیەکەوە بن و تەواوکەری یەکتر بن. گومانی دیکارتی دەکرێت ڕێگە خۆشکات بۆ گەڕانێکی عیرفانی قووڵتر، یان بە پێچەوانەوە، ئەو حەسرەتە ڕۆحییەی عیرفان قووڵاییەکی فیکریی دیکارتی بە کارەکتەرەکان دەبەخشێت. کارەکتەرەکانی یوسف عیزەدین لە دۆخێکی نێوانیدا دەژین؛ گومان دەکەن و بیر دەکەنەوە و دەیانەوێت بە عەقڵ بگەن بە ڕاستی، لە هەمان کاتدا هەست بە تەنیاییەکی ڕۆحی قووڵ دەکەن و بەدوای نزیکبوونەوە لە حەقیقەتی باڵا دەگەڕێن کە لە دەرەوەی سنورەکانی عەقڵ بێت. ئەم تێکەڵاوییە کارەکانی یوسف عیزەدین دەکاتە گۆڕەپانێکی فیکریی دەوڵەمەند، کە تێیدا خودناسی وەک گەشتێکی هەمەلایەنە و بێ کۆتا دەردەکەوێت، گەشتێک کە هەم ڕێچکەی عەقڵ و هەم ڕێچکەی ڕۆح دەگرێتەبەر بۆ دۆزینەوەی حەقیقەتی مرۆڤ لە بووندا.

سەرنج: عیرفانم وەکو فۆڕمێکی باڵای خوداناسی باسکردووە نەک وەکو ئەو دنیا خورافییەی تەسەوف لە ئێستادا وێنای دەکا.

تارماییەکانی موشەك و برینەکانی خود لە شیعری "موشەك"ی "تەیب قادر"دا.. بێند باجەلان

تەیب قادر زۆرجار بەدواداچوون بۆ تیۆری بوون و شوناس و بارودۆخی مرۆڤ دەکات. شیعری تەیب گوزارشت لە هەستێکی قووڵی حەسرەت و خەبات دەکات کە دەتوانرێت هاوتەریب بکرێت لەگەڵ دیدگای نیتشە. نیشتە بە چەمکەکانی " سوپەرمان" و "ئیرادەی دەسەڵات" ناسراوە. ئەم بیرۆکانە جەخت لەسەر هێزی تاک و زاڵبوون و دروستکردنی بەهاکانی مرۆڤ دەکەنەوە لە جیهانێکی تایبەتدا.

لە قەسیدەی" موشەک"ی تەیب قادر, لە کاتێکدا وردەکاریی تایبەت سەبارەت بە کوشتن و جەنگ لەلایەن شاعیرەوە خراوەتەڕوو، دەتوانین تیۆرەکانی قەیرانی بوون، شوناس، یان بارودۆخی مرۆڤ, وەک زەمینەیەکی بەپیت بۆ گفتوگۆ تێبینی بکەین.

لە دەقی " موشەك" دا, شاعیر بەدواداچوون بۆ ئازاری ئینسان دەکا، جێگای سەرنجە کە دەقەکە, مامەڵە لەگەڵ پرسی مانا و ئامانج دەکات، ڕەنگە دەنگدانەوەی ئەو توڕەییە وجودییە بێت لە شیعرەکەدا هەیە:

لە شەڕدا نازانن منداڵ چییە
لە شەڕدا نازانن ژن چییە
تەنیا دەزانن مرۆڤ بکوژن
مرۆڤ نابێت بکوژرێت، دڵی هەیە.

- چەمکی "ئیرادەی دەسەڵات"ی نیتشە دەتوانێ لە ڕۆحی تەوەرەکانی ناو " مەشەك"دا ڕەنگ بداتەوە کە جەخت لەسەر خۆڕاگری و ئیرادە دەکەنەوە و پاڵنەرن بۆ زاڵبوون بەسەر ناخۆشییەکان. ئەم شیعرە، دەست دەخاتە سەر بابەتەکانی خۆڕاگری و توانای ڕۆحی مرۆڤ بۆ بەرگەگرتن، ئەمەش خاڵێك بۆ جەختکردنەوە لەسەر گەشە فەلسەفییەکانی نیتشە دابین دەکات.
  -برینی ئەم دەقە کە ڕەگ و ڕیشەی لە کولتوور و زمانی کوردیدا هەیە، ڕوانگەیەکی ناوازە بۆ شوناس و تیۆرە وجودییەکان پێشکەش دەکات. فەلسەفەی نیتشە، جەخت لەسەر ڕۆڵی

تاک دەکاتەوە لە دروستکردنی شوناس و بەهاکانی خۆیدا.
“موشەك” دەتوانێت وەک گەڕانێکی دژە مۆدێرنە بۆ ئەم بابەتانە دەربکەوێ، ناسنامەی کولتووری لەگەڵ پرسیارە وجودییەکان تێکەڵ دەکات:

ئەو دەیەوێت گەورە بێت و بچێتە زانکۆ و
ببێتە ئەندازیار و
نەخشەیەکی نوێ بهێنێت و
بینایەك دروست بكات،
تا هەست بكات زیندووە.

ئەم شیعرە، تێڕوانینێک پێشکەش دەکات کە چۆن فۆرمە جیاوازەکانی دەربڕین تاقی بكەینەوە بۆ گوزارشت كردن وەك چۆن باس لە تیۆرە گشتگیرەکانی بوون، شوناس و بارودۆخی مرۆڤ دەکا, تیشک دەخاتە سەر پەیوەندییە بەردەوامەکانی خود لە ئەستانەی ژیان و ستەمی جیاوازی ئینساندا.
بە لێکۆڵینەوە لە تێما و مۆتیڤەکانی ناو شیعری (تەیب) و بیرۆکە فەلسەفییەکانی نیتشە، دەتوانین تێگەیشتنێکی قووڵتر لە پرسیارە وجودییەکان که پەیوەندیدارن به شوناسەوە بەدەست بهێنین, کەواتە دەقەکە بە گەڕان بەدوای تیۆرە وجودیەکان و شوناس و بارودۆخی مرۆڤ دەناسرێتەوە:

ئەو دەیەوێت تەنیا ببێت به دایك
ئەو دەیەوێت تەنیا ببێت به باوك

بەکارهێنانی هێما و وێنە و مێتافۆر، دیمەنێکی دەوڵەمەند و ئاڵۆز دروست دەکات کە خوێنەران بانگهێشت دەکات بۆ ئەوەی بیر لە بوون و شوێنی خۆیان بکەنەوە لە جیهاندا, تاک هاندەدرێت بۆ تێپەڕاندنی سنوورەکانی خۆی و هەوڵدان بۆ گەورەیی ئاسمانی, ئەم تیۆرە لە خواستی خود بۆ زاڵبوون بەسەر ناخۆشییەکان و گەیشتن بە ئامانجەکانی ڕەنگ دەداتەوە, دەتوانرێت گەشتی خود وەک پرۆسەیەکی داهێنەرانە سەیر بکرێت، کە دەبێت به خیابانی ئاڵۆزییەکانی بووندا بڕوات و به مانای خۆی بگات. ئەنجام: ئەم شیعرە تیشک دەخاتە سەر پەیوەندییە کۆنەکانی مرۆڤ و ئازار, لەو سیاقە (ئەدەبی_ فیکری)یە، دەتوانین تێگەیشتنێکی قووڵتر لە وجود و شوناس بەدەست بهێنین کە لە “موشەك”دا خراونەتەڕوو, هاوکات بەهای ئینسان و توانای مانەوەی ئەو ئینسانە و ستەمی ئینسان دەرحەق بە ئینسان، بەیان دەکا، پێمان دەڵێ که زەمین پڕە لە تاوان مەگەر خەیاڵی جوانییەکانی ئاسمان ئارامی بێت.

سەرچاوە:
موشەك، تەیب قادر، سایتی (تەم)، 2025
در امدی بر جامعە شناسی ادبیات: لوکاج، ادورنو، گلدمن، گرامشی،
مترجم: محمد جعفر پویندە، نشر چشمە، تهران، ۱۳۸۰.
المدخل الی الفلسفة، جون لویس، ترجمة: د. انور عبدالملک.

فیکر و کێشە فیکرییەکان لە فەزای دەقی ئەدەبیدا.. بڵند باجەلان

چەمکی دەق و دۆزینەوەی پێناسەیەکی گشتی بۆ دەق بەر لە نووسینی دەق، پێویستی نییە و دەکرێ بەبێ ئەوەی لە خۆمانمان پرسیبێ دەق چییە، قسە لەبارەی دەقەوە بکەین و چەندین دەق لە ئاست و بواری جیاجیادا بنووسین. کردەی نووسین خۆی گوزارشتکردنە لە مانا و پێناسەی دەق. (پۆل ڕیکۆر) پێی وایە دەق گوتارێکە لە ڕێگای نووسینەوە نەبێت, ناچەسپێت. لەو ڕوانگەیەوە قسە لەبارەی چیرۆکێکەوە دەکەم کە (منارەی ئاوەدانی)یە، بەبێ ئەوەی پێناسەی چیرۆکم کردبێت. ئیشی چیرۆک کردنەوەی نیشتمانێک نییە بە ڕووی دنیادا. ڕۆشنبیران لە (یابان) هاوڕان لەسەر ئەوەی بنەماڵەی (میچی) فاکتەری کرانەوەی یابان بوون بە ڕووی شارستانیەت و ڕۆشنبیریی ڕۆژئاوادا نەک هونەر و چیرۆک و نووسین بەگشتی. (منارەی ئاوەدانی) بە وێستگە و ئایدیا و میتۆدێکی دیاریکراوەوە نابەستمەوە، هاوکات دژی ئەو ترادسیۆنە دۆگمایانەم کە ئەدەب پۆلێن دەکەن.

میتۆدەکان لە ڕێگای ئەو مەعریفەیەی هەڵیان گرتووە، لەسەر گرفت و کەلێنی میتۆدی بەر لە خۆیان ئیش دەکەن. میتۆدخوازی خانەبەندکرنی ئەدەبە، ئەمەش زوڵمکردنە لە دەق. بەرهەمەکانی (ساموێل بێکت) دەدرانە پاڵ مۆدێرنیزم و پۆست مۆدێرنیزم، بەڵام مۆدێرنیزم و پۆستەکەی لە گۆڕان، کەچی هێشتا دەقەکانی ئەو نووسەرە خوێنەری خۆیانیان هەیە و جێگیرن. (دیستۆڤسکی) دەقەکانی بە نەیاری ڕەوتێکی

ئەدەبی دادەنران و (لینین) لە بیستەکاندا گوتبووی ڕقی لە خاوەنی ڕۆمانی (برایانی کارامازۆف)ە. (لینین) کۆتایی هات و (ستالین)یش بەدوایدا، بەڵام دەقەکانی (دیستۆفسکی) ئێستاش دەخوێندرێنەوە و لای هەندێک بە سیمبوڵ و سوپەر ناودەبرێن.

بەشێک لە کلاسیکیاتی چیرۆکنووس و ڕەخنەگر ئەو کاتە خۆی مانیفێست دەکا کە ئیش لەسەر سۆز دەکرێ. نزیکبوونەوە لە سۆز بە مانای دوور کەوتنەوەیە لە شوناس (مەبەست لە سۆزێکی نائەقڵانییە، چونکە زۆربەی سۆزەکان لە بۆشاییدا دروست نابن و بۆ فیکرێوە دەبەسترێنەوە). شتە چەسپاوەکانیش سوود لە سۆز وەردەگرن. مەرج نییە قووڵبوونەوە لە هەموو بابەتە هزرییەکان و گەڕانەوە بۆ لقە ئاڵۆزەکانی فەلسەفە و گەڕان بەدوای یاساکان بەبێ ڕەچاوکردنی پرەنسیپی یاسایی بۆ قسەکردن لەبارەی چیرۆکەوە بەتایبەتی ئەو چیرۆکانەی (کاروان کاکەسوور) دەیانووسێ، پێویست بن (لێرانەدا باسی یاسا دەکەم و باسی فیکر ناکەم، چونکە یاساکان بەرهەمی سۆز و فیکرن و سۆزیش وەکو بەشێکی دانەبڕاو لە فیکر باسی کراوە).

چیرۆکنووس بەبێ بوونی خوێنەری جدییش دەتوانێ زۆرجار داهێنان بکا. دژی ئەو بۆچوونەی (عەبدولموتەلیب عەبدولا)م کە پێی وایە داهێنان ئەو کاتە دەردەکەوێ کە ئامادەگیی هۆشیارانەی خوێنەر و بیرکردنەوە و چێژی خوێندنەوە بوونیان هەبێت و داهێنان بۆ بەشداریی خوێنەر لەنگە. (عەبدولموتەلیب) ئاستی داهێنانی بەستۆتەوە بە ڕێژەی خوێنەرەوە. ئەو بۆچوونە کوشتنی داهێنانە وەکو چەمکێک و سەندنەوەی ئازادییشە لێی وەکو کردەیەک. داهێنان پێویستی بە ئامۆژگاری و سنوور نییە. ئەمە بەتاڵ کردنەوەی وزەی داهێنانی پێ دەڵێن.

چیرۆک وەکو ژانرێکی ئەدەبی، زۆرجار لقی زانستی و فیکری و کەڵکەڵەی هزری مۆدێرنی لێ دەبێتەوە. بۆ لێدوان لەبارەی چیرۆکگەلێکی لەو شێوەیەوە، ئەوەندەی پێویستیمان بە دۆزینەوەی توخمە چیرۆکییەکان و لێکۆڵینەوە و خوێندنەوە و ڕاڤەکردنی دەقە ئەدەبییە جۆراوجۆرەکان هەیە، دوو ئەوەندە پێویستیمان بە گەڕانەوە هەیە بۆ ڕووتێکردنی زەینی و سەرچاوە فەلسەفی و ئایینی و ئایدۆلۆژی و کۆمەڵناسی و زانستییەکان بەگشتی. بە خوێندنەوەی هەندێک چیرۆک، دەگەڕێینەوە بۆ گەردون و نهێنییە گەردونییەکان، ئەمە بۆ ئەو چیرۆکانەی گرنگی بە ڕووداوە بینراوەکان دەدەن و کەمتر ئیش لەسەر ئەفسانە و خەیاڵ دەکەن، ئەو چیرۆکانە سەردێری نزیک لە زەینیان هەیە. ئەو چیرۆکانەشی لە دەرەوەی گەردونەوە سەرچاوە دەگرن و وەکو چیرۆکی ناواقیعی پێناس دەکرێن و جێگیرمان دەکەن لەناو ئەو فەزایەی چیرۆکەکەی تێدا دەخوێنرێتەوە.

جێگیرکردنەکە زادەی گەڕان و ئاشکراکردنێکی بەردەوام بووە لە

سەرەتادا، فێرە جۆرێک لە هۆگریمان دەکەن بە بابەتە سەیر و نامۆکان و تەسک کردنەوەی بازنەکانی واقیع، بۆ ئەوەی لەو ڕێگەیەوە بەرەو کامڵبوونی ئەدەبیاتمان ببەن, چیرۆکنووسەکەش هەوڵ دەدا وەکو بۆهیمی یان پێشەنگ دەربکەوێ. (ڕۆبەرت مۆزیل)ی چیرۆکنووس لە چاوپێکەوتنێکدا دەڵێ: ددان بەوەدا دەنێم کە ئەوەی دیرۆکی نییە، من لە بەردەمی ڕووداوە واقیعییەکاندا نیم، دەتوانین لەبری ئەوان ڕووداوی تر بگێڕینەوە.

(مارکیز)ی ڕۆمانووس لە ڕۆمانێکیدا پەنای بۆ سەرچاوەی شێوەکاری بردووە. مارکیز لە تەمەنی 9 ساڵیدا گەشتێک بەنێو ڕووباری (مەجدلێنیا)دا دەکات و لە ڕۆمانی (خۆشەویستی لە سەردەمی کۆلێرا)دا دووبارە بۆ ئەو گەشتە و دیمەنەکانی ئەو ڕووبارە دەگەڕێتەوە. (مارکیز) پێی وابوو شێوەکارەکان وێنەی ڕووباری (مەجدلێنیا)یان جوان کێشاوە. (کاروان)یش لەم چیرۆکەدا دیمەنە جوانەکانی ئەورووپا بەلاوە دەنێت و بۆ وێنەیەک دەگەڕێتەوە ڕۆژهەڵات کە وێنە منارەی چۆلییە. سەرەتای چیرۆکەکە ئاوایە:

لە کاتێکدا دەستت لەناو قوڕەکەدایە و دەتەوێت ئەسپێک بۆ (ئالان)ی خوشکەزات دروست بکەیت، خۆشت نازانی بۆ بیر لەوە دەکەیتەوە، کە تۆ ئەوەتا وا تەمەنت لە چل تێدەپەڕێت و هێشتا منارەی چۆلیت لە نزیکەوە نەبینیوە.

چیرۆکی (منارەی ئاوەدانی)ی (کاروان کاکەسوور) ڕاڤەیەکی دیکەی جیاوازی داهێناوە بە پشت بەستن بە زمانی ئۆرگینال. لە ڕێگای چیرۆکەکەوە جیاوازی لە نێوان چیرۆکی مەعریفی و ئیبداعی و چیرۆکی پەرپوتدا دەبینین. دەقەکە ورد نووسراوە و ڕەچاوی وردبینیی مەعریفی کراوە و پێمان دەڵێ کەڵەکەبوونی شتە دووبارەکان ئاماژەن بۆ فیکرێکی تەسک و نووتەک و سەرچاوەیەکی شێواو و تەسلیمبوو بە هیچ. (سەلامە موسا) کە نووسەرێکی مسرییە و بەرهەمی دیاری هەن، وای داناوە کە نابێ نووسەر لە دەربڕینەکانیدا وردبینی مەعریفی لە بوارەکانی فەلسەفە، ئەدەب، ئەخلاق ڕەچاو نەکا.

چیرۆکەکە پێشکێش بەو کۆسە کراوە کە وای لێ چیرۆکنووس کردووە بۆ ناچاری واز لێ یاریی تۆپی پێ بهێنێت. وازهێنان لە تۆپی پێ بەبێ مردنی ئەو حەزە لە ناخدا، وازهێنانە لە کردەیەک بە قسەی جێناوی سەربەخۆی کەسی سێیەمی تاک، قسەیەک هێندە کاریگەریی دەبێت، تۆپ دەبێتە بۆمبێکی دانراوە، بەڵام فوتباڵ وەکو هونەرێکی نزیک لە چیرۆک و ئەدەب و فیکر و جوانی، لە ناخیدا ڕەگی خۆی قایمتر دەکا:

پێشکەشە بەو هاوڕێ یاریکەرەم، کە لە بەهاری 1982 لە ستادیۆمی هەولێر لە بەرچاوی دەیان کەس گاڵتەی پێ کردم و پێی وتم: (بڕۆ واز لە تۆپ بێنە، چونکە تۆ نە لە تۆپ تێدەگەی و نەدەزانی شووتی لێ

بدەی)… هەر بە ڕاستی لەو کاتەوە من نەمتوانی یەک شەقی تر لە تۆپ هەڵبدەم و وازم لە تیمەکەمان هێنا، بەڵام ئەوێ وای لێ نەکردم لە خەیاڵی خۆمدا دەست لە یاریی فوتباڵ هەڵگرم.

ئەو چیرۆکە قسەکردنە بۆ ئەویتر، بەڵام هەست بە خودئاگایی و بێزاریی نووسەرەکەی دەکەی لە قەیرانەکان، ئەمەش هاوتەریبە لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی ئەدەبیات کە دەرەنجامی قەیرانەکانن. دوای شکستی شۆڕش، ئەدەبیاتی کلاسیک لە دەقەکانی (شارل بۆدلێر) و (گۆستاڤ فلۆبیر) چێ بۆوە کە پڕ بوون لە کێشە و قەیران. (سارتەر) باوەڕی بە کاریگەریی بیۆگرافی هەبوو لەسەر دەق و پێی وابوو ئەو نووسەرەی خودئاگایانە دەنووسێ بەرەو جۆرێک لە عەفەویەت دەچێت. من لەگەڵ ئەو بۆچوونەی سارتەر ناکۆکم، بەتایبەتی کە ئێستا خەریکم قسە لەبارەی چیرۆکی منارەی ئاوەدانییەوە دەکەم و هیچ عەفەویەتێک نابینم.

(کاروان) باسی قەیرانی مەملەکەتێک دەکا لە دەرەوەی ئەو مەملەکەتە. کاتێ ئەو چیرۆکە دەخوێنینەوە و دواتریش دەبیستین نووسەرەکەی لە (دانیمارک) دەژیێ, تووشی شۆکژان دەبین، ئەمەش جیاکەرەوەی چیرۆکی (کاروان)ە لە چیرۆکی (شەهرزاد حەسەن، عەتا نەهایی، عەتا موحەممەد، یوسف عیزەدین و… هتد)

ئەگەر بەراوردێک لە نێوان (کاروان کاکەسوور) و (شەهرزاد حەسەن)دا بکەین، دەبینین (شەهرزاد) کێشەی بەردەوامی هەیە و نەیتوانیوە بە هەمان هەناسەی (حەسار و سەگەکانی باوکم) درێژە بە ئەزمووونی نووسینی خۆی بدا، کاتێکیش دەگەینە سەر (خەونی جاڕچییەکان و ژنێکی منگن), تووشی نائومێدی دەبین. بەردەوامی نەبووەتە کێشە لە بەردەم ئەزمووونی نووسینی (کاروان)دا. (بەختیار عەلی) لە شوێنێکدا لەمەڕ بەرهەمێکی (کاروان)دا پێی وایە ئەگەر ئەو بەرهەمەی (کاروان) باشترین کۆمەڵە چیرۆکیش نەبێت کە لەو چەند ساڵەی دوایی خوێندوویەتیەوە، ئەوا بێگومان یەکێکە لە باشترینەکان.

ئێستا کە من هاتووم قسە لەبارەی منارەی ئاوەدانییەوە دەکەم، ماوەیەکی زۆر بەسەر وتەکەی (بەختیار)دا تێپەڕیوە، بەڵام هەمان بۆچوون دووبارە دەکرێتەوە.

ناڵێم ئەو بۆچوونەی من تەواو عەقڵانییە، بەڵام دڵنیام لەوەی پێچەوانەکەی نییە. عەقڵانیەت لە پێناسە کۆنەکەیدا بریتییە لە پشتبەستنێکی قایم بە عەقڵ و نەگەڕانەوە بۆ واقیع و ئەزموون بە مەبەستی شی کردنەوە و گەیشتنە ئەنجام. مەبەستی من لە عەقڵانیەت ئەو بۆچوونە تەقلیدییە نییە، من باوەڕم بە گەڕانەوە بۆ واقیع هەیە. عەقڵانیەت (rationalism) لەلای (فاروق ڕەفیق)، ئەو قوتابخانە فەلسەفیەیە کە لە سەرەتاکانی سەرهەڵدانی فەلسەفەی

مۆدێرنیته و پێگەیشتنی شانبەشانی ئزموونگەرایی (empiricism) هاته کایەوە. (فاروق) پێی وایە عەقڵانیەت ناوێکه بۆ کۆمەڵێک تیۆری جیاواز که خاڵی هاوبەشی نێوانیان باوەڕه به عەقڵی مرۆڤ که دەتوانێ وەڵامی پرسیاره بنەڕەتییەکانی ناو کایەی فەلسەفی بداتەوە، بەڵام من عەقڵانیەتم بۆ (منارەی ئاوەدانی) به مانای گەڵانەوەیەکی هێواش بۆ عەقڵ به کار هێناوه و ئەو ڕێڕه گەورەیەم نەبەخشیوەته عەقڵی مرۆڤ.

مرۆڤ که تاوەکو ئێستا نەیتوانیوه له چلێنایەتیی ناخ و نهێنییەکانی خۆی بگات، مەحاڵە بتوانێ وەڵامی ئەو پرسیاره گەورانه بداتەوه که فەلسەفه دەیانکات، مەبەستم له گەورەیی پرسیارەکان له ڕووی قەبارەوەیه نەک له ڕووی بەهاوه. عەقڵ لای من چیتر ئەو ئەرکه قورسەی لەسەر نییه که (فاروق) و بەشێکی زۆری فەلسەفەکارەکانی ڕۆژئاوا بۆیان دیاری کردووه، بەتایبەتی له مەسەلەی پەیوەست بەو بەشەی ئەدەبەوه. هەڵبەته ئەوان ئەو ئەرکه به ئەرکێکی قورس دانانێن، بەڵکو به فاکتەری جووڵانەوەی عەقڵی دادەنێن, به پێچەوانەوە من به ماندووکردنێکی بێمانای عەقڵی دادەنێم و هیچی تر. دیسانەوه وته بەناوبانگەکەی (کارل مارکس) دەهێنمەوه: بیرکردنەوه لێ ناگەڕێ بژیم.

بۆ قسەکردن لەبارەی ئەو دەقەی (کاروان)ەوە عەقڵم نەکردۆته سەنتەر. ئەرکی عەقڵ له چیرۆکدا ئاشکراکردنی شته پەنهان و نادیارەکان نییه به پشتبەست به کەرەستەی بەرجەسته. گەر وامان کرد ناچار دەگەڕێینەوه بۆ ئەو غەریزانەی قاچێکیان له نادیاره و قاچێکی تریان له دنیادایه، به مەبەستی فەراهەمکردنی ژیان و گەیشتن به حەقیقەتی پێویستبوونی بوونی چیرۆک و غەریزەی مانەوه.

ئەو بۆچوونەی (شێپنهاوەر) که پێی وایە دەبێ له بەرامبەر بوونی جیهان شیوەن بگێڕین نەک پێبکەنین، ڕەت دەکەمەوه. شیوەن گێڕان بۆ بوونی جیهان به شێوەیەک له شێوەکان کەم کردنەوەی بەهای ئەدەب و چیرۆکه، بەتایبەتیش که ئەو ئەرگومێنتانەی شێپنهاوەر پشتی پێ بەستوون، لەگەڵ ئەو ئەرگومێنتانه تێک ناگرنەوه که من بۆچوونەکانی خۆمم پێ سەلماندوون له باسەکانی پێشترمدا. پێشم وایه بۆچوونەکانی شێپنهاوەر ئەنجامی نەبوونی هەندێ گوتاری سەرەکییه.

بیرکردنەوه وەکو یەکێک له جدیترین کایەکانی مەعریفه ناکوژێنمەوه و بەهای کەم ناکەمەوه، بەڵام دەبێت پرسیاره ئەدەبیيەکان له دەرەنجامی تێگەیشتنی تەواو له دنیای ئەدەب سەرچاوه بگرن.

مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو چیرۆکه تووشی وەسوەسەی بڕیاردانمان دەکا. بۆچوونەکانمان له دۆخێکیەوه بۆ دۆخێکی تری دەگۆڕێن، کاریگەریی چیرۆکەکەش لەسەر خوێنەرێک بۆ خوێنەرێکی تر جیاوازه. لەلای (ڕێلان

بارت) تێکستی نووسراو زیاتر لە واتایەک هەڵدەگرێ و فرەدیو و فرەناوەرۆکە. واتاکەی لە خوێنەرێکەوە تا خوێنەرێکی تر جیاوازی هەیە. (دێریدا) پشت بەست بە هەڵوەشاندنەوە و شۆڕبوونەوە بۆ نێو هەیکەلیەتی زمان و گوتاری سەنتەریزمی لۆگۆسی خود سەنتەریدا، بە گومان بوو لەوەی دەق یەک واتا هەڵبگرێ، بەڵکو ڕەچاوی خوێندنەوەی جیاوازی بۆ دەق دەکرد. ئەمەش بناغەی فەلسەفەکەی (دێریدا) و ئەو گۆڕانانە بوو کە لە هزری فەلسەفیدا ڕوویاندا. بەمەش زەبرێکی کوشندەی لە بونیادی گوتاری هزری و ئەپستمی ڕۆژئاوا دا.

من هەستم بە سادەبوونەوە و ژیان کرد لە دنیای نێو چیرۆکەکە، بە پێچەوانەی چیرۆکەکانی (کافکا) و (جیمز) کە دنیا لە چیرۆکەکانیان وەکو شتێکی ئاڵۆز و بێمانا دەردەکەوێ. جیاوازیی کافکا لەگەڵ جێمز لەوە دابوو، کافکا بە دوای مانایەک بۆ دنیا دەگەڕا، بەڵام جێمز باوەڕی بە هیچ نەبوو. جیاوازیی دنیای (کاروان) لەگەڵ هەردووک نووسەر لە بوونی مانایەکە بۆ دنیا، تەنانەت ئەگەر ئەو مانایە سەرچاوەکەی بێمانایش بێت. کوژرانی (ست سام□) بە دەستی (سام□)ی کوڕی و کوژرانی (ڤیان) لەسەر قسەی باوکی, مانا و دەلالەتە شاراوەکانی دنیایان لە پشتە، لەناو کوشتنیشدا هێشتا دنیا هەناسە دەدا. نامەوێ (کاروان) لەگەڵ (کافکا) و (جێمز)دا بەراورد بکەم، بەڵکو دەمەوێ دەقەکانیان بەیەکدا بدەم، بۆ ئەوەی لە ڕێگای ئەو بەیەکدادانەوە مانا مانیفێست بکەم. ئەو بەراوردکردنانە ئەگەر دەرەنجامیان نەبێت، ئەوەندەی زیانیان بۆ دەق هەیە سوودیان پێ نەگەیاندووە.

چیرۆکەکە بە‌ دروستکردنی ئەسپێکی قوڕینەوە دەست پێ دەکا. ئەسپی قوڕین دەکرێ وەکو دیاریکەری ژینگەی کۆمەڵایەتی و ناکۆمەڵایەتی و کاتی چیرۆکەکە چاوی لێ بکرێ. ڕاستەوخۆ بۆ دیاریکردنی کاتی ڕووداوەکە ئیش نەکراوە و بایەخ دراوە بە لێکتەنراوی. بۆ ئاشکراکردنی ناوی کارەکتەری سەرەکیش کە (زێرەڤان)ە، هونەرێکی دیکە بە کار هاتووە و چیرۆکنووس ڕاستەوخۆ نەیگوتوە کارەکتەرەکەمان (زێرەڤان)ی ناوە:

ئەگەرچی تۆ تاکە ڕیز□رق نەبوویت، بەڵام ئەو ناوە تەنها بەسەر تۆدا بڕا و هەر ئاوا بانگ دەکرایت… سەرەتا وات دەزانی وشەکە هەندێک لە ناوی خۆتەوە نزیکە، یان با بڵێین لەنێوان (ریزێرف) و (زێرەڤان)دا زۆربەی پیتەکان هاوبەشن….

گرنگترین ئەو چەمکانەی پەیوەستن بە دەقەکەوە:

ئەو کاتەی چەمکەکان جگە لە مانا بنەڕەتیەکانیان مانایەکی دیکەی دوور لە مانا ڕاستەقینەکەی خۆیانیان پێ دەدرێ، جۆرە گەمەیەکی

زمانەوانی دێتە پێشەوە و چێژێکی ئەدەبی دەبەخشێ. وشەی (mach) کە بە مانای یاریی نێوان دوو تیم دێت، نزیک کراوەتەوە لە وشەی (ماچ)ی کوردییەوە‌. وشەی (coach) کە بەمانای ڕاهێنەر دێت، پەیوەندییەکی ئەدەبی بۆ دروستکراوە لەگەڵ وشەی (کۆچ)ی کوردی. کۆمەڵە چەمکێکیش زەق کراونەتەوە:

- **ترس و چێژ:**

لە دەقەکەدا پەیوەندییەک لە نێوان ترس و چێژدا هەیە. لە ترسان لەو چیرۆکانەی باسی منارەی چۆلی دەکەن تا ترسان لە (ست سام□) کە مامۆستایە لە یەکێ لە قوتابخانەکانی کچان و بەهۆی لە سێدارەدرانی مێردەکەیەوە بە بەردەوامی جلی ڕەش دەپۆشێ، هاوکات چێژ وەرگرتن لە لایەنێکی چیرۆکەکان و جوانیی (ست سام□). نەترسان نیشاندانی ئادگاری مر□قی □استەقینە نییە.

لای من شتێک نییە بە ناوی مر□قی □استەقینە و مر□قی وەهمی. (میشێل فۆکۆ) بەهۆی ئەو ڕەخنە بەهێزانەی ئاڕاستەی کران، خەڵکی لە فەلسەفە ڕادیکالییەکان دوور خستەوە، پێی وابوو شێتەکان مر□قی □استەقینەن، چونکە شێت دەرک بەو مەعریفەیە دەکا کە گەیشتن پێی ئەستەمە و شێتیی لە دیاردەیەکی پزیشکییەوە کرد بە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی.

بۆچوونی من زیاتر لە وتەکەی (پاسکال)ەوە نزیکە کە پێی وابوو شێتەکان تا ئەندازەیەک شێتن، نکوڵیکردن لەو شێتییە بۆ خۆی جۆرێکی ترە لە شێتی. (فۆکۆ) دەڵێ: شێتیی هونەرمەند و ئەدیب لەودیو خەیاڵدانیەوە خۆی مەڵاس داوە. (زێرەڤان) شێت نییە و چیرۆکەکەش شێتانە شێتیی نەگێڕاوەتەوە. بوونی هەر ڕەفتارێکی شێتانەش لە چیرۆکەکەدا پەیوەندیی بەو ترس و چێژەوە هەیە کە پێشتر باسمان کرد، نەک بە ڕادەی ژیری و پیاوبوونەوە.

- **بوون:**

فیکری (هایدگەر) بە ڕەت کردنەوەی ئایدیاکانی (دیکارت) دەست پێ دەکا. کاریگەریی لەسەر فەلسەفە و میتافیزیکی ڕۆژئاواییدا هەبوو. بە بەردەوامی دەیپرسی: بوون چییە؟ ئەو پرسیارەی لە سەردەمی (سۆکرات)ەوە تا سەردەمی (دیکارت) بە لاوە نرابوو. (هایدگەر) ئامادەگیی تێدا نەبوو دەست لەو پرسیارە هەڵگرێت و دەیگوت ئەو کەسە فەیلەسوف نییە پرسیاری زۆر و زەبەند دەورووژێنێ و بەبێ وەڵام دەیانهێڵێتەوە، ئەو

کەسە فەیلەسوفە کە هەموو ژیانی بۆ تاکە پرسیارێک تەرخان دەکا.
ئەنتۆلۆجیا لە فەلسەفەی هاوچەرخدا بەهای بۆ گەڕایەوە. باسی بوون باسێکی قووڵە و گێڕانەوەی مەحاڵە، بەبێ بوونی پێناسەیەکی گشتیی بوون (وجود) و عەدەممان کردبێت بە دژی یەکترمان داناون. مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو چەمکە لە چیرۆکەکەدا مامەڵەیەکی تایبەتییە. (ئەرستۆ) پێی وایە بوون گشتگیرترین و هەمەکیترینە و دەکرێ بە فەلسەفەی یەکەم ناوی ببەین وەکو جیاکارییەک لەگەڵ فەلسەفەی دووەم کە زانستی سرووشتە. لە چیرۆکەکەدا باسی بوون و پەیوەندیی مردووەکان بەم دنیایەی ئێمەوە و هێنانەوەی مردووەکان لە منارەی چۆڵی هاتووە.

- **کۆمەڵایەتیبوون:**

ئەگەر چیرۆکنووس بکەوێتە نێو نەستی کۆوە، مانای وا نییە کەوتبێتە ژێر کاریگەریی فیکری مێگەڵ و کۆنەپارێزانێوە. نزیکبوون لە کەسێک یان کەشێک مانای تێگەیشتن نییە لێی. (فوئاد ڕفقە)ی شاعیری لوبنانی کە وەرگری خەڵاتی گۆتەیە دەڵێ من زۆر لە گۆتەوە نزیک بوومە، بەڵام لێی تێنەگەیشتم، چونکە دەتوانم لە فەیلەسوف، شاعیر، زانا، پیاوی یاسایی تێبگەم، بەڵام تێگەیشتن لە کەسێک کە هەموو ئەوانەی لە خۆ گرتووە، ئەستەمە. منارەی ئاوەدانی پەیوەندیی بەو کەشوهەوا کۆمەڵایەتییەوە هەیە کۆ نووسەر تێیدا ژیاوە، پێچەوانە لەگەڵ بڕێک لە فەیلەسوفەکان کە پێیان وایە پەیوەندیکردنی بەها ڕۆحییەکان بە ئەدەبیشەوە بە ڕووداوە کۆمەڵایەتییەکان، مانای تێگەیشتی لاوەکیی ئەو بەهایە دەگەیەنێ.

- **ئەوین:**

ستوونێکی ئامادەیە لە دەقەکەدا، ئەوە ئەوین بۆ منارەی چۆڵییە وا لە (زۆرەڤان) دەکا، دەست لە دروستکردن هەڵبگرێ و بەرەو دروستکراوێک کە منارەکەیە بچێت. ئەوین پەنهانە لە تێکستەکە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ بوونی نەبێت. دیاریکردنی جۆری ئەو ئەوینە تۆزێک زەحمەتە. (ستاندال) عیشق پۆلێن دەکا بۆ جۆرەکانی: عیشقی پەرۆشی, عیشقی جوانیناسانە (aesthetic love), عیشقی فیزیکی (عاشقبوون بە جەستە).
ئەوینی (زۆرەڤان) لە جۆری یەکەمەوە نزیکە. دوای چل ساڵ ئەوینی بینینی منارەی چۆڵی لە نزیکەوە لەلای سەرهەڵدەدا، ئەمەش کۆکە لەگەڵ (سپینۆزا) کە پێی وابوو ئەوین دەبێت ئاسوودەییەکی پشت بەستوو بە مەعریفە و هۆکارەکانی بێت.

جوانی وەکو هۆکارێکی مەعریفە، بە شێوەیەکی سەربەست بوونی نییە، بەڵکو بینینی بەستراوەتەوە بە شتە وەهمی و بەرجەستەکان بە دەقیشەوە کە لە نێوان وەهم و بەرجەستەکاندایە. مەرج نییە لەناو هەموو جوانییەکدا ویست لەناو بچێت.

- **خۆکوشتن:**

ئایا خۆکوشتن لەنێو چیرۆکدا تاوانە یان هەڵەیە؟ تازەگەریی ڕۆژئاوایی لەسەر فەردانیەت وەستاوە و ئەو فەردانیەتە ژنیشی گرتۆتەوە, فەردانیەت کە زۆرجار وێستگەی گەیشتنە بە خۆکوشتن. ڕەخنەی (شۆپنهاوەر) لە یەهودگەرایی و زانا یەهودییەکان لەوەدایە، خۆکوشتنیان حەرام کردووە بەبێ ئەوەی لە کتێبەکانیاندا حە□ا□ یان حەرام کرابێ.
بەڕای (شۆپنهاوەر) خۆکوشتن ڕێگرە لە بەردەم زاڵبوونی مرۆڤ بەسەر ویستدا، بەڵام هەمان بۆچوونی (ئەرستۆ) و (ژان ژاک ڕۆسۆ) و (زەینۆن)ی هەیە کە هەر کاتێ مرۆڤ لە هەموو لایەکەوە پاڵی پێوە بنرێت بۆ خۆکوشتن و ئیتر ژیان بۆ ئەو قەفەسێکی داخراو بێت، دەکرێ خۆی بکوژێ. (شۆپنهاوەر) خۆکوشتنی بە تاوان دانەناوە و بە هەڵەی داناوە.
(ئەمیل دۆرکهایم) بۆچوونێکی تا □رادەیەک نزیکی هەیە لە (شۆپنهاوەر). ئەو لە کتێبی (خۆکوژی)دا خۆکوشتن بە کێشە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەبەستێتەوە. (فرۆید) دەیگوت خۆکوشتن سەرەتای لە دایک بوونە. بە بۆچوونی من بۆی هەیە ئەو تێزەی (شۆپنهاوەر) بۆ دەقە ڕۆژئاواییەکان قسە هەڵبگرێ، بەڵام بۆ چیرۆکە ڕۆژهەڵایەتییەکان بەتایبەتی ئەو چیرۆکانەی (کاروان کاکەسوور و سادقی هیدایەت و مەحمود دەوڵەت ئابادی و عەزیز نەسین و.... هتد) دەیانووسن بایەخی نا□ب□ت، مەگەر نووسەر بیەوێ لە ڕێگای خۆکوشتنەوە بەهای خۆکوژەکە دیاری بکا، بیەوێ لە ڕێگای کوژرانی ژیانەوە جوانیی ژیان پێشان بدات (مانا کەی).

ژن:

ژن لە چیرۆکەکەدا یەکسانە بە (ڕۆح و جەستە). لە دەقەکەدا تەنیایی وەرسکەرە، بەڵام تەنیایی ژن کوشندەیە. تەنیایی کوشندە بە مانای مانەوەی تەنها لەگەڵ خود نایەت، بە مانای سڕبوون و متبوونی ئەبەدی دێت. ژنی سڕبوو تەنیایە، بەبێ ئەوەی حەز لەو تەنیاییە بکا یان بیری لێ کردبێتەوە. (ست سام□□ و ڤیان) دیارترین نموونەن. بیرکردنەوە لە ژن بەرهەمی مەعریفەیە، واتە ئەوە مەعریفەیە ئەو ڕۆڵە دەگێڕێ کە ژن

وەکو کشە سەیر بکر.

ژن وەکو کشە لە بەردەم ئاراستەکردنە ناەواکانی پیاودا هاتووە. دەقەکە پمان دە: بەهی بوونی ناککییە فیکری و جیاوازییە میتدییەکانی نوان ژن و پیاو، کارەکتەری ژن لەلای بەشکی گەورەی پیاوانی دنیا، خەسەتی عیشقە مدل و خودی پ دراوە و زرجاریش لەو وانگەیەوە پەراوز خراوە.

تاقی کردنەوە و تەفسیرکردنی ەوتی ئایدیاکانی ژن، لە گای دنیابینی و مەرام و نیازی لژیکناسە پیاوەکانەوە، زومکە برامبر ژن ئەنجام دەدر. پیاو قەت لە ژن و چلنایەتیی ناخ و کشە و مەعریفەی ژن ت ناگا، ئەگەر لەو بازنە کنەی هەیەتی دەرنەچت و بیارەکانی باکگراوندکی ژنانە لەخ نەگرن. لە کمەگەی پیاوسالاری، فلتەرک نییە بەشک لە حەقیقەتی ژنبوونی لەخ گرتبت، بیە بچوونە دروستەکان دەبنە دگما. لەو واتانەی نەتەوە جیاوازەکان تکەبوونە و وات بەرەو پلورالیزمکی کمەایەتی چووە، مەودای نوان ژن و پیاوی هاونەژادی و هاونیشتیمانی لە کشاندایە. هی تر کە یان هەبووە لە دروستبوونی ئەو مەودایە، لاوازبوونی ئینتیمایە ب ابردوو و تادسین و هشیاریی مژوویی.

بەگشتی لە دیدی تاکەکانەوە، جیاوازییەکی زر هەیە لە نوان ئەو ژنانەی بوونە بە دایک لەگە ئەو ژنانەی هشتا نەبوونەتە دایک. ئەو جیاوازییە لە چیرکەکەدا هاوار دەکا. زرن ئەو شاعیر و نووسەرانەی ئافرەتیان بە شەیتان داناوە و باسی دایکی خیانیان وەکو فریشتەیەک کردووە کە هیچ وزەیەکی ئەهریمەنی تدا نییە. ئەمە لە وتاری (دایکانکم هەن، میهرەبانترن لە گەای درەخت…)ی (بوار سیوەیلی) لە پەرتووکی (نەتەوە و حیکایەتدا) بە وونی دەردەکەو.

-حەقیقەت:

چیرکەکە فەزا و زەمینەی ئازاد و فرەەنگ لە ناخی بونیاد و ستراکچەرەکان ەنگرژ دەکا و ووگە جیاوازەکان کەشف دەکا لە خەیاگە و ژرخانی ئەدەبیدا. گەرەکیەتی دیدگا و وانینکی ترمان پ ببەخش ب چیرک. دەقەکە بتە ئەو فەزا وونەی تیدا حەقیقەت ب نو بیری وەهم ش دەبتەوە، تاوەکو حەقیقەتی گەورە لە گشیەکدا بەرجەستە ببت. زربەی کەنائەکانی گەرەکیانە خیان بە جیاوازگەری و ئیستتیکا و زەخرەفە و سحر بارگاوی و لورژ بکەن.

دواجار هەموو ئەمانە دەبنە پاشکی شتکی گرنگ کە داهنانە.

دەقەکە سێ قاچی هەیە، قاچی یەکەمی لە ڕێگای ئاشکراکردنی بچمی ڕاستەقینەی حەقیقەتەوە بەردەوامی بە خۆی دەدا، واقیع بە ژیرییەوە ڕاقە دەکاتەوە، ئەو قاچە دەکەوێتە نێو فەزایەکی یۆتۆپی و وەهمییەوە. قاچی دووەمی لە عەقڵدا ڕەگی خۆی داکوتاوە و پەردە لەسەر واتا ئابڕووبەرەکان و کۆد و مەرجە کۆنکرێتییەکان و مۆرالییەت و ئاکاری خەسێنەر و سکێچە تەماوییەکان و ئەو بیمارستانەی تێیدا نامرین، لادەدا. نەمردن جیایە لە ژیان، نەمردن جۆرێکە لە ژیانکردنی خاڵی لە جوانی. قاچی سێیەمی نادیارە و نازانرێ دەکەوێتە کوێ, بەڵام ئاماژەکان پێمان دەڵێن بوونی هەیە.
زۆربەی ڕۆشنبیرانی کورد هەرکە گوێیان لێ ناوی (سادقی هیدایەت) دەبێت، وێنەی کەسێکی ڕەشبین لە ژیانیان دێتە بەرچاو کە خۆی و کارەکتەری سەرەکیی نێو یەکێک لە چیرۆکەکانی بە غاز دەخنکێنێ، بەڵام لەو چیرۆکەی (کاروان)دا حەقیقەت هێشتا گەشە و تا ئەو شوێنە بۆ دەکا کە درۆکان دەست پێدەکەن، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ لە مامەڵەکردن لەگەڵ چەمکی حەقیقەتدا، (کاروان) سەرکەوتنی بەدەستهێناوە.

ئەفسانە (fable):

جیاوازی لە نێوان ئەفسانە و حەقیقەتدا ئەوەیە، ئەمیان حەقیقەت دەبینێ و ئەویان ئەفسانە. ئەفسانە جیاوازە لە درۆ, چلۆنایەتیی حەقیقەت ڕێژەی ئەو جیاوازییە دیاری دەکات. یۆتۆپیا نزیکترە لە ئەفسانە وەک لە درۆ، بەڵام یەکسان نییە پێی. ئەفسانەکان هۆکار بوون بۆ مانەوەی حەقیقەتەکان لەناویشیان حەقیقەتی جەنگەڵستان (خورانی بێهێز لەلایەن بەهێزەکانەوە). ڕاستەقینەکان ئەفسانەکانیان داهێناوە نەک بە پێچەوانەوە، مرۆڤ (human) وەکو ڕاستەقینەیەک لە ئەفسانەوە نەخوڵقاوە.
(کەمبڵ) پێناسەی ئەفسانەی گۆڕی لە گەڕان بەدوای مانا بۆ ئەزموونکردنی مانا. (کەمبڵ) داوا دەکا ئەفسانەی گەلانی دنیا بخوێنینەوە نەک ئەفسانەی ئایینەکانی خۆمان، گوایە فەرمان دەکەن چۆن بۆ ناخ بگەڕێینەوە. چیرۆکی (مەسیح) لە ئینجیلدا داوای قەبوڵکردنی مەرگمان لێ دەکا، مەرگی مەسیحی کوڕی خودا. (جۆزیف کەمبڵ) لە چاوپێکەوتنێکیدا لەگەڵ (بیڵ مویز)، مەرگی (مەسیح) بە سەرەتای گەیشتن بە ئازادی ناودەبا، بەڵام ئەو مەرگە سەرەتای سەفەری ئازادییە بە کەشتیی ژیان بۆ وڵاتی ونبوون.

دابەشکردنی ئایین (religion) بەسەر جومگەکانی (بیروڕا و ڕیچوەڵ و ئەفسانە) یەکانگیر نییە لەگەڵ بۆچوونی من. ئەفسانەکان بچووکترین پنتیان لەناو هەر ئایینێکدا هەبێت خۆی زاڵ دەکا بەسەر بیرورا و ڕیچوەڵ و کۆی هەیکەلیەتی ئایین، دواجار ئایین دەبێتە هاوواتای ئەفسانە. ئەگەر لە دیدێکی ئەدەبی ساددەوە ئەفسانە پۆلێن بکەین، ئاوای لێ دێت:

1: ئەفسانەی نێو دەقەکان (چیرۆک، شیعر، ڕۆمان و هتد)، بۆ نموونە لە (دۆن کیشۆت)ی (سێرڤانس)دا ئەفسانەیەک هاتووە:

خودا لەسەرەخۆ وازی لە عەرشەکەی هێنا و بووە فەرمانڕەوای گەردوون، خێر و شەڕی جیا کردەوە، شتەکانی مانادار کرد. (دۆن کیشۆت) لە ماڵەکەی هاتە دەرەوە و جیهانێکی بینی کە نەیدەتوانی بیناسێتەوە. جیهان لە ونیی دەسەڵاتی باڵادا، سەرلەنوێ دەستی پێکردەوە. تاقە حەقیقەتی ڕەها تەقییەوە بۆ چەندین حەقیقەتی ڕێژەیی و خەڵکی لە نێوان خۆیاندا دەستیان بە دابەشکردنی کرد.

لێرەوە جیهانی نوێ و لەگەڵیشیدا ڕۆمان پەیدا بوو کە وێنەی ئەو جیهانەیە. ڕەخنەگران وەکو ئەفسانەی دەرەوی دەق کە جۆری دووەمی ئەفسانەیە و دواتر قسەی لێوە دەکەین، مامەڵەیان لەگەڵ ئەو ئەفسانەیە کردووە. هەندێکیان بە ڕەخنەیەکی عەقڵانی لە ئایدیالیزمە شێواوەکەی (دۆن کیشۆت)ی دادەنێن، کەچی هەندێکی تر بە ستایشکردنی ئەو ئایدیالیزمە ناوی دەبەن. هەردوو بۆچوونەکە هەڵەن، چونکە وەکو شتێکی ئاکاری مامەڵەیان لەگەڵ ئەفسانەکەدا کردووە نەک لە چوارچێوەی دەقدا.

بۆچوونەکانی (ئەدمۆند هۆسرل) گرنگیی خۆیان هەیە کە فەیلەسوفێکی ئەڵمانی سەددەی بیستەمە و دامەزرێنەری فینۆمینۆلۆجیایە و دوای ئەوەی (هایدگەر) دەبێتە سەرۆکی زانکۆی فرایبۆرگ لەژێر ترسی نازییەکان ناوی (هۆسرل) لە لیستی مامۆستایانی زانکۆکە لا دەدا.

2: ئەفسانەی دەرەوەی دەق، ئەمیشیان دوو لقی لێ دەبێتەوە: (ئەو ئەفسانانەی لە دەرەوەی دەقن، بەڵام لە ڕێگایەکەوە دەچنەوە سەری) و (ئەو ئەفسانانەی سەر بە سەدەیەکی تر و گەلێکی تر و دنیایەکی ترن)

لەناو دەقی (منارەی ئاوەدانی)دا ئەفسانە ڕووە و حەقیقەت مل دەنێ و هێندەی نەماوە بگاتە لای، لە دەرەوەشی ئەفسانە کۆنە کوردییەکان بەتایبەتی ئەوانەی مۆرکی شەڕ و ئاوارەبوونیان پێوەیە خۆیان لێی نزیک دەکەنەوە و گەرەکیانە دەستی تەوقەی

بۆ درێژ بکەن.

حاڵەتەکان:

لە فەزای چیرۆکەکەدا حاڵەتە هەستییەکان، حاڵەتە نەستییەکان، سەلماندنی ترسناک و جدییەتی ڕێساکان و شتی تریش لەسەر خوانی ئەدەبدا کۆ بوونەتەوە.
دژەکان بەیەکەوە لکاون و وەکو تەواوکەر و ئاسایی دەبینرێن.
نووسەر خودی خۆی پیرۆز و ئەوی تری کافر نەکردووە، لە هەندێ شوێنی دەقەکە خود و بەرانبەرەکەیت بۆ جیا ناکرێتەوە.
نووسەر لە دنیای چیرۆکەکەدا کە جیایە لە دنیای ڕاستەقیەنە، خودێکە باوەڕی بە بەیەکەوە ژیان و ڕای بەرامبەر هەیە.
(تۆماس هۆبز)ی فەیلەسوفی ئینگلیزی کە ململانێ گرێ دەدا بە چاکسازیی خود و باوەڕی وایە ژیان بریتییە لە ململانێ بۆ بەدەستهێنانی زۆرترین دەسەڵات و ئەوە مردنە کۆتایی بەو ململانێیە دەهێنێ. قسەکردن لەبارەی بەیەکەوە ژیانێک بۆ خۆی فەلسەفەیەکی فرە ڕەهەندە. (دۆن کیشۆت) توانای دروستکردنی پەیوەندیی نەبوو لەگەڵ خەڵکیدا، بۆیە تەنها لە خەیاڵی خۆیدا پاڵەوان بوو. (دۆن کیشۆت دالامچا) هەڵناکا لەگەڵ بۆچوونی جیاواز و ئەو دنیا قازانجخواز و بێڕەحمە مۆدێرنەدا. (فۆکۆ) پێی وایە (دۆن کیشۆت) دابڕانێکی ئەپسمۆلۆژیی تازەیە.
نموونە: ئێوە لەودیو دەرگای ژوورەکەم دانیشتون و خەریکی قاوە خواردنەوەن. یەکێک لە ئێوە بانگم دەکا: خەریکی چی؟ لە وەڵامدا دەڵێم: چایە دەخۆمەوە. بەبێ ئەوەی منتان لێ دیار بێت و پەرداخە چایەکەمتان بینیبێت، هەر یەکەتان وێنەیەکی لا دروست دەبێت. یەکێکتان چایەکە لە نێو ئیستیکانێک دەبینێت، دووەمتان لەنێو ژێرپیاڵە، سێیەمتان لە نێو قۆریی چا، ئیتر بەو جۆرانە. پەیوەندی هەیە لە نێوان چایەی بەردەمی من و ئەوەی نێو خەیاڵدانی ئێوە. لە بازنەی ئەو ڕێساگەلانە و دەقەکەی (کاروان)دا بە ڕەوای دەبینم ئەگەر لەسەر هەندێک حاڵەت ڕێکبکەوین کە پێشتر هەموومان نەمانبینیبێ تەنها یەک دووانێکمان بینیبێتیان.

زمان (language):

لە کتێبی (ویستی هێز- The will to power)دا کە ڕاقە لەپاڵ میتافۆڕە، (نیتشە) نووسیویەتی: تاقە شوێنی بیرکردنەوە فۆڕمی زمانە، ئەگەر ڕازی نەبین، چیتر بیرناکەینەوە.

زمان ئەو کاتە ئەو ڕۆڵە دەبینێ کە پەیوەندییەکی سازگار تەرخان بکرێت لە نێوان تێکست و ڕاڤەکاردا. (گادامێر) چەمکی پێکەوەبوونی بۆ مانیفێستکردنی هەمبەرێتیی نێوان ڕاڤەکار و دەق بەکار هێنا. (ریکۆر) ئەو زاراوەیەی بە شێوەیەکی بەرفراوانتر دەربڕی. زمانی چیرۆکەکە سەرکەوتوو بووە و بووەتە شوێنی بیرکردنەوە بەهۆی ئەو پەیوەستبوونە زۆرە بە ڕووداوەکانەوە. لە کتێبی (حەقیقەت و میتۆد)ی (گادامێر)دا هاتووە کە باسەکەی (شلایر ماخەر) لەمەر هێرمێنۆتیک و هونەری ڕاڤە ناسینی تێگەیشتنی باش (good) و خراپ (bad)، ڕاڤەکردنی دەق بەرەو باشتر تێگەیشتنمان دەبات. (کاروان) خولیایەکی زۆری هەیە و زمانی دەقەکەی نەکردووە بە سیمبولێکی خەیاڵاوی.

(فرۆید) لە (راڤەی خولیاکان)دا جیاوازی کردووە لەنێوان زمانی خولیا و زمانی سیمبولێکی خەیاڵپەروەری، پێی وایە ئەوەی دووەمیان زمانێکی ناکارایە.

(لامارتین) لەوە نارەحەت بوو کە زمان لە توانایدا نییە گوزارشت لە هەڵچونەکانی بکا. دەقی ئەدەبی لە یەکە زمانییەکان پێکهاتووە. ڕاستە شیکردنەوەی هونەری بەرهەمە ئەدەبییەکان لەسەر بنەمای تیۆر و میتۆدەکانی زمانناسی ڕێگایەکی ئاسانە، وەلێ جوان نییە. فۆرمالیستەکان و پێکهاتەگەرایەکان شیکاری دەقە ئەدەبییەکانیان متمانەی تێدا نەبوو، مامەڵەیەکی ڕەمزییان لەگەڵ هونەرەکانی دیکە دەکرد، ئەوەی لە بوارەکانی (سینەما و وێنە و مۆسیقا و بیناسازی و کایە جیاوازەکانی تر) بۆمان ماوەتەوە شتێکی ڕەمزییە. من نەگەڕاومەتەوە بۆ ئەو بیردۆز و میتۆدانە لەکاتی قسێکردن لەبارەی ئەو دەقەوە کێ پەنجەمان لەسەر شل کردووە.

پۆلێنکردنی ئەدەبیات لە ئامانجەکانی نووسەرە. نها ئەگەر ئێمە ئەدەبیاتی کوردی پۆلێن بکەین بەم جۆرەی لێ دێ:

1/ ئەو ئەدەبانەی مرۆڤێک لە خۆیاندا هەڵدەگرن، لە کۆتاییشدا دەیخنکێنن, مرۆڤەکە تەکنیکە.

2/ ئەو ئەدەبانەی سیحربازێک لە خۆیان هەڵدەگرن، سەرەنجام دەیسووتێنن, سیحربازەکە زمانە.

3/ ئەو ئەدەبانەی پڵنگێک لەخۆ دەگرن، دواجار کەوڵی دەکەن, پڵنگێک ناوی ڕۆشنبیرییە.

کەم دەقی ئەدەبی هەیە (زمان و تەکنیک و ڕۆشنبیریی ئەدەبی) بەیەکەوە گرێ بدا. زاراوەی ئەدەب بە کردار پێناسە نەکراوە. ئەدیبەکانمان بە ئەدەبێک دەڕۆن داهێنان کە هێشتا باڵق

نەبوە (خۆی نەناسیوە). (کاروان) لەم دەقەدا کاری بۆ ئەو گرێدانە کردووە.

- **کورتبڕی:**

درێژدادری ئەنفلەوەنزای ئەدەبە. وشە ڕیزکردن بە مەبەستی دروستکردنی ڕستە، ڕستە ڕیزکردن بە مەبەستی دروستکردنی بابەت، لایەنی خراپی نووسین پێشان دەدەن. (خوان ڕۆڵفۆ)ی نووسەری بەناوبانگی مەکسیکی، بە ڕۆمانی (پیدرۆ پارامۆ) کە لە 150 لاپەرە زیاتر نەبوو، بوو بە یەکێک لە گەورەترین ڕۆماننووسەکانی دنیا و دوای ئەو ڕۆمانەش بۆ ئەبەد دەستی لە نووسین هەڵگرت.
ڕۆمانەکە لە جەوهەردا (300) لاپەڕە بووە و لە(150) لاپەڕەدا چڕ کراوەتەوە. (ئۆکتاڤیۆ پاز) کە نزیکترین هاوڕێی (ڕۆڵفۆ)یە وەها باسی دەکا: بۆ (ڕۆڵفۆ) بێدەنگی کوشندە بوو، هاوڕێکانی داوای ڕۆمانی تازەیان لێ دەکرد، بەڵام ئەو وا هەستی دەکرد هەموو شتێکی لە (پیدرۆ پارامۆ)دا گوتووە.
(مالارمێ) نەیگوتووە ئەدەب ماندووکردنی پیتەکانە، بەڵکو ئەو دەیگوت "ئەدەب پەرەپێدانی پیتەکانە". ئەو کاتەشی (بلانشۆ) دەڵی: گرنگ نییە چی دەنووسی؟ دووبارەکردنەوە گرنگە وەک ئەوەی یەکەمین جار بێت نووسیبێتت، پرەنسیپێکی دیاریکراو هەیە تەواو جیاوازە لەو پرەنسیپەی درێژدادڕەکان ئیشیان لەسەر کردووە. درێژدادڕی جیایە لە زۆرنووسین. باسی زۆرنووسینی (نیتشە) دەکرێ. نووسین بۆ ئەو گوزارشت نەبووە لە فەلسەفەیەکی ئەبستراکت، ئیشی لەسەر دامەزراندن نەکردووە، بەڵکو کاری ئەو سەرەولێژکردنەوەی ماناکان بوو، بۆیە وەکو داهێنەری میتۆلۆجی چاوی لێ دەکرا، تا ئەو کاتەی (هایدگەر) هات و وەکو دوا فەیلەسوفی ڕۆژئاوا خستییە نێو خێزانی میتافیزیکی.

نموونە لەسەر کورتبڕیی نێو چیرۆکەکە:

- دایکت وەک بۆڵی مار پێوەی دابێت…

-هیچ لەوە تێنەدەگەیشتی ئەوانە چۆن و کەی و لەکوێ بە یەکتر گەیشتوون…
ئەگەرچی سوور دەزانی (ڤیان) ناتوانێت قسەت لەگەڵ بکات، چونکە ماوەکەی تەواو بووە…
بێگومان تۆ لە دەرفەتێکدا هەموو ئەمانەی لێ دەپرسی…
یاخیبوون:

یاخیبوون لای (کامۆ) بۆ یاخیبوونی میتافیزیکی و یاخیبوونی مێژوویی دابەش دەبێ. یەکەمیان سێ لقی لێ دەبێتەوە:

(ڕەتکردنەوەی ڕەها – مارکیز دیساد)

(ڕەتکردنەوەی نەجاتبوون – ئیڤان کارامازۆف)

- **(شیکاری ڕەها –نیتشە).**

(کامۆ) دوای وەرگرتنی خەڵاتی نۆبڵ لە ساڵی 1957دا لەلایەن ئەکادیمیای سویدی، نامەیەک بە سادەییەوە بۆ خێزانی (نیکۆس کازانتزاکیس) دەنووسێت و تێیدا دەڵێ: (کازانتزاکیس شایستەتر بوو لە من بۆ ئەو خەڵاتە. سادەیی (کامۆ) ئاوێتەی سادەیی (کازانتزاکیس) دەبێت و درێژ دەبێتەوە تا دەگاتە (نیتشە)، لەوێدا (کازانتزاکیس) بە ئاشکرا و بە سادەییەوە پێیەوە دیارە چۆن سوودی لە (نیتشە) وەرگرتووە. ئەو سوود وەرگرتنە ئاساییە، (ئەفلاتون) کە زۆرجار بە باوکی فەلسەفە دادەنرێ, لە سەرەتادا لەژێر کاریگەریی (هیراکلیتس / 544-483 پ ز) و (فیساگۆرس / 580 – 500 پ. ز) و (سۆکراتدا) بوو. لەناو هەندێ لە دێرەکانی چیرۆکەکەدا هەستم بە سادەیی نووسەرەکەی کرد، وێنەی نووسەر لەناو فەزای بیرکردنەوەی کارەکتەرەکانی وێنەیەکی تەماوییە، ئەوە فەزای گشتیی چیرۆکەکەیە وێنەی نووسەرمان پێشان دەدا کە وێنەیەکی یاخییە بەڵام خۆشی جیا ناکاتەوە لە کۆمەڵگا. لە چیرۆکەکەدا هاتووە:

– بۆنی عەترەکانی تەفرەیان دەدای.

– وات دەزانی کەنارییەک لەناو قوڕگیدایە.

– ئەگەرچی ئەوان وایان دەزانی تۆ لە داخی ئەو نازناوە وازت هێنا…

– کەواتە ئەو چەند جارەی یەکتریتان دەبینی، ئەو مردبوو لە گۆڕستان گەڕابۆوە.

– هیچ لەوە تێنەدەگەیشتی ئەوانە چۆن و کەی و لە کوێ بە یەکتر گەیشتوون؟…

- **داهێنان و پاسۆلۆژی:**

لای دەروونناسی نەمساوی (سیگمۆن فرۆید) دامەزرێنەری قوتابخانەی دەروونشیکاری، داهێنان پەیوەست نییە بە حەدەسەوە و حاڵەتێکی پاسۆلۆژییە. (فرۆید) لە ڕێگای بیردۆزی دەروونشیکارییەوە، شیکردنەوەی بۆ هونەری (داڤینشی) و (دیستۆڤسکی) و (شێکسپیر) دەکرد، پێی وابوو هونەر هیچ نییە جگە لە فاکتەرێک بۆ پڕ کردنەوەی کەلێنە سێکسییەکانی مرۆڤ و حاڵەتێکی سێکسیی پاسۆلۆژییە. دابونەریتی کۆنی کۆمەڵایەتی

کە مامەڵەیەکی لاواز لەگەڵ سێکساندندا دەکا، هۆکارە لەپشت هونەرێوە. بە بۆچوونی من ئەو بۆچوونەی (فرۆید) بەرهەمی نەخوێندنەوەی داهاتووی ئەوروپا و پێگەی سێکس (sex) لە داهاتووی ڕۆژئاوایە، ئەو کاتەی سێکس زۆربەی سنوورەکان دەبەزێنێ.

بۆی هەیە جوانترین هونەر هونەری ئەو هونەرمەندە بێت کە بێشایی سێکسیی نییە ئەمە بۆ جڤاتی ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژئاوایی دروستە. داهێنانی چیرۆکەکەمان، بەرهەمی فیکرێکی نزیک لە منارە و دار و بەرد و چەک و سێکسێکی تەماوی و خوێنە، نەک نزیک لە مەمک و باسک و پشت و بنهەنگڵ و داوێنی ژنی ئەوروپی.

(فیلیپ ڕۆس) لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ (میلان کۆندێرا) ویستی بۆچوونی ئەو بزانێ بۆ سێکس وەکو ڕۆماننووسێک. (کۆندێرا) وەها وەڵامی دایەوە: باسی سێکس چیتر قەدەغە نییە. ڕاوەستان بە وێناکردنی گشتی یان ددانپێدانانی سێکسەوە، سەرنجڕاکێش نییە، بەڵکو وەڕسکەرە.

لەم دەقەدا کار بۆ جیاکاری و تێکشاندنی فۆڕمە دووبارەکان و بەخشینی مانایەکی تازە بە دێڕەکان کراوە. (بلۆم) مکوڕ بوو لەسەر ئەوەی شاعیر بەر لە هەر شت لە خۆی دەپرسێ: چۆن ئەدەبێکی جیاواز بنووسم؟ شیعرێک بە خەیاڵی کەسدا نەهاتبێت. چۆن چۆنی جیاکاری دروست بکەم؟ لە باسی (فۆڕمشکاندن)دا ئەم باسە زیاتر کەوتە سەر پای خۆی و پۆلێن کرا لە تیۆرییەک لەمەڕ (میتۆدی خوێندنەوە یان هەڵوەشاندنەوەی دەق). (بلۆم) نووسی: ئەدەب فەرمان دەکا لەپێناوی داهێنان و واتای تازەدا، فۆڕم تێکبشکێنین.

(دێریدا) بە پێچەوانەی (ئەفلاتون)ەوە پێی وابوو هەموو وشە و نیشانەیەک پەیوەستە بە جیاکارییەکی واتادار. لە چیرۆکەکەدا جیاوازیی فیکریی کارەکتەرەکان ڕێگر نەبووە لە بەردەم کۆکبوون لەسەر مەسەلەگەلێک کە تەنها لە ساتی خوێندنەوەی چیرۆکەکە هەستیان پێ دەکەین نەک لەکاتی قسەکردن لەبارەیەوە. جیاوازییەکان ڕێگر نین لە بەردەم گەیشتن بە هاوبەشەکان، جیاوازیی بزوێنەری هاوبەشی و هاوبەشی فەزای بە زیندوو هێشتنەوەی جیاوازییە. قەشە (ئۆگەستین 354-430ز) کە بیرۆکەکانی ڕەنگدانەوەی ململانێی نێوان بیری مەسیحی و یۆنانی کۆن بوون، لە باسی کۆمەڵگادا کەمتر باسی جیاوازییەکان دەکا تا هاوبەشەکان، لای ئەو کۆمەڵگا بریتییە لە کۆمەڵێک خەڵک کە بیروباوەڕی هاوبەش کۆیان دەکاتەوە.

فەلسەفە:

ڕەنگە یەکێك لە کارەکانی چیرۆک وروژاندنی پرسیاری قووڵ بێت. بە نموونە: "بناغەی دروستبوونی گەردون چییە؟"

ئەم پرسیارە گرفتێکی بنەڕەتی بووە لە بەردەمی فەلسەفە و فەلسەفەکار و فەزای فەلسەفی لە ڕۆژئاوا و ڕاقەی بۆ کراوە. کێشەیەکی بنەڕەتیی هەر سێ قۆناغەکەی فەلسەفەی یۆنانی بوو کە هۆکاری ڕاستەقینەی بوونیان بۆ هۆکاری ماددی دەگەڕاندەوە. مەبەستم لە:

قۆناغی فەلسەفەی بەر لە (سۆکرات).

قۆناغی (سۆکرات) تاوەکو (ئەرستۆ).

قۆناغی دوای (ئەفلاتون) (ئەو قۆناغە تاوەکو سەرەتای چەرخەکانی ناوەڕاست درێژەی کێشا). هەر بۆ نموونە:

_ تالیس (560-548پ. ز) بناغەی دروستبوونی بوونی بۆ ئاو دەگەڕاندەوە.

_ ئەنکسمندریس (610 – 545پ. ز) بۆ هەوای گەڕاندۆتەوە.

_ هیراکلیس بۆ ئاگر و پارمەندیس بۆ هەبوونی دەگەڕێنێتەوە.

_ ئەنبادوکلیس دەیگەڕێنێتەوە بۆ پێنج توخمی (ئاگر، هەوا، ئاو، خۆڵ و کاریگەری). ئەو توخمانەش وەکو خودای ئەفسانەیی باسیان لێوە کراوە.

فیکر لەم چیرۆکەدا بۆ چەند بەشی جیاواز دابەش دەبێتەوە. دابەشبوون بە مانای پەرتەوازەبوون و شەقبوون نایەت، بەڵکو گەڕانەوەی فیکرە بۆ بەشەکانی. ئەو دابەشبوونەی خەیاڵی خوێنەر پەیوەندییەکی ڕاستەوانە و دانەبڕاوی لەگەڵ کۆبونەوەی فیکری نووسەر و یەکگرتنەوەی پارچەکانی خەیاڵی هەیە، بۆ ئەوەی بکێشن بە یەکتردا و وەکو بروسکە بگرمێنن و دەقێکی ئەدەبی بەرهەم بهێنن. بەرهەمەکە وەکو شتێکی دەستەمۆ لەسەر لاپەڕەکان خۆی ئاشکرا دەکا، خوێنەر پێویستی بەوە نییە بگەڕێتەوە بۆ خەیاڵدانی (کاروان) و شرۆڤەی فیکری و مەعریفی بۆ بکا. خوێندنەوەی چیرۆکەکە ڕێگاکەمان بۆ کورت دەکاتەوە، وشەکان دەبنە ماسی و کۆی دەقەکەش دەبێتە دەریا نەک کۆمەڵە ماسی، چونکە وشەکان لە خەیاڵدا نوقم بوونە و مامەڵەی ئێمە بە تەنها لەگەڵ وشەکاندا نییە، بەڵکو لەگەڵ ئەو خەیاڵەشە کە لە پشتی وشەکاندا خۆی مەڵاس داوە و وشەکان لە ناویدا مەلە دەکەن.

لە یادمان نەچێت خەیاڵی پشت وشەکان یەکسان نییە بە خەیاڵی نێو خەیاڵدانی چیرۆکنووس. وشەکان گرینگ نین، ماناکان گرینگن. زۆربەی ئەو وشانەی لە چیرۆکەکەدا هاتوون لە ژیانی

ڕۆژانەماندا بە کاریان دەهێنین، بەڵام ئەوە ماناکانن جیاوازییەکان دروست دەکەن.
دەق بەردەوام فیکر بەرهەم دێنێ و کاڵی دەکاتەوە. دەکرێ دەقی ئەدەبی ببێتە مەڵبەندی بەرهەمهێنانی بیرۆکەی فەلسەفی و پرۆسەی بەرهەمهێنانی ئایدیا و جیهانبینییەکان. (فۆکۆ) لە کتێبێکی ئەدەبی سەدەی شازدەهەمەوە چەندین تێزی فەلسەفی هەڵهێنا، کە (دۆنکیشۆت)ی (سێرڤانتس) بوو. دەقی ئەدەبی بە تەنها گوزارشت نییە لە ئەدیببوونی نووسەر, زۆرجار هەوڵێکە بۆ بەرهەمهێنانی فیکری فەلسەفی، هەندێجار بارودۆخەکە دەگۆڕێ. فیکری فەلسەفی و ژیانی فەیلەسوفەکان ئاراستەمان دەکەن بۆ نووسینی دەقی ئەدەبی.
بەردبارانکردنی (ژان ژاک ڕۆسۆ)، دادگاییکردنی (سۆکرات)، شێتبوونی (نیتشە)، دەکرێ ببنە بیرۆکەی نووسینی چەندین ڕۆمان و چیرۆک و شیعر و بابەتی ئەدەبیی تر. خۆکوشتنی (گۆگۆل) و ژیانی (ئەکاکی ئەکاکیفیجی) نێو (پاڵتۆ)، زیندانیکردنی (مەرسۆ)ی نێو (نامۆ)ی (ئەلبێر کامۆ)، (راسکۆڵنیکۆف)ی (دیستۆڤسکی)، ئەمانە فیکر بەدوای خۆیاندا دەهێنن.
گرنگترین ئەو پرسیارە فیکرییانەی چیرۆکەکە دروستیان دەکا:
- مردووەکان لە کوێی زیندووەکاندان؟
- خۆکوشتن سەرەتای ئەبەدیەتە یان ئەبەدیەت سەرەتای خۆکوشتنە؟
- دایکانمان چی ئێمە بوونە لە سەرەتادا؟ (بەر لە بوونی ئێمە).
- منداڵی یانی چی؟

بۆند باجەلان

سەرچاوەکان:

- بیری پۆستمۆدێرنیزم ، ئازاد حەمە، هەولێر، 2002
- لێبووردەیی و فەلسەفە, ڕێبوار سیوەیلی، هیوا حاجی، نەوزاد جەمال، هەولێر ، 2009
- فەلسەفە بۆ ئەو کەسەی دەیەوێت, د : نبیل عبدولحەمید عبدالجبار، هەولێر، 2010
- سۆران ئازاد، کاردانەوەی هزر (فکر) لە ڕۆمانی کوردیدا،

دەنگەکان، 2012
- منارەی ئاوەدانی، کاروان کاکەسوور، گۆڤاری ئاییندە، ژمارە نەوەد و یەک.
- مدرنیته و مدرنیسم, مجموعه مقالاتی در سیاست، فرهنگ و نظریه های اجتماعی, ترجمه و تدوین: حسین علی ، تهران 1378
- أزدواجیه العقل, دراسه تحلیلیه نفسیه, کتابات حسن حنفی, جورج طرابیشی.

هێڵ و گونجاندنی هێزی خود لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا.. بڵند باجەلان

سەرەتا:

هەمیشە گەیشتن بە فەزای ئەو وشانەی لە ڕۆحەوە دەردەچن، پێویستی بە مەعریفە هەیە، خۆ ئەگەر قسە لەبارەی (فەزای شیعری) بکەین، ئەوا لەپاڵ ئەو مەعریفەیە، پێویستیمان بە دروستکردنی دنیایەك هەیە، بانگمان دەکا بۆ خۆشەویستی و بەرائەت و ترازان لە کینە و تارمایی.

ئەرکی ڕەخنەگر بریتی نییە لە دابەشکردنی دەق بەسەر دوو بەرەی دەقی (باش) و (خراپ)، بەڵکو گەیشتنە بەو فەزایەی، ڕۆح تیایدا سەنتەرە و ئاگادار کردنەوی خوێنەریشە لەو تەگەرە دەستکردانەی، زۆرجار (جەهلی ئەدەبی)، کە بەرهەمی (کینەی ئایدی□ل□ژی و فیکری و دەروونییە)، لە پشتیەوەیەتی.

بۆ گەیشتن بەو ڕۆحە شیعرییە، کار دەکەین بۆ کەشفکردنی چەند کۆدی شاراوەی نێو دنیای مەودا فراوانی شیعری (سەباح ڕەنجدەر)، چونکە هەست دەکەین توانیویەتی، خوێنەر بخاتە نێو بازنەی ئەو بیرکردنەوانەی، هەمیشە پێویستییان بە دووبارە بوونەوە هەیە.

شیعر دنیایەکە سەربەخۆ. سەربەخۆیی دنیای شیعر سنووردارە، شیعر سەربەخۆییەکی سنووردار، سەربەخۆیە. ئەوەی سنووری سەربەخۆیی شیعر دیاری دەکا, فیکرە. ئەوە فیکرە وا دەکا شیعر سەربەخۆ بێت, وە□□

فیکر خۆشی دیارخەری سنوورە، کەواتە: فیکر سەربەخۆییەکی سنووردار دەبەخشێ بەو دنیایەی ناوی شیعرە. سنوورەکانی شیعر، کە فیکر دیاری کردوون، پێویستین. لەودیو ئەو سنوورە سروشتییانەی شیعردا ژانرە ئەدەبییەکانی تر بوونیان هەیە. سنووردارکردنی سەربەخۆیی شیعر دواجار بەخشینی سەربەخۆییەکی تەواوە بە شیعر ئەو کاتەی قسە دێتە سەر (شیعری جوان).

بۆ نووسینی شیعرێکی جوان، بوونی ئەو سنوورە جوانانە پێویستین، چونکە جوانییەکی فیکری دەبەخشن بە شیعر، ئەگەر ئەو سنوورانە گوزارشتێکی ڕووت بن لە خودی فیکر، کەواتە: دەرکەوت شیعر پێویستی بە فیکرە، فیکریش پێویستی بە شیعرە، لە کاتێکدا فیکر و شیعر دەکەونە نێو یەك بازنەی خودییەوە، واتە: ئەگەر شیعر بازنەیەکی هەبێت، یەکێك لە ئەندامانی ئەو بازنەیە فیکرە، بە پێچەوانەشەوە، ئەگەر فیکر بازنەیەکی سروشتی هەبێت، ئەوا شیعر کەلێنێك لەو بازنەیەدا پڕ دەکاتەوە.

شیعرییەت چڕ بوونەوەی حاڵەتێکی واقیعی و زانستی نییە، قسەکردن لەبارەی خۆ گرێدانە بە گوریسی نەگەیشتنەوە. شیعرییەت لای هەندێ شاعیر، بە وێنە و ڕایەڵێکی فیکری و مەعریفی، خۆی نەخستێتە ڕوو، وەکو هاوکێشەیەکی تەمومژاوی لە چەندین شوێن بەیان نەبووە، شیعرییەتێکە دەکرێ ببینرێ، بەڵام ناکرێ بکرێتە میکانیزمی بەگەڕخستنەوەی ڕەخنە.

لێدوان لە شیعرییەت لە سیاقێکی ڕەخنەیی وشکدا، ڕشتنی خوێنی شیعرە (poem) و نووسینەوەی نەهامەتییەکانە بە خوێنی ئەدەب، ئێمە تەنیا قسە لەبارەی جۆری شیعرییەت دەکەین. (ڕۆلان بارت) لە کتێبی (ئەفسانەناسیدا – fable logy) ڕەخنە لە ڕەخنەگرەکان دەگرێت لەسەر ئەوەی پێیان وایە دەقێک، کە ئەوان تێی نەگەن؛ خوێنەریش تێی ناگا. گرژی ڕەخنەگرە کۆنەکان گەیشتە ئاستێک، کە دەقەکانی (بارت) بە بێبەها و بێسەلیقە لە قەڵەم بدەن، دواجار (بارت) وەڵامی بەشێک لە ڕەخنەگرە کۆنەکانی دایەوە لە کتێبی (ڕەخنە و حەقیقەت)دا.

پێناسەکان بۆ ڕەخنە جیاوازن. (کریتیک) لای (شێکسپیر) بە واتای تێپەڕاندنی سنوورە ئەخلاقییەکانە. ئەخلاق لێکدانەوەیەکی تایبەتی هەیە لای (شێکسپیر) کە لە دەقەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە. (هاملێت) و (ماکبێس) گوزارشت لە فۆڕمێک لە ئەخلاق دەکەن بە جیاوازییەکانی نێوانیانەوە. گرنگە ڕەخنەگرەکان گوێ بە بۆچوونی جیاواز بدەن و کار بۆ بەتەختەبوون و بەبەفربوونی عەقڵ نەکەن.

لای (کانت)ی فەیلەسووفی مۆدێرنە، ڕەخنە، واتە: فۆڕمێک لە دادوەری، (هیگل)یش ڕەخنەی بەو واتایەی (کانت) قەبووڵ کردووە و لە (ئۆدیسەی ڕۆح)دا بەکاری هێناوە.

جوانترین دەق ئەو دەقەیە، زۆرترین ڕەخنە هەڵدەگرێ و زۆرترین بەیەکداکەوتن و جەنگی ناوخۆیی لە نێوان وشەکانیدا ڕوودەدا. وەکو پێویستییەک و ئەلتەرناتیڤێک بۆ ستایشکردن، ڕەخنەم گرتووە.
دووپات کردنەوەی ڕوانگە نەریتییەکانی دێدێنگی توندڕەوانە و پابەندبوون بەو واقیعەی لە وەهم و ئەندێشە ڕووتەکانەوە نزیکە، تاریکستانی فیکر بەرهەمیەتی. ڕەخنەگرتن لە پاش ئەوەی کردەیەکی درێژکراوە و درێژخایەنی مەعریفییە، دروشم و سیمبولە و لە پەناگەی ئەدەبیی و فیکریدا، خۆمان (منی نووسەر) و دەقەکانمان (دەقی نووسراو)ی پێ دەناسینەوە.
کەسانێک ئەو میتۆدەیان بە دڵ نییە، ئەم وتەیە دووبارە دەکەنەوە: (شیعر هەموو کەسێک پێی دەوترێ)، ئەم وتەیە زادەی نەبوونی ڕۆشنبیرییەکی فیکری و شیعرییە و دابڕانە لە ڕۆشنبیریی ئێستای ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات. ئەگەر لەسەر کۆمەڵێک بنەمای شیعری (نەک پێوەری شیعری) ڕێککەوتین، کە شیعرەکانمانی لەسەر هەڵبسەنگێنین، ئەوا چیتر شیعر بێدەسەڵات نییە، تەنیا شاعیرەکان دەتوانن بینووسن، شاعیریش ئەو کەسەیە، کە شیعر دەنووسێ، شیعریش واتە شیعرییەت و شتی تر.
ئەوەی گرنگە بۆ لێکۆڵەر هەڵسەنگاندنی بابەت نییە بەو جۆرەی خۆی دەیبینێ، بەڵکو بینینی بابەتەکەیە بەو جۆرەی هەیە، ئەو کردارەش کامڵ نابێت تا بە چاوی وشەی نێو دەقەکانەوە سەیری دەقەکان خۆیان نەکەین.
ئەوەی دەبێتە سەنتەر، وشەگەلی نێو تێکستە، دواجار یەکگرتنی وشەکان ڕستەگەلی لێ دەکەوێتەوە: (هەڵبەت مامەڵەی لێکۆڵەر لەگەڵ وشە و ڕستە، دوو مامەڵەی جیاوازە). دەرەنجامی یەکگرتنی ڕستەکان، هاتنە کایەی تێکستە بە ژانرە جیاوازەکانیەوە. هەموو تێکستێك ڕووبەڕووی چەند ڕێگایەکی بێکۆتایی دەبێتەوە، لە دیارترینی ئەو ڕێگایانەش، لێکۆڵینەوەیە وەکو ڕێگایەك بۆ گەڕانەوە بۆ ناخ و دڵی دەق: (لێرەدا لێکۆڵینەوەمان بە ڕێگا چوواند، ئەگینا خودی لێکۆڵینەوەش تێکستە).

پاژی یەکەم: خود چییە؟

قسەکردن لەبارەی چەند بابەتێك بەیەکەوە، پێویستی بە جۆرێك لە پێڵێنکردن هەیە، یانی ناکرێ ئێمە قسە لەبارەی بابەتی ئەخلاق بکەین، ئەگەر قسەمان نەکردبێ لەبارەی خود، بەڵام بۆ قسەکردن لەبارەی خود، پێویستیمان بە گەڕانەوە نییە بۆ ئەخلاق، چونکە خود دەروازەی ئەخلاقە نەك بە پێچەوانەوە.
بەڵێ من وەکو نووسەری ئەم بابەتە، ڕێگا بە خۆم دەدەم ڕاستەوخۆ و

بەبێ گەڕانەوە بۆ ئەخلاق، قسە لەبارەی خودی مرۆڤ بکەم، بەڵام دواجار ئەمە ئەوە ناگەیەنێ، کە ئەو مرۆڤانەی باسیان دەکەین بکەونە دەرەوەی ئەخلاقەوە، بابەتەکە پەیوەستە بە پێویستی قسەکردن و ئەوەی، کە من دەبێت چی بڵێم و دەبێت چی نەڵێم.

بۆ قسەکردن لەبارەی خود، ڕووبەڕووی کۆمەڵێك دەرگای جیاواز دەبینەوە، هەندێ لە دەرگاکان کراوەن و هەندێکی تریان داخراون و هەندێکی تریان شکاون، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ کەلتووری جیاواز و وێنا جیاوازەکانی خود و شێواز و میتۆدە جیاوازەکانی قسەکردن لەبارەی خود.

مەبەست لە خود، کەسی یەکەمی قسەکەرە، واتە: منی بینراو، کە دەمەوێ حەقیقەتی کەسیی خۆم و حەقیقەتی شتەکانی دەوروبەرم بخەمە ڕوو، ئەو مەودایەی لە نێوان خود و دەوروبەر هەیە، بەستراوەتەوە بە زەمەنەوە، ئەوە زەمەنە مەودای نێوان خود و ئەویتر دیاری دەکا.

خودێك هەیە لەناو خودی ئەمەدا، ئەو خودە چون منداڵێکی ساوایە، وەلێ زۆر جوان بیردەکاتەوە و توانای بیرکردنەوەی بەرزە، ئەو باسەش گفتوگۆ هەڵدەگرێ، کە ئایا ئەو منداڵە ساوایە خودە ڕاستەقینەکەیە یانی ئەو خودەی فەیلەسووفان بە خودی حەقیقی ناوزەدی دەکەن, یان خودی هەڵگری ئەو منداڵە ساوایە خودە حەقیقییەکەیە؟ بە لێکدانەوەیەکی ئاسانتر: ئایا مرۆڤەکەی ناومان خودی حەقیقییە، یان خودی خۆمان؟

ئەوەی ناسنامەی کەسێك دیاری دەکا، وای لێ دەکا بیناسینەوە، دواتر مامەڵەی لەگەڵدا بکەین و پێنجەی لە ئاستدا شل بکەین، چۆنیەتی بینین و تێبینیکردنی خودە جەوهەرییەکەیە، ئەمەش دوو وەسفی گشتی و تایبەتی لەخۆ دەگرێ، هەڵگری هەردوو وەسفەکەیە وەکو دوو وەسفی جیاواز، ئەگەر ڕوونکردنەوەیەك بدەین لەو ئاستەدا، ئەوا دەکرێ بڵێین مەبەست لە وەسفی تایبەتی، خاسیەتەکانی کەسەکەیە، ناسنامەی خودیش عەقڵ و ژیری خودە، واتە: عەقڵ و ژیری ناسنامەی خود دیاری دەکەن و بەرپرسیارن لەو ناسنامەیە.

ئێمە هەریەکەمان هەست بە خودی تاك دەکەین، هەست بەوە دەکەین ئەوەی لە بەرانبەرمانە شتەکە، کە دەکرێ لە وشەیەکدا چێی بکەینەوە، ئەویش وشەی (تاك)ە، دەشکرێ بڵێین خودێك، کە جێگای گومان نییە. دڵنیاین لەوەی لەسەر ئەرزی واقیعدا بوونی هەیە، توانای هاموشۆ و خواردن و خەوتن و خوێندنەوە و دواتریش داهێنانی هەیە، خودێکی بیرکەرەوەیە، بەو مانایەی توانای بیرکردنەوەی هەیە، ئاگایە بە بوونی خۆی و لە بوونی خۆی دڵنیا بێتەوە، هیچ چەندوچوون و گومانێکی نییە لە بوونی خۆی (تیۆرییەکی دیکارت لە فەلسەفەی مۆدێرندا هەیە جەخت لەسەر ئەم خاڵە دەکاتەوە).

کەواتە: ئەو کاتەی مرۆڤ شوێنی نەفسی دەکەوێت، نەفسی دەبێتە خودە ڕاستەقینەکە و ئیتر ئەو کەسە بەگوێرەی بڕیارەکانی نەفسی جووڵە دەکا، نەفسی داوای چی لێ بکا ئەوە دەکا، دەست لە هەڵە ناپارێزێ، خراپە دەکا و گوێش بەوە نادا، کە دەرەنجامی هەڵەکانی بەرەو کوێی دەبەن, تا ئەو کاتەی, بڕیار لەسەر خۆی دەدا بەوەی تەسلیمی نەفسی دەبێت و ئیتر بەگوێرەی بڕیارەکانی نەفسی دەجووڵێتەوە، دەبێتە کۆیلەی نەفسی.
ئەگەر بڕیار بێت خود کەی هۆشیاری نەبێت وەك ئەوەی (جۆن لۆك) دەڵێ، ئەوا خود بەشێکە لە عەقڵ، خود ئەو بەشەی عەقڵە, هەڵگری ڕابردووە، لای (جۆن لۆك) ئەمە گوزارشتە لەوەی کە ئێمە هەمان کەسین لە پێنای گۆڕانە ڕادیکاڵییەکاندا. لای (کیرکگارد)، خود یەکسانە بە سۆز و لای (نیتشە) خود (ئیرادە)یە. دەشکرێ خود بیرکردنەوەی عەقڵانی بێت.
لێرەدا پرسیار دەکەین: (ئایا ئێمە جگە لە ناسینی خۆمان، توانای ناسینی ئەوانی تریشمان هەیە؟) ئەگەر قسەکردن لەبارەی هەر یەکێك لە ئێمە قسەکردنێکی ڕووت بێت لەبارەی هۆشیاریمان و قسەکردن لەبارەی هۆشیاری قسەکردن بێت لەبارەی ئێمە، لەو ئاستەدا چۆنچۆنی دەتوانین بگەین بە خودەکانی دەرەوەی خودی خۆمان؟
(سارتەر) پێی وابوو خود بەردەوام لە داهاتوودا دانیشتووە، ئێمە دەمانەوێ خۆمان بکەین بە شتێك. ئەو تیۆرییانەی لە فەلسەفەدا پێیان وایە خود بوونی هەیە، لای سارتەر بەکەڵکن، چونکە سارتەر پێی وایە خودی ڕەسەن شتێکە بنیاتدەنرێ، شتێك نییە بدۆزرێتەوە، سارتەر ئەو تیۆرییانە بە بەدئیمانی ناودەبا.

پاژی دووەم: خنکان لەنێو دنیای جوانیدا:

خنکان هەر بە تەنیا وێستگەی گەیشتن نییە بە مردن، بەڵکو زۆر جار گوزارشتە لە قووڵترین خاڵی بیرکردنەوە، کە لەڕێگایەوە دەگەین بە حەقیقەتی زیاتر، کەواتە: جۆرێك لە خنکان هەیە، لە دەرەنجامی گەڕان بەدوای حەقیقەتەوە پێی دەگەین.

(ئاوەدانی ڕەگم
ڕەگ دەمگەیەنێ بە لێهەڵبووم
لێهەڵبووم بۆم دەڕوانێ
لێوی پەڕیوم بە گۆلمی خۆم وەدەنێم
پرچی پەرتی مناڵیم هۆشووی سێبووری گرتووە
دێم و کۆت و بەندی کات و ناکات دەکەمەوە)
دیوان: بەرگی یەکەم، ل: 9.

لەم کۆپلە شیعرەدا، شاعیر مرۆڤ پەیوەست دەکا بە ڕەگەوە، ئەمەش

بەخشەری هێزە بەو مرۆڤەی، ویستی گەیشتنی هەیە بە وزەی درێژەدان بە ژیان. دیسانەوە گەڕانەوە بۆ منداڵی، پشت بەست بە ئاوەدانیی ئەو ڕەگەی شاعیر تێبینی دەکا، سێبووری بۆ ئێستای شاعیر دەهێنن، دەرەنجام منداڵیی شاعیر پێ دەبێت لە دەنکە ترێ و دڵۆپە فرمێسك کە تامی بزە دەدەن، سەرەنجامی ئەو سەفەرەش، کرانەوەی ئەو کۆتە هەمیشەییانەیە، کەسێك لە زەمەنێکی شیندا دەیانخاتە گەردەنمانەوە.

زەمەن کاتێ شین دەبێت، هەموو شتێکی نێو زەمەن هەر شینە، پرتەقاڵەکان شینن و پەنجەرەکانیش هەر شین، دەرگاکان شینن و فرمێسکەکانیش هەر شین، بۆیە بۆ ڕزگار بوون لەو (شینستانە)، پێویستە بەردەوام ئێستامان گەڕانەوە بێت بۆ منداڵی، چونکە ئەو دنیا پەمەییەی لەنێو خەیاڵی زۆرێکمان بوونی هەیە، مەگەر هەر لە باخچە سەوزەکانی ئەوێدا پێی بگەین، ئەگینا بیابانی شینی (گەورەبوون)، هەرگیز نابێتە مەملەکەتی خەیاڵە پەمەییەکان.

وەکو گوتمان، شاعیر تێبینی ئەو ڕەگە پتەوە دەکا، کە هێزی ئەوە، هێزی خۆشویستنی وشە و نیشتمان و خودا، هێزی بەرگەگرتن بەرانبەر ئازار و سەراب و ناڕەحەتی، کە ئەمەش دیدگای (نیتشە)یە، کاتێ پێی وابوو، ئازار مرۆڤ بەهێز دەکا و دژی بۆچوونی (شۆپنهاوەر) بوو، کە وجودی ئازاری وەکو پێویستییەك قەبووڵ نەبوو، بەڵکو ئەو پێی وابوو، کە بەزەیی تۆ بەرانبەر بە من، تەنیا بۆ ئەوەیە، ترسی ئەو ئازارەی تووشی من بووە، لە خۆت دوور بخەیتەوە.

پاژی سێیەم: گەڕانەوە بۆ سروشت و ترسان لە سروشت:

ئەو ساتەی، مرۆڤ لەنێو سروشتدا، سروشتێکی بەد نمایش دەکا، ئەوا بەرانبەر تووشی ئازارگەلێك دەکا، وەکو ئازارەکانی نێو سروشت دەردەکەون، کەچی لەنێو وێنا ڕاستەقینەکەی ئەو نمایشە، دەزانین، کە ئازارەکان هیچ نین جگە لە ئازاری مرۆڤە بەدەکان کە دەمانسووتێنن.

(سروشت هەموو شتێکت ترساندوومی
لرفەی ئاگرت
بڵندایی چیات
گەفی ڕووبارت
دەشتایی ڕووتت
پەنجەم لە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو یان گیان پێنەماو)

دیوان: بەرگی یەکەم، ل: 5.

ترسان لە سروشت، ترسانە لەو دیوە بینراوەی، کە مردن بەدوای خۆیدا دەهێنێ، بەڵام لە شیعرەکەدا هیچ ئاماژەیەك بۆ ترسان لە مردن بوونی نییە، تەنیا ترسان لە ڕێگاکانی گەیشتن بە مردن هەستی پێ دەکرێ، بۆیە شاعیر وەکو کارەکتەرێکی بوێر باسی ئازاری ئەو سروشتە

دەکا، بوێرییەك کە لە ترسان لە ئاگر و چیا و ڕووبار و دەشتاییدا بە کۆتا دەگات، ترسانێك، کە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو، یان گیان پێ نەماو بەدوای خۆیدا دەهێنێ.

مر□ق لە ئەستانەی گەیشتن بە مردن، لەوەیە بیر لە ڕێگاکانی گەیشتن بەو مردنە بکاتەوە، وەك چۆن باڵندەیەك دەفڕێ و دەشزانێ فڕینی ئەو لەوەیە مردنی ئەو بێت، لەوەیە لە میانەی ئەو فڕینەیدا، ببێت بە قوربانیی فیشەکێك، یان ساچمەیەك، یان دارلاستیکێك، بەڵام هێشتا ئەو ترسانە لە فڕین پاشگەزی ناکاتەوە و بەردەوامە لە فڕین بەرەو مەملەکەتی ئەو حەقیقەتەی، بێکۆتایە.

(سارتەر) لە شانۆنامەی (دەرگای داخراو)دا، لەسەر زاری کارەکتەرێکەوە دەڵێت: (نەخێر لە دۆزەخدا پێویستیمان بە گورزی ئاگرین نییە، دۆزەخ هەر ئەمانەی دەوروبەرمانن). ن□□□ح□تیی نائاسایی (سارتەر)، بەشێکی پەیوەستبووە بە شێوەی (سارتەر) خۆیەوە، کە خاوەنی دوو چاوی کز بووە و مامەڵەی ئەوانی تر لەگەڵیدا لە منداڵییەوە نائاسایی بووە، دواجار (سارتەر) نیگای ئەوانی تر بە ڕق و کینەوە ڕوون دەکاتەوە، بۆیە ژیان لەگەڵ ئەوانی تر لای ئەو فەیلەسووفە، دۆزەخێکە بۆ خۆی، چونکە هەست بەو ئازارە دەکا کە لە مر□قەکانەوە پێمان دەگەن.

پاژی چوارەم: لە ئەزموونی مردنەوە بۆ ئەزموونی گۆڕستان:

گۆڕستان ئەزموونێکی تازەیە بۆ مر□ق بە هەمیشەیی، چونکە بەردەوام مردووی تازە دێنە نێو گۆڕستان، بۆیە ئەو مەملەکەتە بەردەوام خۆی تازە دەکاتەوە، بەردەوام لەسەر حیسابی خوێن و ئێسقان و جەستەی ئێمە، بانگەشە بۆ ڕیفۆڕم دەکا.

(گۆڕستان ماڵێکە ئازیزەکانی بانگ دەکاتە ناو خۆی بە مەدالیا
ناسراویان دەکا
فێری زمانی هەمووومان دەبن
لە
کتێب و
چرا و
سرووش و
شۆڕش و
ئەسپ دەدوێن
دارشەخسەکانی لێیان دەبڕدرێ بۆ
لانك و
بلوێر و
گۆپاڵ و
پەرزین

چۆن و بە چ تامەزرۆییەك دەمخەیتە سەر دووباڵی بەھێزی فڕین
ئای فڕین بەرەو کوێم دەبات)
دیوان: بەرگی یەکەم، ل: 19.

شاعیر باسی ونبوونی ئازیزەکان دەکا لەنێو گۆڕستاندا، باسی ئەو لێدوانە دەکا، کە لێدوانە لە کتێب و چرا و شێش و ئەسپ، دواتر (فڕینی نادیار) کە فڕینە بەرەو دنیایەکی نادیار، خەیاڵی شاعیر داگیر دەکا، فڕینێك لەپاڵ ئازار و ناڕەحەتییەکانی، لەخۆگری تامەزرۆییەکانی گۆڕستانە و وێناگەلی وەکو لانك و بلوێر و گۆپاڵ و پەرژین بەدوای خۆیدا دەھێنێ.

گۆڕستان پێمان دەڵێ: شکستی مەزن ئەو شکستەیە, مرۆق ھەست بکا لەسەر ڕێگایەکی ڕاستە و ھەر ئەو ڕێگایەش سپاردەی دۆزەخی بکا، شەڕ لە پێناوی ئایدیایەك بکا، ھەر ئەو ئایدیایەش بیبا بەرەو کەناراوەکانی مردن، شانازی بە مەعریفەیەکەوە بکا، ھەر ئەو مەعریفەیە وجود و بیرکردنەوە و عەقڵی لێ بسێنێ، کەواتە: لەو ساتەدا ئەو مەعریفەیە ھیچ نییە جگە لە جەھلێکی خەست، کە پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێ بۆ گومڕابوونی زیاتر.

مادام ژیان ھەر کۆتایی دێت و لە چرکەساتێکدا دەبینەوە بە سفر، کەواتە: ئەوەی دەمێنێتەوە، ڕابردووی ئێمەیە، ھەر ئەو ڕابردووە بەرپرسیارە لە داھاتووی ئێمە و خۆشی و ناخۆشی ئێمەی پێوە لکاوە، بەئەندازەی جوان کێشانی تابلۆی ڕابردوومان، باخچەی ئایندەمان فراوانتر دەبێت, ئەو حەقیقەتە شتێکە پێویستی بە سەلماندن نییە، چونکە زمانی حاڵی ھەموو مردووەکان ئەوەمان پێ دەڵێن، کە ژیانی دنیا کۆتایی بۆ ھەیە، بەڵام وێستگەی جوانکردن و نەخشاندنی ژیانی حەقیقییە، ھەر ئەو چرکەساتەی سپاردەی خاکمان دەکەن، تێ دەگەین ئازاردانی ئەوانی تر، چ کارەساتێکی مەزن بوو، وەلێ تازە درەنگە بۆ ھەموو شتێك.

کۆتایی:

شاعیر بەردەوام لەم بەرھەمەیدا کە (ژ□وان)ە، پێمان دەڵێ: پێویستە بە قووڵی لە دنیا بڕوانین و مامەڵەیەکی قووڵ لەگەڵ ڕووداوەکان بکەین، وەلێ ئەو مامەڵەیە، ھیچ لە حەقیقەتی پووچێتی دنیا کەم ناکاتەوە.

سەرچاوە:

1- دیوانی سەباح ڕەنجدەر، بەرگی یەکەم، 2018، ھەولێر.
2- ژیان بێمانایە؟، بەند باجەلان، 2023، ھەولێر.
3- سەفەر بەرەو مناڵی بە کەشتیی گەورەبوون، بەند باجەلان، گۆقاری گەلاوێژی نوێ، 2022.

4- زەینەب خان لەنێو دنیای چەمکە جیاوازەکاندا، بڵند باجەلان، هەولێر.

وێنا جیاوازەکان لە فەزای (سڵاو لە بیکێت)ی (داستان بەرزان)دا.. بڵند باجەلان

سەرەتا:

(سڵاو لە بیکێت)، ناونیشانی دەقێکی (داستان بەرزان)ە کە تیایدا شاعیر بەرەو کۆمەڵێك وێنای جیاوازی شیعری ئاراستەمان دەکا، کۆمەڵێك وێنا کە سەر بە فەزای جیاوازن لەنێو فەزای دەقەکەدا جێگایان دەبێتەوە.
لە شیعرەکەدا گەڕانەوە بۆ ئەو هەستانەی لە ژیانەوە جێدەمێنن، بە خەیاڵی گەیشتن بە مردنێك کە لەوەیە نزیك بێت، دەبینین. وێناکان بەردەوام دەبن تا سنووری گەیشتن بەو وێنایەی، گەیشتن پێی بەستراوەتەوە بە سنوورە ترازاوەکانی نیشتمانەوە. چونکە کۆی دەقەکە کارکردنە لەنێو ئازار و سەفەرە لە ئازارێکەوە بەرەو ئازارێکی تر، ئەوا لە سێبەری بەشێك لە دیدگاکانی (فریدریك نیتشە)دا(1)، قسە لەسەر شیعرەکە دەکەین.

پاژی یەکەم: ئەڵماسەکانی نێو جیهانێکی تاریك

گوزارشتکردن لە دنیایەکی تاریك کە ناخمان پڕ دەکا لە تاریکی و نیگا و هەستیشمان بە هەمان شێوە، وەکو (دنیای هەبوو)ی نێو شیعرەکە قسەی لەسەر کراوە، بۆیە شاعیر بەردەوام دەیەوێ لەم دنیایە ڕابکا، ڕاکردنێك کە دەرەنجامی هەمان ئەو ململانێیەیە لە ئاستی ژیاندا دەیکات.

((ئەڵماسەکان لە ناومدا
دەجوڵێنەوە و
گەشە دەکەن
ڕێگریان لێدەکەم نەدرەوشێنەوە

پەرش نەبن
نەشکێن
نەتوێنەوە
لە جیهانێکدا کە تاریکە.))
ئەو بەهایەی لە ناخی شاعیردا هەستی پێکرا، هەمان ئەو ئەڵماسەیە کە پێویستی بە جۆرێك لە پارێزگاریی خودی هەیە، واتە ئەوە شاعیرە دەبێت لە ئاستی ئەو هەموو تاریکییە مەزنە، پارێزگاری لەو ئەڵماسە تاقانەیە بکا کە وزەی بەردەوامیی خودە و بە نەمانی، (خودێکی تەنیا و بێهێز) دەبێتە چەق. بە ئامانجی دوورکەوتنەوە لەو مەترسییە گەورەیەی تاریکی و هاتنی تاریکیی مەزن، دەبێتە پارێزەر و پاسەوانی ئەڵماسەکەی ناخی.
ئەم ململانێیە لەگەڵ ژیان و تاریکی، فەزایەکی بەرفراوانی فەلسەفەی (نیتشە) دەگرێتەوە. (نیتشە) شەرابی نەدەخواردەوە و گەورەیی دەبەستەوە بە ئازارەوە، یانی ئەوانەی لە ڕێگای شەراب و ڕاکردنەوە خۆیان دەخەنە نێو دۆخی نائاگایی، چیتر گەورە نین، بۆیە بەرکەوتن بە ئازار وەکو پێویستی دەبینرێ کە ئەمەش پێچەوانەی دیدگای (شۆپنهاوەر)ە(2)، بەڵام پەیوەندی (نیتشە) لەگەڵ ڕاستی، وەکو پەیوەندی (مارتن لۆتەر)(3) نەبوو لەگەڵ (ئیمانی ئایدۆلۆژی)، سنووردار نەبوو، ئاستە جیاوازەکانی دەگرتەوە، هەر ئەم دیدگایەیە وا دەکا لای (نیتشە) بەزەیی بکەوێتە نێو قاڵبی خراپەوە، کاتێ تۆ بەزەییت بە من دێتەوە، لەبەر ئەوە نییە خۆشتدەوێم، بەڵکو لەوە دەترسی ئەوەی بەسەر من هاتووە بەسەر تۆش بێت، لە ڕێگای نیشاندانی بەزەییەوە، ئەو ترسە لە خۆت دووردەخەیەوە.
شاعیر لە شیعرەکەدا بەردەوام فێری ئەوەمان دەکا، سەر بە ئازارێکی دیاریکراو نەبین، دۆخە جیاوازەکانی ئازار تاقی بکەینەوە و خۆمان ئالوودەی یەك جۆری ئازار نەکەین کە ئەمەش بەشێکە لەو دنیایەی لەنێو شیعرەکەدا مانیفێست دەبێت و دنیای ئەو ئازارە هەمیشەییانەیە، ناخمان داگیر دەکەن و ڕۆحمان ئاوێزانی گوناهەکانی ئینسان دەکەن. پارێزگاریکردنی خود لە ناخ و ئەڵماسەکەی کە فاکتەری مانەوەیەتی، دیسانەوە دەمانبەنەوە بۆ ئەو شەقامانەی، پڕن لە ئازار، لە ئازارە گەورەکانی نیشتمانەوە تا ئازارە سەرابییەکانی شیعر، لە ئازارە هەمیشەییەکانی سووتانی باخچەوە، تا ئازارە سوورەکانی مردنی گوڵ، ئەو وەکو چۆلەکەیەك کە سووتان ناسنامەی وجدی بێت، دەیەوێت فێری وانە جیاوازەکانی ژیانمان بکا.
((گرانە لە ماڵەکەمدا کەسێك هەبێت بیری بکەم
کەسێك هەبێت لە دڵمدا
کەسێك لە ماڵەکەیدا بیرم بکات)).

((من تاكە مرۆڤم
پێكەوە دۆست و دووژمن
دەبێت لە دەستیان ڕابكەم
من ئەو نەفرەتەم ئەی دڵ
ئەو نەفرەتە!))

تەنیایی شاعیر بە ئاشكرا هەستی پێدەكرێ. شاعیری تەنیا، تەنیایی خۆی دەبەستێتەوە بە بیركردنەوەوە، واتە مادام كەسێك نییە شاعیر بیری بكا یان ئەو بیری شاعیر بكا، كەواتە شاعیر تەنیایە، تەنیایەك كە نابەختەوەری بە شوێن خۆیدا دەهێنێ، چونكە هەمیشە ئەوانەی یادمان دەكەن و بیرمان لێ دەكەنەوە، دەبنە هۆكاری بەختەوەریمان. وەكو (ئەرستۆ) دەڵێ: بەختەوەری ئامانجی یەكەمی كردارەكانمانە، وەلێ لەو سیاقەدا بەختەوەری بەستراوەتەوە بە بیركردنەوەوە، مادام كەسێك نییە بیری بكەین و كەسێك نییە بیرمان بكا، كەواتە ئەو خودەی لە دەرەوەی مندا بوونی هەیە، من نییە بەڵكو سێبەرێكە دەیەوێ ڕۆڵی من ببینێ لەسەر شانۆی ژیاندا، ئەگینا ئەوە خود نییە كە بەختەوەرە.

(نیتشە) كاتێ تووشی نەخۆشییەك دەبێت، بۆ خوشكەكەی دەنووسێت: هیچ قەشەیەك نەیەتە سەر گۆڕەكەم، دواتر كە لەو نەخۆشییە چاك دەبێتەوە، وێستگەیەكی تری تەنیایی (نیتشە) دێت، ئەو كاتەی خۆشەویسترین هاوڕێی كە (واگنەر)ە تەنیای دەكا و لە (بەیروت) كۆنسێرتگەلێك ساز دەكا، گوزارشتن لە پیرۆزییەكانی مەسیحیەت، چونكە (نیتشە) ئەگەرچی ئەخلاقیاتی مەسیحی قەبووڵ بوو، بەڵام تەواو دژی سیفەتە خوداییەكانی ئەو بوو، پێیوابوو (پۆڵس) بنیاتنەری مەسیحیەتە، هەر ئەمەش وای دەكرد كە بڵێ: شەراب و مەسیحیەت یەك سەرچاوە كۆیان دەكاتەوە ئەویشیان بێهۆشكردنی خەڵكە، بۆیە كاتێك (واگنەر) جارێكی تر باوەش بۆ مەسیحیەت دەكاتەوە، (نیتشە) ڕادەستی تەنیایی دەكا.

تەنیایی هەمیشە نمایشی ئازار دەكا، وەلێ زۆرجار مرۆڤی تەنیا چێژ لەو ئازارانەی تەنیایی دەبینێ و خۆی جوانتر دەناسێ و كۆمەڵگا و ئەوی تر باشتر دەناسێ، ئەو ناسینە درێژ دەبێتەوە تا ئەستانەی ناسینی خودا و لەڕێگای تەنیاییەوە، خودایەكی تەنیا دەناسێ. شاعیر لەم دەقەدا، دوو باڵمان پێدەدا كە بەردەوام سۆراغی كەسە تەنیاكانی پێ بكەین، بەجۆرێك ئەوەندە خەیاڵمان دەبا بۆ لای ئەوی تری تەنیا، زۆرجار تەنیاییە جەوهەرییەكە كە تەنیایی شاعیرە، دەبێتە دووڕیانی گەیشت و نەگەیشتن، گەیشتن بەو خۆشیانەی ژیان دەیانچێنێ لە باغی نەستدا، نەگەیشتن بەو نێرگزەی مردن دەیچێنێ لە ماڵی حەقیقەت و ئەبەدیەتدا، بۆیە لە دەقەكەدا لەپاڵ نمایشی دیوە

سەرابییەکەی ژیان، پێناسەیەکی دیکە بۆ مردنیش دێت، یانی کاتێ مردن دێت، تەنیایی دێت، کاتێکیش تەنیایی دێت، ئەو دیوە سەرابییەی ژیان کە باسمان کرد، چیتر ناتوانێ نمایش بکا.

((شتێك فریای مرۆڤ بکەوێت
تەنەکەیەك ڕۆنی بەتاڵ
تاتەشۆرێك / سندوقێك لم/ ئیسپانەیەك/ بەلێعەیەك
مۆبایلێك / کەرەڤانەیەك/ پارەیەکی دڕاو
فریای مرۆڤ بکەوێت
فریای خۆی بکەوێت مرۆڤ
شتێك فریای مرۆڤ بکەوێت))

هەڵەیەکی زمانەوانی لەم پارچە شیعرەدا بوونی هەیە، دەبوو شاعیر بڵێت: تەنەکەیەکی بەتاڵی ڕۆن، چونکە ئەوەی بەتاڵە تەنەکەکەیە نەك ڕۆنەکە. بە هەر حاڵ دەقەکە بەدوای فریادڕەسێك دەگەڕێ، دەستی ئینسان بگرێ و بە بەهاکانی مرۆڤبوونی شادبکاتەوە، باوەش بە مرۆڤدا بکات و بیکاتەوە بە مرۆڤ، جا ئەو فریادڕەسە تەنەکەیەکی بەتاڵی ڕۆن بێت یاخود مۆبایلێك یاخود کەرەڤانەیەك یان هەر شتێك کە دەتوانێ فریای مرۆڤ بکەوێ. دوایین شت کە شاعیر وەکو فریادڕەسی مرۆڤ دەیبینێ، مرۆڤە، واتە مرۆڤ کۆتا شتە ئومێدی ئەوەمان پێی بێت بتوانێ مرۆڤ ڕزگار بکا. ئەم ڕیزبەندییە پەیژەییەی لە شیعرەکەدا هاتووە، دیوێکی ئیستێتیکی دەقەکەمان بۆ بەیان دەکا کە گوزارشتی وشەکانە لە مێژووێك کە مێژووی مرۆڤە و ئێستا و داهاتووێك کە هی مرۆڤە.

ئەوەی شیعرەکە دەیڵێ ئەوەیە کە: زۆرینەی مرۆڤەکان جێگای ئومێد نین، بەڵکو پێویستە شەقام و کۆڵان و خانووەکان تەی بکەین بۆ ئەوەی مرۆڤێك بدۆزینەوە کە کەڵکی هەبێت بۆ مرۆڤێکی تر. (نیتشە) بەردەوام کێشەی هەبوو لەگەڵ زۆرینە، بگرە کێشەی گەورەی (نیتشە) کێشەبوو لەگەڵ دیموکراسیەت، بە دڕی دەبینی و پێیوابوو دەوڵەتێك کە بێهێزەکان پێکیان هێناوە، بەهێزەکانیان کۆت و زنجیر کردووە، بەڵام کەسی بەهێز شەهوەتی لەناو نابات بەڵکو ڕێکی دەخات، ئەم گرفتەش لە (وەهای گوت زەردەشت)دا زیاتر دەردەکەوێ. کتێبەکە لە چوار بەش پێك دێت و بە دەربڕینێکی شاعیرانە نووسراوە، تیایدا کار کراوە بۆ تێکشکاندنی خاچ. بە کورتی: (زەردەشت) دوای دە ساڵ لە گۆشەگیری لە ئەشکەوت دێتە دەرەوە و باوەڕی بەو خودایە نەماوە مەسیحییەت باسی دەکا، لێرەوە دنیای مرۆڤی باڵامان پێ دەناسێنێ.

ئەو تەنیاییەی شاعیر تووشی بووە، پێویستی بە کەسی دووەمی قسەکەرە کە ببێت بە سێبەرێك و شوێنی شاعیر بکەوێ، بەڵام شاعیر نایەوێت سێبەرەکەی هی خۆی بێت یان هی هیچ مرۆڤێکی تر، لەبەر خراپەی زۆری

مرۆڤ، دەیەوێ سێبەرەکەی هی مۆبایلێك یاخود بەلۆعەیەك یاخود ئیسپانەیەك بێت. ئەوکاتەی نامۆبوونی مرۆڤ دەبێتە شتێکی ئاسایی، خود دێت لەنێو ئەو بازنەی نامۆییەدا، بە قەڵەمی وجود، وێنەی مردن و بە قەڵەمی مردن وێنەی ژیان دەکێشێ، تازە کە لە دیدگای ئەودا درەنگە بۆ ئەوەی فریادڕەسێکی زەمینی بێت، ئەوا ئیتر دنیای زەمین چیتر دنیای هاتنی فریادڕەسەکان نییە، بۆیە بەشوێن کەسێکی تر و دنیایەکی تر دەگەڕێت جگە لە زەوی و مرۆڤ کە لە تەنیایی دووری بخەنەوە، تەنیاییەك کە نەبێتە وێستگەی دابەزین لە نیشتمانی تەنیاییەکی باڵادا، بۆیە چون گەڕیدەیەك نمایشی خۆی دەکا!

پاژی دووەم: ستەمی مرۆڤ لە مرۆڤ و هاتنی خیانەت!

شاعیر درێژە بە ناساندنێکی دیکەی مرۆڤ دەدا. ئەوەی مرۆڤ بە مرۆڤ دەناسێنێ، خودی مرۆڤە، بۆیە هەر ئەو خودە زۆرجار خیانەت لە بەهاکانی مرۆڤبوون دەکا و ناسنامە و پێناسەیەك بە مرۆڤ دەبەخشێ، کە هی مرۆڤ نییە، ئەگینا مرۆڤ بۆ دەبێت خیانەتکار بێت؟!

((جیهانی من جیهانی دیکەی زۆری تیایە
ماندوونابێت لە دروستکردنی بۆشایی
بەرلەوەی گەردوون بخنکێت
بەرلەوەی گەردوون بتوێتەوە.))

دۆزینەوەی دەرچەیەك کە شاعیر پەیوەست دەکا بە ئومێدەکەوە، لە دەرەنجامی ئەو گەشت و گەڕانە خۆرایەوەیە بە ناخی خۆیدا دەیکا، دۆزینەوەی جیهانێك لەنێو زیهن و ڕۆحی شاعیردا کە دابڕێن لەو دنیایەی مرۆڤەکان ئاوێزانی بوون، باسیان کراوە، بۆیە دەیەوێت وەکو واقیع مامەڵە لەگەڵ دنیا تازە دۆزراوەکەی نێو ناخی بکا و وەکو خەیاڵ مامەڵە لەگەڵ دنیا هەبووەکەی دەرەوەی خۆی بکا، ئەگەرچی لە ڕووکەشدا دنیای دەرەوە دنیای واقیعە و دنیای ناوەوە دنیای خەیاڵ، وەلێ هەمیشە حەقیقەت لە قوڵاییدا بوونی هەیە نەك لە ڕووکەش و بۆشاییدا. ئەو بۆشاییە گەورەیەی خود دەرکی پێ دەکا، ئێستا گەردوونێکی تر دێت و پڕی دەکاتەوە، گەردوونێك لە ناخی ئەو خودەوە لە دایك دەبێت و تا سنووری ئاسمان ئیدامە بە وجودی خۆی دەکا، بۆیە هێندە دڵنیایە لەو گەردوونەی ناخی، وەکو دنیای قەبووڵکراوی خۆی پێمانی دەناسێنێ نەك جیهانێك کە نەتوانرێ مامەڵەی لەگەڵ بکرێ.

بۆ دۆزینەوەی ئەو جیهانە، شاعیر دەیویست کەسێك ببێت بە هاوڕێی، ئێستا کە نائومێدە لە هاتنی ئەو کەسە، ناچار هانا بۆ خۆی دەبات و لەنێو قوڵاییەکانی خۆیدا بە تەنیا ئەو جیهانە دەدۆزێتەوە، کاتێك

دەزانێ ئەو کەسەی قەراربوو هاوڕێی ئەو گەشتەی بێت و لەو شۆڕشەیدا لەگەڵی بێت، ئیتر نایەت. (نیتشە) بەردەوام (واگنەر)ی هاوڕێی کردبوو بەو کەسەی، لە بابەتی گەڕانی بەدوای حەقیقەتدا هاودەمی بێت، ئەگەرچی سەرەتا هەردووکیان لەژێر کاریگەری فەلسەفەی (شۆپنهاوەر) بوون، بەڵام کاتێك بارودۆخی (واگنەر)ی لە (بەیروت) بینی، زانی کە چیتر هاوڕێکەی ناتوانێ لەو شۆڕشە ئەخلاقییەی باسی دەکرد، هاوەدەمی بێت، بۆیە لە کاتی سەرەمەرگی (واگنەر)دا، (نیتشە) کتێبی (وەهای گوت زەردەشت)ی بۆ نووسی، بەڵام (واگنەر) فریا نەکەوت بیخوێنێتەوە، لە کاتی شێتبوونیدا هێشتا (نیتشە) بە هاوڕێکەی دەگوت: ڕۆژانێك من ئەو پیاوەم خۆشدەویست. هاوڕێکەی چیتر نەبوو بە هاودەمی شۆڕشی.

ئێمە لێرە نامانەوێ دیدگای یەکێك لەم دووانە بسەپێنین بەسەر ئەوەی تردا، لەوەیە دیدگای ئێمە وەکو دیدگای سێیەم دەرکەوێ کە دەکەوێتە دەرەوەی هەردوو دیدگاکە، زیاتر مەبەستمانە جەخت لەسەر ئەو پەیوەندییە بکەینەوە، کەسێك دەبەستێتەوە بە دۆستەوە. ئەوکاتەی مرۆڤ لە هاوڕێکەی جیادەبێتەوە، ئەوا ڕووبەڕووی دووڕیانێکی دەکاتەوە، ئەگەر دنیایەکی پێ ببەخشێ جوانتر لەو دنیای پێشووتر بەیەکەوە کێشاویانە، ئەوا کارێك دەکا دەکەوێتە نێو بازەی چاکەوە، خۆ ئەگەر کارێك بکا کە جێهێشتنی ئەو بە واتای خۆشاردنەوە و نەمانی بێت لای ئەو، ئەوا ئەو خۆشاردنەوەیە دەکەوێتە نێو بازنەی خراپەوە، بۆیە ئەو (دۆستە بکوژ)ە کە لە ڕووکەشدا وەکو فریادڕەس هات، ئێستا ڕۆڵێ جەلاد دەبینێ.

((من تاکە مرۆڤم
پێکەوە دۆست و دووژمن
دەبێت لە دەستیان ڕابکەم
من ئەو نەفرەتەم ئەی دڵ
ئەو نەفرەتە!))

لە پاژی یەکەمدا، لەبارەی ئەم پارچە شیعرەوە قسەمان کرد، دەتوانین لەم پاژەشدا لە ڕوانگەیەکی دیکەوە باسی بکەین. خیانەتی دۆست، ترسناکترین جۆری خیانەتە، خیانەتێك هێندە بە ئازارە، فریای ئەوە ناکەوین پارچە شکاوەکانی دڵمان کۆبکەینەوە، فریای ئەوە ناکەوین بە دۆست بڵێین: ئەی دوژمن بۆچی ئاوات کرد؟! فریای ئەوە ناکەوین دنیا بە بۆیەی سپی ڕەنگ بکەین و سڵاو لە ئاشتی بکەین، چونکە هەمیشە خیانەتی دۆست لە پێشەوەی هەموو ئەو خیانەتانەیە، دنیا پڕ دەکەن لە سەراب و زۆرابەکانمان وەکو شەمەندەفەری جوانی و شەمشەمەکوێرە وەکو چۆلەکەی ئارامی پێ دەناسێنن، بۆیە بە ئازارترین جۆری خیانەت، خیانەتی دۆستە بەرامبەر دۆست، خیانەتی

جوانییه بەرامبەری دڵ!
(نیتشه) هەستی بە کاریگەری ئەو خۆبەکەمزانینە کردبوو کە هەندێ جار وا لە کۆیلە دەکا، بەرامبەری گەورەکەی بوەستێتەوە و ببێتە ڕزگارکەری دنیا. مرۆڤی باڵا کە لەوپەڕی چاکە و خراپەیە(خیانەتیش وەکو دۆخێك لە خراپە)، گاڵتە بە هەموو تراژیدیایەك دەکا، هەوڵ دەدا مناڵەکەشی باڵا بێت، مرۆڤی باڵا ئامانجە نەك جۆری مرۆڤ، بۆیە ئەوانەی وەکو توخمێك یاخود جۆرێکی مرۆڤ لەبارەی مرۆڤی باڵاوە دەدوێن، نەیانتوانیوە لە جەوهەری ئەو مرۆڤ بگەن، بەڵکو سەرابێك لە تێنەگەیشتن بەیان دەکەن، چونکە وەکو گوتمان: مرۆڤی باڵا ئامانجە نەك جۆری مرۆڤ، هەرکاتێك مرۆڤی باڵا وەکو جۆری مرۆڤ بینرا، ئەوا لە حەقیقەتی ئەو ئامانجە کە مرۆڤی باڵایە، دووردەکەوینەوە.
دوورکەوتنەوە لە دۆست لەبەر بوونی بەرژەوەندییەك کە لەنێو هەناسەی دۆستێکی تردا دەستدەکەوێ، خستنەڕووی تەرزێکی دیکەی خیانەتە، ئەوە خیانەتە وا لە کەسێك دەکا واز لە هەندێك لە دۆستانی بهێنێ لەبەر ئەوەی کاری ئەو لە ئێستادا سپاردەی کەسانێك کراوە کە لە جنسی جوانی نین، چونکە ناکرێ کەسێك جوان بێت و ببێتە بەشێك لە خیانەتی کەسێك بەرامبەر کەسێکی تر. ئەو دنیا پڕ لە خیانەتە کە شاعیر باسی دەکا، درێژدەبێتەوە تا سنووری گەیشتن بە خیانەتێکی گەورەتر کە خیانەتی خودە بەرامبەر خود خۆی، واتە ئەوکاتەی ئەو خودە نائومێد دەبێت خیانەت لەوانی تر بکا و دەسەڵاتی ئەوەی نییە وەها خیانەتێك بکا، ناچار خیانەت لە خودی خۆی دەکا و دەبێتە خائینێکی ئەبەدی کە تا کۆتایی ئەو خودە، خیانەتی خود ئیدامە پێدەدا.

پاژی سێیەم: خود لەنێوان ئاگر و جیهاندا
وەکو لە پاژی یەکەم و دووەمدا باسی ئەو نائومێدییە مەزنەمان کرد کە شاعیر باسی کرد و بە خیانەت کۆتایی پێهێنا، ئێستا وێنایەك لە جیهانی ئاگرین دێتە پێشەوە کە خود بەرەو ئاگرستانی ڕۆح دەبا و وای لێدەکا پرسیار لەبارەی ئەو جیهانە پڕ لە ئازارەوە بکا، خۆی تیادا دەبینێتەوە و نمایشی ڕۆحی خۆی تیادا دەکا.
((هەڵبکە ئەی هەوای ناو سەرم
جیهان بخەرە ترسەوە
وەك دڵی من کە گڕ دەخوات
لە تاو سەرێك کە ئاگرە))
ئەو هەوایەی شاعیر باسی دەکا، دەبێت کوژێنەرەوەی ئەو جیهانە ترساو و دڵە گڕگرتووەی کە ئاگر ناسنامەیەتی، ناسنامەی گڕ کە بە

زمانی ئاگر گوزارشت لە سووتانی خود دەکا و ڕێساکانی تەنیایی بە فڵچەی نائومێدی دەکێشێ و ئازارەکان لە پەنجەرەی ئاوەوە هەڵدەداتە نێو کانیاوی نائومێدییەوە، بۆیە مەسەلەی بوونی سەرێك لە ئاگر دەبێتە چەقی باس و نازانرێ چۆن شاعیر لە سیاقی ئەو دڵە پڕ لە گڕە ڕزگاربکرێ مەگەر بە هاتنی ئەو هەوا فێنك و کوژێنەرەوەیەی کە لە سەری شاعیرەوە سەرچاوە دەگرێ و دەبێتە پێدەشتی کوژاندنەوەی ئەو ئاگرەی هەموو وجدی شاعیری خستۆتە بەردەمی گریمانەی ئاگر و سووتانەوە، دەستەکانی شاعیری خستۆتە بەردەمی دەرگای فڕین و کەوتنەوە، ڕۆحی شاعیری خستۆتە بەردەمی ئەستانەی تەنیایی و مردنەوە.

ئەوەی لە شیعرەکەدا دەبینرێ، جۆرێك لە بەزەییهاتنەوەیە بە خود. (نیتشە) بەزەییهاتنەوەی دەخستە نێو چوارچێوەی خراپەوە، چونکە پێیوابوو ئەوکاتەی تۆ بەزەییت بە من دێتەوە، لەبەر ئەوە نییە منت خۆشدەوێ، بەڵکو بۆ ئەوە بەزەییت بە من دێتەوە، تا ئەو ترسە لە خۆت دووربخەیتەوە و ئەوەی بەسەر من هاتووە، وای نیشان بدەی کە ترسێك نییە ڕووبەڕووی تۆ ببێتەوە، ئەمەش وا دەکا بەزەییت بە من بێتەوە تا ترسی ئەوە لەخۆت دووربخەیتەوە، ئەو شتەی بەسەر من هاتووە، بەسەر تۆش بێت. لای (نیتشە)، ئازار مرۆڤ بەهێز دەکا و پێویستییە، بۆیە بەزەیی بە چوارچێوەی خراپەوە دەبەستەوە، لەو پارچە شیعری خوارەوە زیاتر قسە لەسەر ئەم بابەتە دەکەین.

کاتێ مرۆڤ بەزەیی بە ئەوی تردا دێتەوە، بۆچوونی جیاواز لەبارەی ئەو بەزەییەوە دروست دەبێت، بەڵام ئەی بەزەییهاتنەوەی بە خود واتای چییە، مرۆڤ کاتێ بەزەیی بە خۆی دێتەوە نیشانەی چییە؟! نیشانەی بێهێزییەتی یاخود نیشانەی ئەوەیە کە حەقیقەتێك کە لەنێو خوددا هەیە پێویستی بەوە هەیە بۆ ئەوانەی تریش دەربکەوێ؟. سەرچاوەی ئەو بەزەییە، ئازارێکە کە لەوانەی ترەوە گەیشتووە بە خود. شاعیر لە دەرنجامی ئەو بەزەییە، خودێکی بەهێز نمایش دەکا، بەو واتایەی بەزەییهاتنەوە بە خود، وای نەکردووە شاعیر ببێتە کەسێکی بێهێز، بەڵکو سەرەڕای هەموو ئازار و نائومێدی و خیانەتێك، هێشتا بەدوای هەوایەك دەگەڕێ لەنێو سەری خۆیدا کە ئازارەکانی بەکۆتا بێنێت و خەمەکانی بکات بە ئاوازێك بۆ مانەوە و ژیان.

((پێشنیاز:
لە گەڕان و هەڵهاتن و کەوتن مەترسن..
بەیانی هەر وەکو ئێستایە
سەدان بەیانی دێت بەبێ دەنگی کەڵەشێر
من زۆرم دیون لەو بەیانییە بێمروەتانە
ئیتر خۆم کاتێکم ناولێناوە بەیانی.))

لە کۆتایی گەشتەکەیدا، شاعیر دەیەوێ پێمان بڵێ کە لەو ژیانە ماندووکەرە، مادام هەموو شتەکان دووبارەن، کەواتە ئازارەکانیش دووبارەن، ئازاری دووبارەش شایانی ئەوە نییە لێی بترسی، بەڵکو دەبێت بە پەڕەموچەی هیچ لەسەر کاغەزێکی لە هیچ وێنای بکێشرێ، ترسانیش لە هەڵهاتن و کەوتن، لە کاتێکدا کە بەیانی هەر وەکو ئێستایە و کەڵەشێرێك نییە بقووقێنێ، ئیتر دەبەنگییە، بەڵکو دەبێت مرۆڤ خۆی کاتێك بدۆزێتەوە ناوی بنێ بەیانی و شەوێك بدۆزێتەوە ناوی بنێ شەو و ڕابردووێك بدۆزێتەوە ناوی بنێ دوێنێ، مادام خەڵکی لە دەنگی کەڵەشێر دەترسن، کەواتە هاتنی بەیانی بۆ ئەو ترسنۆکانە سوودی نییە، وەکو دەگوترێ: بۆیە خەڵکی زیاتر حەز لە مریشك دەکەن نەك کەڵەشێر، چونکە خەڵکی بەدوای ئەو شتەوەیە سکیان تێر دەکا، نەك ئەو شتەی خەبەریان دەکاتەوە.

وەکو گوتمان (نیتشە) بەردەوام لەگەڵ ئەو بۆچونە بوو کە ئازار مرۆڤ بەهێز دەکا، بۆیە مانەوەی ئازاری لەگەڵ مرۆڤ وەکو پێویستییەك، بە گەورە دەزانی، ئەو پێیوابوو مادام ئازار مرۆڤ بەهێز دەکا، کەواتە پێویستە ڕووبەڕووی ببینەوە، ئەمەش پێچەوانەی دیدگای (شۆپنهاوەر) بوو کە ئەمیان ئازاری وەکو پێویستییەك نەدەبینی، ئەگەرچی لە سەرەتادا (نیتشە) و (واگنەر)ی هاوڕێی هەردووکیان لەژێر کاریگەری دیدگا فەلسەفییەکانی (شۆپنهاوەر) بوون، بەڵام دواتر بابەت و تێڕوانینەکانیان دەبەنە نێو قاڵبێکی دیکەوە و لە کۆمەڵێك ڕوانگەوە بۆچوونەکانی (نیتشە) دژی بۆچوونەکانی (شۆپنهاوەر) دەوەستنەوە، یەکێك لەو مەسەلانە بابەتی ئازارە کە هەمیشە (نیتشە) پێیوابوو ئازار پێویستییە نەك سزایەك بێت تووشمان هاتبێت، بۆیە مرۆڤی بەهێز لەگەڵ ئازار دەجەنگێ.

شاعیر لەم شیعرەدا، ئازارەکانی دەبەستێتەوە بە عەقڵەوە. پێیوەندی نێوان عەقڵ و حەقیقەت پێیوەندییەکی سروشتییە و دەستکرد نییە، ئەو پێیوەندییە پێویستە بە بیرکردنەوەوە. دنیای عەقڵ لە حەقیقەت دەگەڕێ و دەدوێ، ئینجا ئەو حەقیقەتە لە شەقامی (وەهمەکان)دا پیاسە بکا یان لە شۆستەی (واقیع)دا، گرنگ حەقیقەتێك هەیە و واتا عەقڵییەکانی لە خۆیدا مەڵاس داوە، یان دەکرێ بڵێین، عەقڵێك هەیە و ماناکانی حەقیقەتی لە خۆیدا مەڵاس داوە. دنیای عەقڵ، دنیای وردبوونەوەیە لە واقیع و وەهم و دیار و نادیار و گشت و بەراوردکردنی ئەو گشتە لەگەڵ هیچ و درێژکردنەوەی کردارەکان تا ئاستی گەیشتن بە ئەنجام. ئەو کاتەی عەقڵ زۆرترین پرسیار لەدوای خۆیدا جێدێڵێ، سەلماندنی سەرکەوتنی عەقڵەکە ئاسان ناکەوێتەوە. بەشێك لە پرسیارەکان، هەڵگری وەڵامەکانن لەنێو خۆیاندا و بەشێکی تریان دەزێڕەوەی پرسیاری زیاتر و بنیاتنەری وەڵامی زیاترن.

ئایا شاعیر لەم دەقەیدا پرسیارەکانی لە کوێوە سەرچاوە دەگرن؟
پرسیاری مرۆڤ بەرهەمی ونبوونی حەقیقەتێك یان شتێکە، دەشێ ئەو حەقیقەتە ونە بوونی هەبێ، بەڵام کەسی پرسیارکەر کە دوورە لەو حەقیقەتە یان لەو شتە، لە دەرەنجامی ونبوونی ئەو شتەی بەدوایدا دەگەڕێ، تووشی گومان هاتووە، بۆیە دەیەوێ لە ڕێگای پرسیارکردنەوە، ئەو گومانە لە خۆی دووربخاتەوە. پرسیارەکان دەست لە ملی وەڵامەکان ناکەن لە ئانی بوونی ناکۆکی فیکریدا, یانی کاتی ئاشتبوونەوەی پرسیار و وەڵامەکان پێویست نییە بۆ کێشە فیکرییەکانەوە، لەوانەیە بوونی کێشەی فیکری زیاتر، گومانی زیاتر و پرسیاری زیاتر دروست بکەن، بەڵام بۆ وەڵامی کەمترەوە .

ئەنجام:

(سڵاو لە بیکێت)ی (داستان بەرزان)، هەوڵێکە بۆ دەرخستنی نهێنییە شاراوەکانی خود و داماڵینی ئەو دیوە کرێت و دزێوەی هەمیشە وەکو جەوهەر نمایش کراوە. شاعیر گەرەکیەتی نهێنییەکان ئاشکرا بکا، نهێنییە خودییەکان کە ئازاری هەمیشەیین و هاوزەمان لەخۆگری ئەو پرسیارە گەورانەن، مرۆڤ دەیەوێ نمایشیان بکا و بیانکاتە کەرەستەیەك بۆ خزانە نێو باوەشی ئاسوودەیی و حەقیقەتی زیندەگی، حەقیقەتێك بە هەمان فڵچەی ئەو وەهمە نەخشێنراوە کە کراوە بە هۆکاری مانەوە و بوون، بوونێك کە وەهمە و درۆیەکی دیکەی ژیانە، بۆ ڕزگاربوون لەو درۆ گەورەیە کە ناوی ژیانە، شاعیر وزەی زیاتر کۆدەکاتەوە، لەڕێگای ناسینی زیاتری خود و ئەوی تر و گەردوون و خودا.

سەرنج:

ئەو شیعرەی کاك (داستان بەرزان)، لە ژمارە (321)ی گۆڤاری (ڕامان) بڵاوبۆتەوە، بۆ خوێندنەوەی تەواوی شیعرەکە، دەتوانن بگەڕێنەوە بۆ گۆڤارەکە.

پەراوێزەکان:

(1) فەیلەسوفێکی ئەڵمانییە کە (وەهای گوت زەردەشت) لە دیارترین کتێبەکانیەتی، لە چوار بەش پێك هاتووە، بە دەربڕینێکی شاعیرانە نووسراوە. (نیتشە) لەم کتێبەدا، هەوڵی تێکشکاندنی خاچیدا. کورتەی کتێبەکە ئەوەیە کە (زەردەشت) دوای دە ساڵ گۆشەگیری، لە ئەشکەوت دێتە دەرەوە.
(2) فەیلەسوفێکی ئەڵمانییە، پێیوابوو ئەوەی کە لەم ژینە فەرمانڕەوایی دەکا، عەقڵ نییە، بەڵکو ئیرادەیەکی وەحشییە کە عەقڵ بەکاردەهێنێ بۆ گشت مەبەستە ڕەشەکانی خۆی، ئەو ئیرادەیە ڕیشەی

بوونە و هەموو نەهامەتییەکانی ژیان، لەوەوە سەرچاوە دەگرن. ئایدیالیستی تەواو نەبوو، هیچ کەس وەکو ئەو ڕەخنەی لە مەتریالیزم نەگرتووە. ئیرادە پەیوەست نییە بە کات و شوێنەوە، واتە خودی هەبوونە و لە دەرەوەی کات و شوێنە، کەواتە تاك و تەنیایە. هەرچەند پلەی بوونەوەر نزم بێت، ئیرادە هێندەی تر زاڵە بەسەر بوونیدا، بۆیە کرداری ئاژەڵەکان، هەمووی ئیرادەیە، کرداری مرۆڤەکان هەندێکی پێچراوە بە عەقڵەوە، تەنیا کرداری مرۆڤە بەرزەکانە کە زیاتر لەسەر بنەمای عەقڵە نەك ئیرادە.

(3) لە ئەڵمانیا لە دژی پاپا شۆڕشی کرد و چەندین چاکسازی دروست کرد کە بووە هۆی دروستبوونی ئایینی پرۆتستانت. جەختی لەسەر وازهێنان لە گۆشەگیری کردەوە. زەواج لە مەسیحیەتی ڕاستەقینەدا جگە لە گونجانێکی سەپێنراوی مرۆڤ لەگەڵ سروشتە تاوانبارەکەی خۆی، زیاتر نییە، بەڵام مارتن لۆتەر هاوسەرگیری بە جوان و پیرۆز دانا.

سەرچاوەکان.

1: سڵاو لە بیکێت، داستان بەرزان، ژمارە (321)ی گۆڤاری ڕامان.
2: چیرۆکی ئایینەکان، سلێمان مەزهەر، و: لوقمان حاجی قادر
3: فەلسەفە بۆ ئەوکەسەی دەیەوێت، د. نەبیل عبدالحمید عبدالجبار، و: هاوار محەمەد ڕەشید
4: سەفەر بەرەو مناڵی بە کەشتیی گەورەبوون، بڵند باجەلان، ژمارە (69-70)ی گۆڤاری گەلاوێژی نوێ.
5: فەلسەفە و ژیان، فاروق ڕەفیق، سلێمانی، 2009

فڕین بەرەو ڕووباری وشە بە باڵی جوانی!.. بڵند باجەلان

(شیعر وەکو دنیای مانیفێستبوونی ئەو فڕینە)

سەرەتا:

هەمیشە گەیشتن بە فەزای ئەو وشانەی لە ڕۆحەوە دەردەچن، پێویستی بە مەعریفە هەیە، خۆ ئەگەر قسە لەسەر (فەزای شیعری) بکەین، ئەوا لەپاڵ ئەو مەعریفەیە، پێویستیمان بە دروستکردنی دنیایەك هەیە،

بانگمان دەکا بۆ خۆشەویستی و بەرائەت و ترازان لە کینە و تارمایی.

ئەرکی ڕەخنەگر بریتی نییە لە دابەشکردنی دەق بەسەر دوو بەرەی دەقی (باش) و (خراپ)، بەڵکو گەیشتنە بەو فەزایەی، ڕۆح تیایدا سەنتەرە و ئاگادارکردنەوەی خوێنەریشە لەو تەگەرە دەستکردانەی، زۆر جار (جەهلی ئەدەبی) کە بەرهەمی (کینەی ئایدۆلۆژی و فیکری و دەروونییە)، لە پشتیەوەیەتی.

بۆ گەیشت بەو ڕۆحە شیعرییە، کار دەکەین بۆ کەشفکردنی چەند کۆدی شاراوەی نێو دنیای مەودا فراوانی شیعرەکانی (سەباح ڕەنجدەر)، چونکە هەست دەکەین شاعیر توانیویەتی، خوێنەر بخاتە نێو بازنەی ئەو بیر کردنەوانەی، هەمیشە پێویستییان بە دووبارە بوونەوە هەیە.

پاژی یەکەم: (خنکان لەنێو دنیای جوانی)دا.

خنکان هەر بە تەنیا وێستگەی گەیشتن نییە بە مردن، بەڵکو زۆر جار گوزارشتە لە قووڵترین خاڵی بیر کردنەوە کە لەڕێگایەوە دەگەین بە حەقیقەتی زیاتر، کەواتە جۆرێك لە خنکان هەیە، لە دەرەنجامی گەڕان بەدوای حەقیقەتەوە پێی دەگەین.

(ئاوەدانی ڕەگم
ڕەگ دەمگەیەنێ بە لێهەڵبووم
لێهەڵبووم بۆم دەڕوانێ
لێوی پەڕیوم بە گۆلمی خۆم وەدەنێم
پرچی پەتری مناڵیم هێشووی سێبووری گرتووە
دڵم و کۆت و بەندی کات و ناکات دەکەمەوە)

لەم پارچە شیعرەدا، شاعیر ئینسان پەیوەست دەکا بە ڕەگەوە، ئەمەش بەخشەری هێزە بەو مرۆڤەی، ویستی گەیشتنی هەیە بە وزەی درێژەدان بە ژیان. دیسانەوە گەڕانەوە بۆ مناڵی، پشت بەست بە ئاوەدانیی ئەو ڕەگەی شاعیر تێبینی دەکا، سێبووری بۆ ئێستای شاعیر دەهێنن و دەرەنجام مناڵیی شاعیر پڕ دەبێت لە دەنکە ترێ و قەترە فرمێسك کە تامی بزە دەدەن، سەرەنجامی ئەو سەفەرەش، کرانەوەی ئەو کۆتە هەمیشەییانەیە، کەسێك لە زەمەنێکی شیندا دەیانخاتە گەردەنمانەوە.

زەمەن کاتێ شین دەبێت، هەموو شتێکی نێو زەمەن هەر شینە، پرتەقاڵەکان شینن و پەنجەرەکانیش هەر شین، دەرگاکان شینن و فرمێسکەکانیش هەر شین، بۆیە بۆ ڕزگار بوون لەو (شینستانە)، پێویستە بەردەوام ئێستامان گەڕانەوە بێت بۆ مناڵی، چونکە ئەو دنیا پەمەییەی لەنێو خەیاڵی زۆرێکمان بوونی هەیە، مەگەر هەر لە باخچە سەوزەکانی ئەوێدا پێی بگەین، ئەگینا سەحرای شینی

(گەورەبوون)، هەرگیز نابێتە مەملەکەتی خەیاڵە پەمەییەکان.
وەکو گوتمان، شاعیر تێبینی ئەو ڕەگە پتەوە دەکا کە هێزی ئەوە، هێزی خۆشویستنی وشە و نیشتمان و خودا، هێزی بەرگەگرتن بەرامبەر ئازار و سەراب و ناڕەحەتی کە ئەمەش دیدگای (نیتشە)یە، کاتێ پێی وابوو، ئازار مرۆڤ بەهێز دەکا و دژی بۆچوونی (شۆپنهاوەر) بوو کە وجودی ئازاری وەکو پێویستییەك قەبووڵ نەبوو، بەڵکو ئەو پێیوابوو کە بەزەیی تۆ بەرامبەر بە من، تەنیا بۆ ئەوەیە، ترسی ئەو ئازارەی تووشی من بووە، لە خۆت دوور بخەیتەوە.

پاژی دووەم: گەڕانەوە بۆ سروشت و ترسان لە سروشت!

ئەو ساتەی، مرۆڤ لەنێو سروشتدا، سروشتێکی بەد نمایش دەکا، ئەوا بەرامبەر تووشی ئازارگەلێك دەکا، وەکو ئازارەکانی نێو سروشت دەردەکەون، کەچی لەنێو وێنا ڕاستەقینەکەی ئەو نمایشە، دەزانین کە ئازارەکان هیچ نین جگە لە ئازاری مرۆڤە بەدەکان کە دەمانسووتێنن.
(سروشت هەموو شتێکت ترساندوومی
لرفەی ئاگرت
بڵندایی چیات
گەفی ڕووبارت
دەشتایی ڕووتت
پەنجەم لە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو یان گیان پێنەماو)
ترسان لە سروشت، ترسانە لەو دیوە بینراوەی کە مردن بەدوای خۆیدا دەهێنێ، بەڵام لە شیعرەکەدا هیچ ئاماژەیەك بۆ ترسان لە مردن بوونی نییە، تەنیا ترسان لە ڕێگاکانی گەیشتن بە مردن هەستی پێ دەکرێ، بۆیە شاعیر وەکو کارەکتەرێکی بوێر باسی ئازاری ئەو سروشتە دەکا، بوێرییەك کە لە ترسان لە ئاگر و چیا و ڕووبار و دەشتاییدا بە کۆتا دەگات، ترسانێك کە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو یان گیان پێنەماو بەدوای خۆیدا دەهێنێ.
مرۆڤ لە ئەستانەی گەیشتن بە مردن، لەوەیە بیر لە ڕێگاکانی گەیشتن بەو مردنە بکاتەوە، وەك چۆن باڵندەیەك دەفڕێ و دەشزانێ فڕینی ئەو لەوەیە مردنی ئەو بێت، لەوەیە لە میانەی ئەو فڕینەیدا، ببێتە قوربانیی فیشەکێك یان ساچمەیەك یان دارلاستیکێك، بەڵام هێشتا ئەو ترسانە لە فڕین پاشگەزی ناکاتەوە و بەردەوامە لە فڕین بەرەو مەملەکەتی ئەو حەقیقەتەی، بێکۆتایە.
(سارتەر) لە شانۆنامەی (دەرگای داخراو)دا، لەسەر زاری کارەکتەرەکەوە دەڵێت: (نەخێر لە دۆزەخدا پێویستیمان بە گورزی ئاگرین نییە، دۆزەخ هەر ئەمانەی دەوروبەرمانن). ناڕەحەتیی

نائاسایی (سارتەر)، بەشێکی پەیوەستبووە بە شێوەی (سارتەر) خۆیەوە کە خاوەنی دوو چاوی کز بووە و مامەڵەی ئەوانیتر لەگەڵیدا لە مناڵییەوە نائاسایی بووە، دواجار (سارتەر) نیگای ئەوانیتر بە ڕق و کینەوە ڕوون دەکاتەوە، بۆیە ژیان لەگەڵ ئەوانی تر لای ئەو فەیلەسوفە، دۆزەخێکە بۆ خۆی، چونکە هەست بەو ئازارە دەکا کە لە مرۆڤەکانەوە پێمان دەگەن.

پاژی سێیەم: لە ئەزموونی مردنەوە بۆ ئەزموونی گۆڕستان!

گۆڕستان ئەزموونێکی تازەیە بۆ مرۆڤ بە هەمیشەیی، چونکە بەردەوام مردووی تازە دێنە نێو گۆڕستان، بۆیە ئەو مەملەکەتە بەردەوام خۆی تازە دەکاتەوە، بەردەوام لەسەر حیسابی خوێن و ئێسقان و جەستەی ئێمە، بانگەشە بۆ ڕیفۆڕم دەکا.

(گۆڕستان ماڵێکە ئازیزەکانی بانگ دەکاتە ناو خۆی بە مەدالیا
ناسراویان دەکا
فێری زمانی هەموومان دەبن
لە
کتێب و
چرا و
سرووش و
شۆڕش و
ئەسپ دەدوێن
دارشەخسەکانی لێیان دەبڕدرێ بۆ
لانك و
بلوێر و
گۆپاڵ و
پەرژین
چۆن و بە چ تامەزرۆییەك دەمخەیتە سەر دووباڵی بەهێزی فڕین
ئای فڕین بەرەو کوێم دەبات)

شاعیر باسی ونبوونی ئازیزەکان دەکا لەنێو گۆڕستاندا، باسی ئەو لێدوانە دەکا کە لێدوانە لە کتێب و چرا و شۆڕش و ئەسپ، دواتر (فڕینی نادیار) کە فڕینە بەرەو دنیایەکی نادیار، خەیاڵی شاعیر داگیر دەکا، فڕینێك لەپاڵ ئازار و ناڕەحەتییەکانی، لەخۆگری تامەزرۆییەکانی گۆڕستانە و وێناگەلی وەکو لانك و بلوێر و گۆپاڵ و پەرژین بەدوای خۆیدا دەهێنێ.

گۆڕستان پێمان دەڵێ: شکستی مەزن ئەو شکستەیە, مرۆڤ هەست بکا لەسەر ڕێگایەکی ڕاستە و هەر ئەو ڕێگایەش سپاردەی دۆزەخی بکا، شەڕ

لە پێناوی ئایدیایەك بکا و هەر ئەو ئایدیایەش بیبا بەرەو کەناراوەکانی مردن، شانازی بە مەعریفەیەکەوە بکا و هەر ئەو مەعریفەیە وجود و بیر کردنەوە و عەقڵی لێ بسەنێ، کەواتە لەو ساتەدا ئەو مەعریفەیە هیچ نییە جگە لە جەهلێکی خەست کە پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێ بۆ گومڕابوونی زیاتر.
مادام ژیان هەر کۆتایی دێت و لە چرکەساتێکدا دەبینەوە بە سفر، کەواتە ئەوەی دەمێنێتەوە، ڕابردووی ئێمەیە، هەر ئەو ڕابردووە بەرپرسیارە لە داهاتووی ئێمە و خۆشی و ناخۆشی ئێمەی پێوە لکاوە، بە ئەندازەی جوان کێشانی تابلۆی ڕابردوومان، باخچەی ئایندەمان فراوانتر دەبێت, ئەو حەقیقەتە شتێکە پێویستی بە سەلماندن نییە، چونکە زمانی حاڵی هەموو مردووەکان ئەوەمان پێ دەڵێن کە ژیانی دنیا کۆتایی بۆ هەیە، بەڵام وەستگەی جوانکردن و نەخشاندی ژیانی حەقیقییە، هەر ئەو چرکەساتەی سپاردەی خاکمان دەکەن، تێدەگەین ئازاردانی ئەوانی تر، چ کارەساتێکی مەزن بوو، وەلێ تازە درەنگە بۆ هەموو شتێك !

کۆتایی:
شاعیر بەردەوام لەم بەرهەمەیدا کە (زێوان)ە، پێمان دەڵێ: پێویستە بە قووڵی لە دنیا بڕوانین و مامەڵەیەکی قووڵ لەگەڵ ڕووداوەکان بکەین، وەلێ ئەو مامەڵەیە، هیچ لە حەقیقەتی پوچێتی دنیا کەم ناکاتەوە.

سەرچاوە:
دیوانی سەباح رەنجدەر، بەرگی یەکەم، 2018، هەولێر
ژیان بێمانایە؟، بەند باجەلان، 2023، هەولێر
سەفەر بەرەو مناڵی بە کەشتیی گەورەبوون، بەند باجەلان، گۆڤاری گەلاوێژی نوێ، 2022

سێ چیرۆکی زۆر کورت بۆ باوکم..

بڵند باجەڵان

بابە

دەستەسرێکی لە گیرفانی دەرھێنا و بۆ منی ڕاگرت. گیرفانەکانم پڕ بوون لە کلێنکس، بۆیە گوتم: پێویستیم پێی نییە. دواتر بیرمکردەوە، چی دەبوو ئەگەر دەستەسڕەکەم لێ وەربگرتایە و فرمێسکەکانی چاوم نا، ئەوانەی دڵم پێ بسریبایەوە. چەند ڕۆژێك بوو دڵم ئازاری ھەبوو. ڕۆیشتم بۆ لای دکت▯ر، گوتی: خۆت تاقیبکەوە بزانە دەتوانی لە ماوەی ڕۆژێکدا چەند کیلۆ ھەنار و ترێ بخۆی. من دەمزانی کێشەی دڵم ئەوە نییە کە گەدەم گیراوە و ناتوانم ھیچ بخۆم، کێشەی دڵم دووری ئەو کەسەیە دەستەسڕێکی لە گیرفانی دەرھێنا و بۆ منی ڕاگرت و من گیرفانەکانم پڕ بوون لە کلێنکس و نەمگوت: بێنە بیخەمە سەر دڵم. ئای بابە گیان چەند بیری تۆ و دەستەسڕەکەت دەکەم!

مردوو

پەرۆشی من بۆ ئەوە بوو، جارێکی تر تۆ ببینمەوە و بەیەکەوە لە باخچە بچوکەکەی ماڵەوەمان دابنیشین و چایە بخۆینەوە، چونکە تۆ باوکی من بووی. کراسێکت کڕیبوو، کات دەرفەتی نەدای لەبەری بکەی. کە تۆ دەچوویتە نێو باخچە، ھەموو باڵندەکان دەھاتن و لە چواردەورت کۆدەبوونەوە، ھەمیشە دەستەکانت پڕبوون لە نوقڵ، بۆ باڵندەکان نا، بۆ ئەو ئازارانەی من کە ھەمیشە داگیریان دەکردم. ئەو کەسەی کە تەرمەکەی دەشۆردی، ھاواری کرد: ئەو ھەموو باڵندەیە چی دەکەن لەسەر ئەو تاتەشۆرە سپییە؟ ژوورەکەت پڕ ببوو لە باڵندە، بۆ ناشتنی تۆ نەھاتبوون، ئەوان بۆ ئەوە لەوێ بوون، ببینن کە ئەو ئازارەی تۆی کوشت، نەبووە بە نوقڵ؟

(و)

سەرپۆشەکەی دا بەسەریدا و ڕووخساری سوور ببوو. دایکم ھەمیشە ھەر وابوو، ھەر کاتێ بیری باوکمی دەکرد، لەچکەکەی دەدا بەسەریدا و ڕووخساری سوور. وەك ئەوەی ھەستی بە دوودڵی و پەشۆکاوی من کردبێت، گوتی: بەفر ھێندە باریوەتە نێو حەوشەکەمان، مر▯ق نیگەران دەبێت. دەمزانی دایکم نیگەرانی بارینی بەفر و حەوشەکەمان نییە، ئەو تەنیا بیری باوکمی دەکرد، کە بەیانییەك بەر لە نوێژی بەیانی، کڵاوەکەی کردە سەری و گۆچانەکەی لە دەستی گرت و کفنە سپییەکەی

لەبەر کرد و چەند کتێبێکی سەوزی خستە بن هەنگڵی و ڕۆیشت و نەگەڕایەوە و دایکم و سەرپێشەکەی دایکمی بۆ ئەبەد تەنیا کرد و دایکم گوتی: نەگەڕایەوە باوکت!

جگە لە پیاڵە شکاوەکان.. بڵند باجەلان

من لەنێو ئاوێنەی سزادا، پاداشتی هەڵەکانی بینینم چەشت .
منیش وەکو باران،
ساردییەکی بێڕەنگم،
حەز بە گەڕانەوە دەکەم،
لە ماڵی کۆترەوە، بەرەو ئەستانەی ونبوون .

دەبێ لە مشتی دەریادا بمرم و ببم بە ئاو. تۆ خاوەنی ئاوی لەوکاتەی، پێشدەکەوێ دونیا و من لە ئاوێنەی سزادا، پاداشتی هەڵەکانی بینین و نەبینین دەچێژم! باش دەزانم، هەموو ئەستێرەیەك لە ئاسماندا، هەموو کرمێك کە تا سپێدە لەنێو تەنیاییدا پیاسە دەکەن، پێویستییان بە تۆیە. بە لاری کەوانەیەك، کۆتایی بە بەسەرهاتی کەوتنی ئاوێنەکان دێت.

تۆ هەمیشە هەمیشەیی!
دڵنیام گەر سپێدە نەیەت، خاڵخاڵۆکە دەخەوێ. بیرکردنەوە لە دەنکە خەردەلێك، هاوشێوەی بیرکردنەوەیە لە هەموو دونیا.
ئەفسانە لە گالیسکەکە کەوت.
چوارچێوە شکاوەکان،
کورسییە بیمارەکان، شایانی ئەوەن بۆ هەندێکیان نەگرین.
شەقامەکە، لە کۆتایی شۆستەکە دانیشتووە و سیگار دەکێشێ. تۆ سزای من مەدە لە کاتێکدا یەکجار دڵتەنگم و سپاردەی گوناهم. لە خەونێکی کورتی زستاندا، نیازی هەناسەیەکی تازە و
فرمێسکێکی تازە و
هەناسەیەکی چاو بە فرمێسکم دڕزییەوە.

ئاو بەبێ پاسەپۆڕت، دەڕژێتە نێو ڕابردوومەوە. جارجار ژیان ئەو

شکستە گەورانەی خۆیم لێدەشارێتەوە.
وەڵامێکی دروستم دایەوە،
بە خۆمم گوت: ئەگەر ئامادەبووی، بڕۆ: ئا .
ئاگر بەبێ ناسنامە، دەمکا بە خۆڵەمێش، ئاگری جوانیت. دەبێ بگەڕێمەوە بۆ ئەو زەمینەی، ناوی منی لە ڕێبوارەکان پرسی. تەنیا هەر کەوتنێك ماوە. ئەو گیا ناسکانە، نازانن چی دەکەن؟!. نازانم من بۆچی دەبێ لەبارەی هاتنی خۆمەوە بنووسم؟. دەبێ بگەرێمەوە بۆ ئەو زەمینەی، ناوی منی لە دەریادا ونکرد!.

بەر لە ئێمە، تەنها تۆ هەبووی.

ڕۆژی چرکە سامناکەکانم تێبینی کرد. ساتەکان بچوك دەبنەوە. هەر کاتێك خوازیاری هەر شتێك بم، دەزانم خاکی پرتەقاڵەکان، هەرگیز ناتوانێ ببێتە بەخشەری خۆخە تازەکان. لە نێوان هاتن و نەهاتندا، چلوورە دەتوێتەوە بە ئاراستەی هاتنی من و نەهاتنی شەو. لە لاپەڕەی کۆتایی هەموو کتێبەکانی قوتابخانەدا، تێبینی چرکەساتی ڕۆیشتنی زۆر شت دەکەم. چرکەساتە سامناکەکان، ڕۆژی منیان نەگرت.

بەر لە باران، تەنها تۆ هەبووی.

من ڕووباری (سیروان) نیم. ئێستا لە هەفتەیەکدا،
تەنها
ڕۆژێك
چۆلەکەکان
دێنە سەر گۆڕی شکستەکانم!
دیوارەکان، تووڕەن. هەورەکان، بەشێکی ترن لە پێگە ناوازەکانی ئاو. دەزانم هەموو خەتای من بوو لە ناکاو بڕیاری سزادانی چاویلکە شکاوەکانمدا. خاك گیانی سپارد. مانگ و ئەستێرە، لە جوانی ئاوێتەی یەکتری، پیاڵەکان پڕ دەکەن لە پرسیار، پیاڵە شکاوەکان نەبن: من ڕووباری (سیروان) نیم.

بەر لە مردن، تەنها تۆ هەبووی!

وشە تەنیاکان، بخەینە نێو گۆزەیەکی شکاوەوە.
خەیاڵم
دەبێ بە با.
چی لە دانەدانە کەوتنی گەڵاکانی پایزدا تێبینی دەکرێ؟ کە ویستم بڕۆم، دەرگاکەم بە ڕووی خۆمدا داخست، با ئەوانەی لە ژوورەوەن، هەست بە سەرمای ناخی من نەکەن. تۆ یەکەمین و دوواهەمینی. شەختە

بەر لە تووانەوە، بیری دەکەوێتەوە مەرگ نزیکە. چی دەبێت ئەگەر لە ناکاو سەر بەرز بکەیتەوە و ببینیت کە ئاسمان پڕە لە ئەستێرە؟ ئەمڕۆ نە ماڵەوەم گسك داوە و نە دەستم بردووە بۆ سێوە سوورەکانی پەنجەرەی وەستان بە ڕووی بیرەوەرییەکان. دەخوازم وێنەی دارگوێزێك بکێشم لەسەر قەدی دارقەزوانەکە. بە هەر حاڵ، هەموو کەسێك لە کۆتایی تەمەنیدا، بیری دەکەوێتەوە کە زۆر شتی لەدەستداوە.

باران نم نم نابارێ.

تۆ
بێسەرەتا و
بێکۆتای. وجودم سوورە و بەسەر ئەو شووشە شکاوانەدا دەنووزێتەوە!

سەگ بەر لە تۆپین، بیری دەکەوێتەوە، ئەو هەرگیز مەیموون نەبووە.

تا لە سەرابی ڕۆژە مەییوەکان غەرق نەبووین، با هەست بکەین ئازارەکان بە هۆی دووری وشەکانە لەو ڕستانەی، چوون بەرەو ئۆقیانووسی برین. تۆ بێ هەمیشە و بێ هەمووانی. کاتێکی زۆر تێپەڕیوە و هاوین لە دەرەوە و ژوورەوەی ماڵەکەمان هەر هاوینە.

کەر بەر لە نەمان، بیری دەکەوێتەوە کە ئەو هەرگیز (داروین) نەبووە.

من لەنیو ئەو خەڵکەدا، ویستم خۆم بدۆزمەوە لە ساتی بیرکردنەوە لە ونکردنی شتە سەرەتاییەکان. دڵنیام من سەر بە ڕەگەزی ئەو پەشیمانییانەم، زۆر دوور و بێسوودن. ئەو ڕۆژە دەردەکەوێ خۆشتبوێم؟ کێ هەیە وا بکا من سەرمام نەبێ لە بارێکدا دڵم پڕە لە شەختە؟

باران نم نم نابارێ.

جگە لە پیاڵە شکاوەکان… بێند

باجەلان

من لەنێو ئاوێنەی سزادا ، پاداشتی هەڵەکانی بینینم چەشت .
منیش وەکو باران ،
ساردییەکی بێڕەنگم ،
حەز بە گەڕانەوە دەکەم ،
لە ماڵی کۆترەوە ، بەرەو ئەستانەی ونبوون .

دەبێ لە مشتی دەریادا بمرم و ببم بە ئاو . تۆ خاوەنی ئاوی لەوکاتەی ، پێشدەکەوێ دونیا و من لە ئاوێنەی سزادا ، پاداشتی هەڵەکانی بینین و نەبینین دەچێژم ! . باش دەزانم ، هەموو ئەستێرەیەك لە ئاسماندا ، هەموو کرمێك کە تا سپێدە لەنێو تەنیاییدا پیاسە دەکەن ، پێویستییان بە تۆیە . بە لاری کەوانەیەك ، کۆتایی بە بەسەرهاتی کەوتنی ئاوێنەکان دێت .

تۆ هەمیشە هەمیشەیی ! .
دڵنیام گەر سپێدە نەیەت ، خاڵخاڵۆکە دەخەوێ . بیرکردنەوە لە دەنکە خەردەلێك ، هاوشێوەی بیرکردنەوەیە لە هەموو دونیا .
ئەفسانە لە گالیسکەکە کەوت .
چوارچێوە شکاوەکان ،
کورسییە بیمارەکان ، شایانی ئەوەن بۆ هەندێکیان نەگرین .
شەقامەکە ، لە کۆتایی شۆستەکە دانیشتووە و سیگار دەکێشێ . تۆ سزای من مەدە لە کاتێکدا یەکجار دڵتەنگم و سپاردەی گوناهم . لە خەونێکی کورتی زستاندا ، نیازی هەناسەیەکی تازە و
فرمێسکێکی تازە و
هەناسەیەکی چاو بە فرمێسکم دۆزییەوە .

باران نم نم نابارێ .

ئاو بەبێ پاسەپۆڕت ، دەڕژێتە نێو ڕابردوومەوە . جارجار ژیان ئەو شکستە گەورانەی خۆیم لێدەشارێتەوە .
وەڵامێکی دروستم دایەوە ،
بە خۆمم گوت : ئەگەر ئامادەبووی ، بڕۆ : ئا .
ئاگر بەبێ ناسنامە ، دەمکا بە خۆڵەمێش ، ئاگری جوانیت . دەبێ بگەڕێمەوە بۆ ئەو زەمینەی ، ناوی منی لە ڕێبوارەکان پرسی . تەنیا هەر کەوتنێك ماوە . ئەو گیا ناسکانە ، نازانن چی دەکەن ؟! . نازانم من بۆچی دەبێ لەبارەی هاتنی خۆمەوە بنووسم ؟ . دەبێ

بگەرێمەوە بۆ ئەو زەمینەی ، ناوی منی لە دەریادا ونکرد ! .

بەر لە ئێمە ، تەنها تۆ هەبووی .

ڕۆزی چرکە سامناکەکانم تێبینی کرد . ساتەکان بچوك دەبنەوە . هەر کاتێك خوازیاری هەر شتێك بم ، دەزانم خاکی پرتەقاڵەکان ، هەرگیز ناتوانێ ببێتە بەخشەری خۆخە تازەکان . لە نێوان هاتن و نەهاتندا ، چلوورە دەتوێتەوە بە ئاراستەی هاتنی من و نەهاتنی شەو . لە لاپەڕەی کۆتایی هەموو کتێبەکانی قوتابخانەدا ، تێبینی چرکەساتی ڕۆیشتنی زۆر شت دەکەم . چرکەساتە سامناکەکان ، ڕۆزی منیان نەگرت .

بەر لە باران ، تەنها تۆ هەبووی .

من ڕووباری (سیروان) نیم . ئێستا لە هەفتەیەکدا ،
تەنها
ڕۆژێك
چۆلەکەکان
دێنە سەر گۆڕی شکستەکانم ! .
دیوارەکان ، تووڕەن . هەورەکان ، بەشێکی ترن لە پێگە ناوازەکانی ئاو . دەزانم هەموو خەتای من بوو لە ناکاو بڕیاری سزادانی چاویلکە شکاوەکانمدا . خاك گیانی سپارد . مانگ و ئەستێرە ، لە جوانی ئاوێتەی یەکتری ، پیاڵەکان پڕ دەکەن لە پرسیار ، پیاڵە شکاوەکان نەبن : من ڕووباری (سیروان) نیم .

بەر لە مردن ، تەنها تۆ هەبووی ! .

وشە تەنیاکان ، بخەینە نێو گۆزەیەکی شکاوەوە .
خەیاڵم
دەبێ بە با .
چی لە دانەدانە کەوتنی گەڵاکانی پایزدا تێبینی دەکرێ ؟ . کە ویستم بڕۆم ، دەرگاکەم بە ڕووی خۆمدا داخست ، با ئەوانەی لە ژوورەوەن ، هەست بە سەرمای ناخی من نەکەن . تۆ یەکەمین و دواهەمینی . شەختە بەر لە تووانەوە ، بیری دەکەوێتەوە مەرگ نزیکە . چی دەبێت ئەگەر لە ناکاو سەر بەرز بکەیتەوە و ببینیت کە ئاسمان پڕە لە ئەستێرە ؟ . ئەمڕۆ نە ماڵەوەم گسك داوە ، نە دەستم بردووە بۆ سێوە سوورەکانی پەنجەرەی وەستان بە ڕووی بیرەوەرییەکان . دەخوازم وێنەی دارگوێزێك بکێشم لەسەر قەدی دارقەزوانەکە . بە هەر حاڵ ، هەموو کەسێك لە کۆتایی تەمەنیدا ، بیری دەکەوێتەوە کە

زۆر شتی لەدەستداوە .
تۆ
بێسەرەتا و
بێکۆتای . وجودم سوورە و بەسەر ئەو شووشە شکاوانەدا دەنووزێتەوە
! .

سەگ بەر لە تۆپین ، بیری دەکەوێتەوە ، ئەو هەرگیز مەیموون نەبووە .

تا لە سەرابی ڕۆژە مەییوەکان غەرق نەبووین ، با هەست بکەین ئازارەکان بە هۆی دووری وشەکانە لەو ڕستانەی چوون بەرەو ئۆقیانووسی برین . تۆ بۆ هەمیشە و بۆ هەمووانی . کاتێکی زۆر تێپەڕیوە و هاوین لە دەرەوە و ناوەوەی ماڵەکەمان هەر هاوینە .

کەر بەر لە نەمان ، بیری دەکەوێتەوە ، ئەو هەرگیز (داروین) نەبووە .

من لەنیو ئەو خەڵکەدا ، ویستم خۆم بدۆزمەوە لە ساتی بیرکردنەوە لە ونکردنی شتە سەرەتاییەکان . دڵنیام من سەر بە ڕەگەزی ئەو پەشیمانییانەم کە زۆر دوور و بێسوودن . ئەو ڕۆژە دەردەکەوێ خۆشتبوێم ؟ . کێ هەیە وا بکا من سەرمام نەبێ لە بارێکدا دڵم پڕە لە شەختە ؟.

باران نم نم نابارێ .

بـــوورانەوەی مـــن و چەرچەفە خوێناوییـەکانی دایکم … . بڵند باجەلان

بۆ : (ن) و بارانەکانی کە (ن)(ن) دەیانبارێنێ

....

بەسەرکردنەوەی شەو
لە بەردەم شەوی کەوتنی سێودا
بەسەر تەنیایی سێودا
ساتی هاتنەوەی بزەو ڕۆشتنی پەسیرە
بە دەم خەوەوە
کەوتنی نێو دەستەکان نائومێدی دیکەی تۆ بوون
لە
بەردەم ئەو ئوتوبانە ساردەدا
کە من هاتمەوە و
تۆ دەڕۆیشتی بەرەو
شەوی یەکەمی
کەوتنی سێو بەسەر تەنیایی باخچەدا
کاتژمێرەکان .. هەمیشە کاتژمێرەکان دەهاتن بۆ دیدەنی تۆ
ساتی بەر پەنجەرە و ساتی بەر لە بارینی باران بەسەر شووشەی ئەو
هاتنەوەیەتدا
بێیتەوە کانتۆرەکە پڕ دەکەم لە پرتەقاڵ
لە ئەنەناسی
قاشکراوی سوور بە خوێنی هەنار
بەسەرکردنەوەی شەو لە نیوەڕۆیەکی تەنیادا
مزگێنی بوون بۆم کاتێ زانیم تۆ ناگەڕێیتەوە بۆ بینینی کانتۆری پڕ
لە پرتەقاڵ و
سێوی سوور سوور بەخوێنی من و
خوێنی چۆلەکە
چۆلەکەکان خوێن دەخۆنەوە لە ئوتوبانە ساردەکەدا
کە تۆ من بکوژی بە بێدەنگی بە بێدەنگیم بناسێنی
من دەبێ چۆن دەستم بگا بە کانتۆرەکە
و
تەرمی سووری نێوی و ئەو کوژرانە؟
دەستم بکە بە کەشتی و
با من دابەزم بۆ کەناری دەریاکە .. دەبوورێمەوە
چۆلەکەکان لە بەردەم پەنجەرەکەدان
باوکم دەڵێ : چۆلەکەکان کە لە بەردەم پەنجەرەکەدان ..دەبوورێنەوە
تکایە پەلە بکەن و با من لەو کەشتییە دابەزم
زەمین بەر لە کەوتنی سێوی
بیرکاری
هاوکێشەی فڕینی
کۆترە بەرەو مردن

مردن دەتەوێ بە زەمبیلەك
لە شەوی بەسەرکردنەوەی شەو لە شەوەکی تەنیادا
باخەوان خۆی کۆدەکاتەوە:
زەمین بەر لە کەوتنی سێوی مەرگ هاوکێشەی فڕینی من بوو بەرەو
خیابانە کارتۆنییەکان
کارتۆنی پڕ لە ئاو
ئاوی پڕ لە ماسی
من خالی لە ئاوی پڕ لە کارتۆن و ماسی پڕ لە سێوی ماتماتیك
باوکم دەڵێ : دەم دەوەستێ و قەلەوەرەکەم ببەن بۆ گۆڕستان بینێژن
دایکم دەستی دەخاتە سەر دڵی و ژوورەکەمان کتێب داگیری کردووە
دایکم لە گۆڕستاندا چەرچەفی خوێناوی دەداتە بەر با و
باران دەیبوورێنێتەوە
تۆش بوورانەوەی من بوویت کاتێ دەم دەوەستێ و دەمبەی بۆ گۆڕستان
مەمنێژە لەسەر قەلەوەرەی جەماوی باوکمدا بمچەنە
تا دەبوورێیتەوە .. بە چەرچەفی خوێناوی بەر با کفنت دەکەن
کە
بە
هێواشی
دەبوورێمەوە
من باران دەبوورێنمەوە و خەم بە نەرمی دەخەمە ژێر پرسیارەوە
مەمنێژە تا دایکم بێتە دیدەنیم
و
ببینێ من مردووم
و
گۆڕهەڵکەن
داوای مەرگی کەسێك دەکا لە بڕی هەڵکەندنی گۆڕێك بە من
چەند سەخت دەڕوا ئەو ماشێنە
کە
خەیار و مەرگی هەڵگرتووە
دە
کە
دەوەستێ .. مەمنێژە تا کوڕەکەم دەڵێ : بابە مەمنون
مەمنون کە نەتهێشت
یەخەی ئەو گوڵە یەخانە و یەخەی خەم نەدەم
دەبوو بیدەم ..ئەو هەموو کفنە بدەم لە بەرما
چەند سەخت دەڕوا ئەو گالیسکەیە کە گوڵ
و

تەی هەڵگرتووە
تە جەم مەهەڵە کەس هیچم پێنادا تە نەبە کە خەتم پێبدەی
با ئەو کانتەرە بکرێتەوە
تەرمی شاردراوەی نێو پرتەقاڵەکان و
قەلەڕەشە مۆمیاکراوەکان .. ببوورێنینەوە
قسە لەسەر فەریکە نەك نییە
ئیتر ئەوا مانگ لە باوەشی کەیلەیەکی نێو زیندان خەوتووە
زیندانەکە زیندانی بکەن
وەرزی دروێنە و مردنی لەسەرەخۆیە
وەك سەرخۆشێك نەتهێشت قەپێلکە هێلکە جێگای دێ بگرێتەوە
لە چەنووکی شەکەتی ئەم سەدەیە هیچ نەقەوما
دانەوێڵە دەبارێ لە زەوییەوە بۆ سەر ئاسمان
لەژێر کورسیدا تەقە تەق
لە دەرەوەدا قسەی پێ لە نهێنی
دەمێکە باخچەی ماڵەکەمان بۆتە مەزرای ئاژەڵان
پێشێلی یاسای چیلکە دار و گەڵا ناکەم
لەژێر سێبەری بزنەکە
شاعیرێك شیعر دەنووسێ بۆ خۆشەویستەکەی کە مردنە
گوڵەگەنم سەر دەردەنن
وەرزی دروێنە و دوورکەوتنەوەتە…
بە فانۆسی سپی
بە نێو دارستانی سەوزدا
دەڕۆم.
درەختەکان
لایلایە بۆ چۆلەکەکان دەکەن .
دەریاکان
پڕن لە دەستنووسی با و
ڕەشەبا.
کاتی گەیشتنم هاتووە
ئەوە دەمرن و منیش لە چاوەڕوانی مردندا
سەفەر دەکەم
قوڕ و لیتەی باخچە باریوە بەسەر سەری
باراندا
لە نێو دڵۆپێك فرمێسکدا کۆنسێرتێك ساز دەکەم : کۆنسێرتی پێکەنین.
پێکەنین ئاوازی گریانەکانی
ئەمڕۆم
خۆشەویستە بچکۆلەکەم

قسە ناکەم
ئەوەی پرد دروستدەکا بۆ پەڕینەوە من نیم
زرینگەی زەنگوڵە و خرخاڵ بەرز دەبێتەوە
بە فانۆسێکی ڕەشەوە دەگەیتەوە لام
هێشتا
درەختەکان لایلایە بۆ چۆلەکەکان دەکەن
هێشتا
دەریاکان پڕن لەو مردووانەی ئاوازی ئەمڕۆمن.
بە ئاو پاکژ نابیتەوە
ڕووت
پێخواس
ئاوابوویت و هێشتا خۆر ئاوانەببوو
سەوزایی چاوت پڕ بوو لە جوانی ڕەنگ زەرد
ئەو گۆرانییەی بە یەکەوە نەمانگوت
گۆرانی دەڵێ بۆ ئەو منداڵانەی لاسایی بەچکە شێرەکان دەکەنەوە
تۆ سەرەنجت نەداوە
یان
بێدەنگیی باڵندەیە هەموو شتێکی تەنیوە ؟
من دەزانم
ئەو کەفە زۆرە
هاواری یەکەمین باڵندەی کوشتووە
ئەگەر تۆ بارانی یەکەمینی
نووستووی نێو تابووتی بەردین
بە پێنج دڵۆپە خوێنی سەر چەقۆ لەش پیسە
هێشتا
کاتژمێری وەستاو
هێشتا
جووڵەی نێوان دوو کەوانە
هێشتا
مەرگ .
گیانێك
پڕ لە برینی فێنك
لە خانووێکی دیکەدا
گوێی لە ترپەی دڵمە
سووك سووك
برینەکانی دەپێچێتەوە و دەپرسێ : کاتژمێر چەندە بە تەوقیتی برین
؟

ئەوەی من باسی دەکەم
باران تێیدەگا
چەقۆیەك و
حەوت دڵۆپە خوێنی مەیو
ل□ بەر باران ڕووت د□ بنەوە
خۆشەویستە بچکۆلەکەم ل□ نێو جێگای خەوتنەکەیدا گۆرانی دەڵێ
گیانێکیش
پڕ
لە بیرەوەری
ل□ بەر بارانی دەرەوە تەزیوە.
بەو هەموو خوێنەوە چۆن لەو شەقامە بپەڕمەوە ؟
خوێنێکی زۆرم ل□ بەر دەڕوا

دەترسم ماشێنەکان بە هۆڕنەکانیان گەرمی ئەو نیو□□ی□م بۆ بگۆڕن بە ساردیی بەفر , لە ژیانمدا یەك جار بەفرم بینیوە ببارێ , بۆ چەند خولەکێکی کەم بەفر باری بەسەر کارگەی دروستکردنی بوزدا . دەترسم ماشێنەکان بەر لە من بپەڕنەوە سەر شۆستەکە , ماشێنەکان لە شەقام دەترسن , کەسێك لە ناوەڕاستی شەقامەکەدا مردووە , وابزانم ئەمە هۆکاری بارینی بەفرە قورسەکەی بەیانییە , بەیانی بەفر دەبارێ بەسەر کارگەی مافووردا , تۆ لە کارگەکەدا کاردەکەی , مافوور دروست دەکەی و بیر لە من دەکەیتەوە لە ناوەڕاستی شەقامەکەدا مردووم و ماشێنەکان لە ترسی من دەپەڕنەوە سەر شۆستەکان.